

RECHT DER WERKELIJKHEID
Tijdschrift voor de sociaalwetenschappelijke bestudering van het recht

Redactie:

dr. K. van Aeken
dr. A. Böcker
prof.dr. F. Bruinsma
dr. N. Doornbos
dr. B.R. Dorbeck-Jung
dr. M.J. Oude Vrielink-van Heffen
mr.dr. W. van Rossum
dr. B.C.J. van Velthoven
dr. H.A.M. Weyers

Redactiesecretariaat:

dr. N. Doornbos
e-mail: n.doornbos@law.uu.nl

Redactie-assistentie en lay-out:

mw. M. van Bon
e-mail: M.vanBon@law.uu.nl

Recht der Werkelijkheid is een interdisciplinair platform voor reflectie op het gebied van rechtssociologie, rechtsantropologie, bestuurskunde, rechtseconomie, rechtspsychologie en rechtsgeschiedenis. Het richt zich in het bijzonder op vernieuwende empirisch-theoretische bijdragen over de maatschappelijke ontwikkelingen en de huidige betekenis van het recht.

Recht der Werkelijkheid maakt bij de beoordeling van de aangeboden artikelen gebruik van referenten van buiten de redactie. Auteurs wordt verzocht om in een vroegtijdig stadium contact op te nemen met het Redactiesecretariaat (zie boven) en kennis te nemen van de ‘Aanwijzingen voor auteurs’, zoals weergegeven op de website: www.ru.nl/vsr.

Publicaties die ter bespreking worden aangeboden aan *Recht der Werkelijkheid* dienen te worden verzonden aan mw. dr. H.A.M. Weyers (e-mail: h.a.m.weyers@rug.nl).

Recht der Werkelijkheid is het orgaan van de Vereniging voor de Sociaalwetenschappelijke bestudering van het Recht (VSR). De leden van de VSR ontvangen *Recht der Werkelijkheid* gratis. U kunt lid worden door u aan te melden bij Wibo van Rossum, vsrmail@zonnet.nl. Meer bijzonderheden vindt u op onze website www.ru.nl/vsr. Het lidmaatschap kost € 59 per jaar. Een gereduceerd tarief van € 44 per jaar wordt gehanteerd voor aio's, oio's, onderzoeksassistenten of zij die op andere aannemelijke gronden daarop aanspraak kunnen maken. Niet-leden van de VSR, kunnen zich abonneren op *Recht der Werkelijkheid* door zich aan te melden bij de uitgever. Alle correspondentie dient men te richten aan:

Marjelle Posthumus
Reed Business BV
Postbus 16500
2500 BM 's-Gravenhage tel. 070-4415000

© 2007 Reed Business BV, 's-Gravenhage

Behoudens de door de wet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder schriftelijke toestemming van de uitgever die daartoe door de auteur(s) met uitsluiting van ieder ander onherroepelijk is gemachtigd.

ISBN
ISSN

Inhoudsopgave

Van de redactie <i>Nienke Doornbos</i>	1
ARTIKELEN	
The Room at the Top: Separate Opinions in the Grand Chambers of the ECHR (1998-2006) <i>Fred J. Bruinsma</i>	7
Van de stam naar de straten van Paramaribo. Gedetineerde Marrons en hun criminele loopbaan <i>Elke van Hellemont</i>	25
FORUM	
Recht in ‘Ontwikkeling’. De impositie van de ‘Rule of Law’ agenda in ontwikkelingslanden <i>Monique Nuijten</i>	51
Recht in ‘Ontwikkeling’. Naar een nieuwe ‘Rule of Law’ agenda in ontwikkelingslanden <i>Adriaan Bedner</i>	57
WERK IN UITVOERING	
Privatisering van immigratiecontrole. Een rechtssociologische studie naar de rol van private vervoerders <i>Sophie Scholten</i>	65
RECENSIES & SIGNALEMENTEN	
In de geest van de rechtsstaat <i>Bertjan Wolthuis</i>	73
The waves that rule Britannia <i>Marnix Croes</i>	79
Eén keer kort en drie keer lang bellen? <i>Koen van Aeken</i>	87
Mensensmokkel van binnenuit <i>Nienke Doornbos</i>	95
Van gebrekkige producten tot concurrerende drugbendes Signalement van The Journal of Law, Economics & Organization 2006 <i>Ben van Velthoven</i>	103
Over de auteurs	111

Van de redactie

‘Originaliteit, diepgang en grondigheid’ zijn de inhoudelijke criteria waaraan artikelen dienen te voldoen, wil een tijdschrift het keurmerk ‘wetenschappelijk’ krijgen. Dit is een van de aanbevelingen van de Commissie Prestatie-indicatoren en ranking, in de wandelgangen aangeduid als de Commissie Smits.¹

Al weer een commissie? We hadden toch al de Commissie Stolker?² Wat betekent dit voor *Recht der Werkelijkheid*?

De Commissie Stolker gaf een beschouwing over de staat van de huidige rechtswetenschap en een eerste aanzet tot de ontwikkeling van een classificatiesysteem van rechtswetenschappelijke tijdschriften, mede naar aanleiding van de situatie in Vlaanderen, waar weer een andere commissie, de Commissie Verbeke, zich eerder over classificatie had gebogen. De Commissie Smits heeft nader uitgewerkt welke ‘prestatie-indicatoren’ voor rechtswetenschappelijk onderzoek dienen te gelden.

Wie van de term prestatie-indicatoren rechtopstaande haren krijgt, moet bedenken dat het véél erger had gekund. Er is namelijk niet gekozen voor een systeem waarbij het aantal citaties de doorslag geven, het aantal malen dat een tijdschrift in de bibliotheek wordt geraadpleegd, het aantal downloads van artikelen van internet of het aantal pagina’s. Ook is niet gekozen voor een systeem waarbij alleen nog Engelstalige publicaties meetellen (mits het artikelen zijn en geen boeken). Gelukkig dat dus allemaal niet.

Wat wel? De Commissie Smits beveelt aan een classificatie te maken in A- en B-tijdschriften. Indien een tijdschrift zich als een wetenschappelijk A-tijdschrift wil profileren dan dient het aan de volgende eisen te voldoen:

1. Het tijdschrift (of een gedeelte daarvan) bevat alleen artikelen die voldoen aan de eisen van originaliteit, diepgang en grondigheid;
2. De kopij wordt behandeld conform een vast format;
3. De ingezonden kopij wordt aan externe *peer review* onderworpen indien de redactie niet zelf de deskundigheid in huis heeft;
4. De redactie bestaat overwegend uit leden die gepromoveerd zijn.

Is *Recht der Werkelijkheid* volgens de criteria van de Commissie Smits een wetenschappelijk A-tijdschrift? RdW heeft sinds enige jaren een anonieme referentenprocedure. De ingezonden artikelen worden geanonimiseerd voorgelegd aan de redactie en aan één of twee externe referenten. Deze beoordelaars blijven voor de auteur anoniem. Zij schrijven hun commentaar op een speciaal, door Albert Klijn (de vorige secretaris) ontworpen, referentenformulier. Het referentenformulier bevat criteria met betrekking tot het *onderwerp* van de

1 Commissie Prestatie-indicatoren en ranking, ingesteld door het Disciplineoverlegorgaan Rechtsgeleerdheid van de VSNU, *Naar prestatie-indicatoren voor rechtswetenschappelijk onderzoek*, maart 2007.

2 Commissie Voorbereiding Onderzoeksbeoordeling Rechtsgeleerdheid, *Oordelen over rechten*, VSNU oktober 2005.

publicatie (Sluit het aan bij discussies in het vakgebied en bij relevante bronnen? Brengen de bevindingen of de methoden nieuwe inzichten of verdieping?), de *wetenschappelijke kwaliteit* (Bevat het artikel een duidelijke probleemstelling? Is de argumentatie systematisch? Is er een methodische behandeling van data?) en *de kwaliteit van het betoog* (Heeft het artikel een heldere structuur en is het geschreven in een leesbare stijl? Is de lengte goed, heeft het betoog geen omissies?).

Peer review staat bij RdW dus al hoog in het vaandel. En, voor wat het waard is: de redactie bestaat op het ogenblik uitsluitend uit gepromoveerde academici. Aan de eisen van de Commissie Smits lijkt daarmee te zijn voldaan. Daarbij moeten echter enkele kanttekeningen worden geplaatst. RdW wil niet alléén een wetenschappelijk tijdschrift zijn, maar ook het forum voor de Vereniging van de Sociaalwetenschappelijke bestudering van het Recht. Daartoe wil RdW een bijdrage leveren aan discussies (in de rubriek 'Forum') en een overzicht bieden van verschenen literatuur (in de rubriek 'Recensies en signaleringen'). Daarnaast wil de redactie uitdrukkelijk ook een podium bieden voor beginnende onderzoekers. Traditiegetrouw gebeurt dat met de publicatie van een bewerking van de scriptie die de VSR-scriptieprijs heeft gewonnen. In het nu voorliggende nummer treft u het artikel van de winnares van afgelopen jaar aan: Elke van Hellemont. De redactie heeft bovendien een nieuwe rubriek in het leven geroepen, 'Werk in uitvoering', waarin promovendi die nog aan het begin van hun onderzoek staan, een korte bijdrage schrijven over de doelstellingen en achtergronden van hun onderzoek. Sophie Scholten bijt de spits af.

Niet alle artikelen worden onderworpen aan de anonieme referentenprocedure. Naast de al genoemde rubrieken, zijn er de artikelen in de themanummers die op verzoek van de (thema)redactie geschreven worden. Deze worden veelal door de auteurs van het themanummer onderling besproken op een auteursconferentie of congres. De themaredactie beoordeelt deze artikelen, evenals de vaste redactieleden, die als relatieve buitenstaanders hun oordeel geven. In de toekomst zullen wellicht ook deze artikelen aan een beoordeling door vakgenoten moeten worden onderworpen of zal een zichtbaar onderscheid gemaakt moeten worden tussen artikelen die wel en niet in de referentenprocedure zijn beoordeeld.

Prestatie-indicatoren zijn een middel om de kwaliteit van het aanbod te verhogen, niet een doel op zich. Interdisciplinaire tijdschriften, zoals RdW, nemen daarbij een lastige tussenpositie in. Richten we ons op de normen vanuit de sociale wetenschap of op normen vanuit de rechtswetenschap? Die laatste boot willen we in elk geval niet missen, al is het maar omdat de meeste rechts-sociologen, -antropologen, -psychologen, et cetera werkzaam zijn binnen de juridische faculteiten. De commissie Smits merkt op dat multi- of interdisciplinair onderzoek bij uitstek exploratief en tijdrovend is en extra eisen stelt aan de beoordeling. Vrijwel nooit worden beide disciplines volwaardig bediend. Bovendien zijn er vaak weinig vakgenoten die het werk kunnen beoordelen, wat tot curieuze beoordelingen kan leiden. De commissie signaleert dit probleem, om er meteen aan toe te voegen dat zij er geen oplossing voor heeft (p. 14-15).

Voor empirisch-theoretische tijdschriften als RdW is dit probleem nog nijpender. De classificatie komt er voor rechtswetenschappelijke tijdschriften,

maar is RdW wel een rechtswetenschappelijk tijdschrift? Als met rechtswetenschap wordt bedoeld op de wetenschap die zich bezighoudt met de systematische studie van het recht, dan is het antwoord uiteraard bevestigend. Maar het is wel duidelijk dat de diverse commissies in Nederland en Vlaanderen eigenlijk andere tijdschriften voor ogen hadden toen zij de normen opstelden. Zo stelt de commissie Smits rechtswetenschappelijk onderzoek gelijk aan juridisch onderzoek (p. 15) of aan rechtsgeleerd onderzoek (p. 17), wat niet hetzelfde is.

De huidige ontwikkelingen zijn voor de redactie reden geweest om de doelstellingen van het tijdschrift nog eens kritisch onder de loep te nemen. Maar de lezer kan gerust zijn: deze exercitie heeft niet tot wijziging van de formule geleid. We blijven een interdisciplinair forum dat zich richt op vernieuwende empirisch-theoretische bijdragen over de maatschappelijke ontwikkelingen en de huidige betekenis van het recht. Ons bestaansrecht ligt nog steeds in Nederland en Vlaanderen. Wel is besloten voortaan soepeler om te springen met Engelstalige artikelen voor reguliere nummers. Het is erg omslachtig om bijvoorbeeld een paper dat op een Engelstalig congres is gepresenteerd, om te moeten werken naar een Nederlandstalig artikel. Dat hoeft dus niet meer. In dit nummer treft u een Engelstalig artikel aan van de hand van Freek Bruinsma. Eveneens zal soepeler worden omgegaan met verzoeken om een reeks van korte bijdragen op een bepaald thema op te nemen. Er is besloten om *Recht der Werkelijkheid* beter onder de aandacht van onderzoeksinstituten, overheidsinstanties, rechtbanken en andere potentiële abonnees te brengen. Als laatste verdient nog vermelding dat we binnenkort een start zullen maken met het toegankelijk maken van oude jaargangen via de website.

Mochten deze voornemens voor u reden zijn uw wetenschappelijke werk in RdW te willen publiceren,³ dan is het tot slot nog nuttig te weten dat de volgende deadlines van *Recht der Werkelijkheid* 1 februari (nummer 1) en 1 augustus (nummer 2) zijn. U hoeft natuurlijk niet te wachten tot vlak voor de deadline. De redactie staat bovendien open voor onderwerpsuggesties voor de rubriek *Forum* en voor nieuwe ideeën over themanummers.

Nienke Doornbos

Wilt u reageren? Stuur de redactie een e-mail via N.Doornbos@law.uu.nl

³ De Commissie Smits beveelt aan dat onderzoeksvisitatiecommissies, NWO en andere subsidieverlenende instanties voor individuele onderzoekers de norm stellen van ten minste drie wetenschappelijke artikelen of boekbijdragen per jaar, uitgaande van een voltijds medewerker met een onderzoeksaanstelling van 40 procent.

ARTIKELN

The Room at the Top:
Separate Opinions in the Grand Chambers of the ECHR
(1998-2006)

Fred J. Bruinsma

Despite the fact we all come from different countries we are in the same discourse, and we enjoy it. Some of us swim better or faster than others but it is the same water we are in. Formulated from a negative point of view: there is almost no misunderstanding. You walk into the Grand Chamber and you do exactly the same thing you did at home, now with colleagues from other countries but at the same level of communication between professionals. It shows that the judging process is not nation-bound; it is cross-cultural and it has its own autonomy.

A Judge of the ECHR

Introduction

The European Court of Human Rights was set up in Strasbourg by the member States of the Council of Europe in 1959 in order to deal with alleged violations of the 1950 European Convention on Human Rights. Member States are obliged to accept the jurisdiction of the Court and individuals have the right to bring their case to the Court after all domestic remedies have been exhausted (Articles 34 and 35 of the Convention). Pursuant to Protocol 11, the Court became a single and permanent court in November 1998. The number of judges is equal to the number of member States (Article 20). Article 23 of the Convention provides for a six-year term of office with the possibility of re-election. For the judges the working unit of the Court consists of the Chambers composed of seven judges, who are recruited from Sections.¹ Cases that raise serious interpretation problems are decided in an *ad hoc* Grand Chamber of 17 judges. Whereas the Sections meet once a week the average judge is only once in a while involved in the Grand Chamber. The Grand Chamber is more interesting and more relevant, however, as the critical mass for deliberations in small Chambers is insufficient because of case load pressure. The enlargement of the Court (24 old member States of the Council of Europe before the collapse of

¹ 'The composition of the Sections shall be geographically and gender balanced and shall reflect the different legal systems among the Contracting Parties' (Rule 25 § 2). Sections are reshuffled once every three years.

the Iron Curtain, and 20 new member States in 2006)² justifies speaking in the plural, i.e. Grand Chambers, as complex procedural rules decide the *ad hoc* composition of the Grand Chamber, ‘having due regard to the need for a geographically balanced composition reflecting the different legal systems among the Contracting Parties’ (*Rules of Court* 24 § 2 sub e). It is a growing concern of the Court how to guarantee consistent case law with five Sections and *ad hoc* Grand Chambers.

The research questions, the research site and the methods used

Article 45 § 2 of the Convention reads as follows: ‘If a judgment does not represent, in whole or in part, the unanimous opinion of the judges, any judge shall be entitled to deliver a separate opinion.’ Rule 74 § 2 of the *Rules of Court* specifies: ‘Any judge who has taken part in the consideration of the case shall be entitled to annex to the judgment either a separate opinion, concurring with or dissenting from that judgment, or a bare statement of dissent.’ This provision makes it possible to compose profiles of individual judges on a continuum of conformity with the majority judgment, thus resulting in an individual pattern of conformism vs. non-conformism. As expected the percentage of judgments with separate opinions in Grand Chambers is much higher than in Chambers: 78% of all Grand Chamber judgments compared to 42% of all Chamber judgments from 1960 to 1997 (Wildhaber 1999, pp. 530-1).

Article 27 § 2 of the Convention guarantees the *ex officio* presence on the bench of the judge elected in respect of the respondent State. One can hypothesize about a possible national bias or chauvinism in separate opinions in two ways. A first hypothesis concerns a strong national bias and suggests that a judge dissents more often if the majority find a violation of the Convention by his/her home country compared to violations by other countries.³ A second hypothesis concerns a weak national bias and suggests that the national judge as an expert in domestic law concurs more often when his/her home country is in the dock compared to other countries. A separate concurring opinion might thus be regarded as an effort to justify the majority judgment in terms domestically understood. The *ex officio* provision makes it possible to compare judges regarding their chauvinism. If the national judge cannot sit for some reason, the

2 The old member States (OMS) are: Andorra, Austria, Belgium, Cyprus, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Iceland, Ireland, Italy, Liechtenstein, Luxembourg, Malta, the Netherlands, Norway, Portugal, San Marino, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, and the United Kingdom. The new member States (NMS) are: Albania, Armenia, Azerbaijan, Bosnia-Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Estonia, Georgia, Hungary, Latvia, Lithuania, Macedonia, Moldova, Poland, Romania, Russia, Slovakia, Slovenia, and Ukraine.

3 Kuijter (1997) discovered a national bias of about 10%: whereas the majority found a violation in 72% of all cases, the judge elected in respect of the respondent State agreed in 62% (n=375, time period: 1970-1994). Bruinsma & De Blois (1997) analyzed all Court judgments on the merits of the case from 1991 to 1995 (n=193) and did not find any token of a national bias in a quantitative sense. National bias in international or supranational courts is a well-known research topic (Smith 2005).

government has the right to appoint an *ad hoc* judge. This offers the opportunity to compare elected judges and *ad hoc* appointed judges in their loyalties to the Court or the respondent State.

With the very rare exception of the inter-State cases⁴ the party constellation is always the same: individuals complain about a violation by their government of the human rights provisions in the Convention. The common distinction in constitutional law between judicial activism and judicial restraint returns in the Court in judges with human rights leanings and judges with a lawyer-statesman's perspective (Kronman, 1993). One might expect that judges with human rights leanings tend to honour the applicant's claim whereas judges with a lawyer-statesman's perspective tend to agree with the respondent State.

Judicial activism is taken in its sense of judges modifying the law from what it previously was or was previously stated to be in existing legal sources, often thereby substituting their decision for that of elected, representative bodies; and *judicial self-restraint* is taken in its sense of the requirement that judges (a) should exercise caution in the interpretation of fundamental rights out of deference to elected, representative bodies, who have the main responsibility in democratic society for enacting important legislative changes, and (b) should in particular refrain from stating any legal entitlements not already contained in the existing corpus of law. (Mahoney 1990, p. 58).

The bias in this definition can be countered by the standard formula since *Tyrer v. UK* (25/04/1977), declaring that 'the Convention is a living instrument which must be interpreted in the light of present-day conditions.' Mahoney, the Court's former Registrar in fact, calls 'the dilemma of activism versus restraint more apparent than real, in that activism and restraint are complementary components of the methodology of judicial review inherent in the very nature of the Convention as an international treaty intended to secure effective protection of human rights and fundamental freedoms' (59). This statement begs the third research question of this article. The very existence of separate opinions on this issue is a token of the fact that judges are not interchangeable. Take, for example, the case of *Fretté vs. France* (26/02/2002). The applicant was denied any possibility of adopting a child because of his homosexuality. By four votes to three the majority held that there had been no violation of Article 14 of the Convention (prohibition of discrimination) taken in conjunction with Article 8 (right to respect for private and family life). The majority were guided by judicial restraint and subsidiarity as explained in § 41:

By reason of their direct and continuous contact with the vital forces of their countries, the national authorities are in principle better placed than an international court to evaluate local needs and conditions. Since the delicate issues raised in the case, therefore, touch on areas where there is little common ground amongst the member States of the Council of Europe and, generally speaking, the law appears to

4 There is only one inter-State case in my dataset of 106 Grand Chamber judgments, namely *Cyprus vs. Turkey* (10/05/2001). All cases are published according to the name of the applicant, the respondent State and the judgment date on the Court's website <http://echr.coe.int> (click hudoc).

be in a transitional stage, a wide margin of appreciation must be left to the authorities of each State.

In his concurring opinion Judge Costa wrote: 'The conclusion reached depends on the angle from which the matter is viewed, namely whether the emphasis is put on the subsidiarity of the ECHR's role or on the importance of the 'European supervision' it is supposed to carry out. Yet in the end everything holds together, for how can European supervision be given preference to subsidiarity when the right asserted by the applicant (...) is neither a right within the meaning of national law nor a freedom guaranteed by the Convention?' Interpretation is in the eye of the beholder, however. The three dissenters made short shrift of subsidiarity and the margin of appreciation declaring: 'We believe that the rejection of the application for authorisation, *based solely on the grounds of the applicant's sexual orientation* (emphasis in the original, FB), amounts to a breach of Article 14 of the Convention.' What makes the one judge more activist than the other?, is a key question in this article.

As they partly overlap it might be difficult to disentangle the three dimensions of (non)conformism, (non)chauvinism and restraint vs. activism in a particular dataset of judgments of the ECHR. Suppose that the case law of the ECHR is skewed towards the respondent States for example; this would mean that judges with a lawyer-statesman's perspective have less reason to separate than their colleagues who are inspired by human rights activism, and a resulting lack of data might prevent discriminating between national bias and a lawyer-statesman's perspective. In earlier research we tackled this research problem in a qualitative way, namely by means of close reading of the separate opinions of the judges *ex officio* (Bruinsma & De Blois 1998).

The increasing number of elected judges concomitant with the growing membership of the Council of Europe also hampers socio-legal research in another way. My data consist of all Grand Chamber decisions with separate opinions regarding the merits of the case from November 1998, when the Court became undivided and permanent, until September 2006, when the Court was enlarged with a fifth Section: a total of 106 majority judgments with at least one separate opinion. However, no less than 60 different judges elected with respect to 44 member States were on the bench in numerous different formations of the Grand Chamber. This compares poorly to the data of the behavioural approach (see for example, spanning 20 years of empirical research, Neal Tate 1981, and Segal & Spaeth 2002). With a small number of judges responsible for many decisions, the behavioural approach tries to establish statistical correlations between individual attributes as the independent variable and judicial behaviour as the dependent variable. In a similar vein Voeten keeps track of all dissents of the ECHR. Despite the impressive number of 7319 judgments between 1960 and 2006 the big picture gets lost in numerous dissents about minor issues. 'For instance, judge Ferrari-Bravo issued 133 identical dissenting

opinions on alleged article 6-1 violations, all in one day (February 28 2002)' (Voeten 2007, p. 12).⁵

Next to a dataset of 106 Grand Chamber judgments, I could rely on authorized interviews with 19 judges.⁶ In the interviews the focus was on role perceptions: What does being a judge at the ECHR mean for you, exemplified with activities, interests and priorities? One of the topics concerned separate opinions with the following specific questions: When do you write or join a separate opinion? Does it make a difference if the respondent State is your home country? And: Do you think you deliver more, less or about the same number of separate opinions compared to your colleagues? Compared to majority judgments, which are to some extent disembodied and soulless, separate opinions are personal statements. The very fact that separate opinions lack legal validity inspires the authors of separate opinions to highly individual expressions.⁷ Judge Bonello: 'In a majority judgment you require language chosen with extreme precision and, possibly, caution. In a separate opinion one can afford to be more creative and controversial.' Fishing expeditions in the backwaters of separate opinions are a rich and reliable source of role perceptions.

With an eye on the third research question also the relevance of the respondent's career path was discussed. Formative years as a trial judge, a law professor or an ambassador probably determine one's role perceptions in the Court to some extent at least. 'The former function of a judge explains 35% of the

5 Judge Ferrari-Bravo is the judge elected in respect of San Marino, but appointed *ad hoc* judge for Italy on many occasions. Article 6 §1 ECHR requires 'a fair (...) hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal'; no less than 70% of all ECHR judgments concern at least partially alleged violations of Art. 6 §1 (Voeten 2007, p. 7).

6 For the interview part of the research I received a grant from the SaRO, a Dutch foundation for innovative legal research. The willingness of the judges to participate was stimulated by an e-mail to all judges, from which I quote the last sentence: 'It is of course up to each individual Judge whether she/he agrees to be interviewed, but the President takes the view that this is a genuine study potentially of considerable academic interest and he expresses the hope that, time permitting, you feel able to co-operate.' With the help of Professor S. Parmentier, Ms M.-L. Vermeulen and Mr P. Sardaro I conducted interviews with the following judges in order of precedence and between brackets the Section in the autumn of 2002 and the country concerned: Judges Mr L. Wildhaber (the Court's President, Section II, Switzerland), Mr C.L. Rozakis (President Section I, Greece), Mr J.-P. Costa (President Section II, France), Mr G. Ress (President Section III, Germany), Mr G. Bonello (Section I, Malta), Mr L. Loucaides (Section II, Cyprus), Mr R. Türmen (Section III, Turkey), Ms F. Tulkens (Section I, Belgium), Mr M. Fischbach (Section IV, Luxembourg), Mr V. Bukevych (Section II, Ukraine), Mr J. Casadevall (Section IV, Andorra), Mr B. Zupančič (Section III, Slovenia), Mr J. Hedigan (Section III, Ireland), Ms W. Thomassen (Section II, The Netherlands), Mr R. Maruste (Section IV, Estonia), Mr E. Levits (Section I, Latvia), Ms S. Botoucharova (Section I, Bulgaria), Mr A. Kovler (Section I, Russia), and Mr L. Garlicki (Section IV, Poland). For various reasons 22 judges could not be interviewed. The interview with the President has been published, see Bruinsma & Parmentier 2003.

7 Flauss (1998: 361) calls the first separate opinion of a newly elected judge a kind of maiden speech, a highly symbolic act.

variation in judicial restraint in an Anova analysis' (Voeten 2007, p.10). As each candidate judge has to hand in a *curriculum vitae* I was able to ascertain what kind of previous professional experience seems to prevail, for individual judges and thus for the Court as such (see table 3). Whereas in the behavioural approach causal links between individual attributes and voting patterns are established irrespective of the socio-cultural and institutional context,⁸ in my approach quantitative data and qualitative insights are combined following the strategy of triangulation and cross-validation (see Webb et al. 2000). Whereas statistical correlations have no meaning per se, triangulation and cross-validation suggest meaningful interpretations. To the best of my knowledge this is the first attempt regarding the ECHR to avoid the pitfall, which Shapiro (2002, p.40) warns about:

There are to be sure some glaring weaknesses in the bulk of the attitudinal research that has been done so far, the most marked of which is its circularity. Observing that a certain judge always votes for the civil rights claimant, the attitudinal researcher says he has a 'pro-civil rights attitude' which is proposed as the cause of the pro-civil rights voting behaviour. Thus the behaviour under another name becomes its own explanation. At best this method is tautological.⁹

Table 1: Majoritarian and Separatist Positions in the Grand Chambers

	Elected Judges*	Old Member States	New Member States	Ad hoc Judges**	Respondent Judges
Majoritarian	1246	711	535	12	566
Separatist	523	377	146	29	303
N	1769	1088	681	41	869

* Including 9 *ad hoc* appointments by other member States (see table 2).

** In the inter-State case of *Cyprus vs. Turkey* (10/05/2001) both parties appointed an *ad hoc* judge.

In Table 1 the results are shown. The main arguments for civil law countries not to allow separate opinions are the fears that they complicate the decision-making process *in camera* and that they affect the authority of the majority judgment in the outside world.¹⁰ Following this connotation we might speak of

8 For example, career characteristics, such as judicial and/or prosecutorial experience had a statistically significant effect on the position which judges in the US Supreme Court took in cases regarding civil rights and liberties: 'non-prosecutors are shown to be much more favorable toward civil liberties claims than their prosecutor colleagues, (...) while, among prosecutors, those with some judicial experience are likewise more favorable than those without it, reflecting the moderating influence of sitting on the other side of the bench' (Neal Tate 1981, p.362).

9 Individual judges and commissioners have been classified as being on the axis of judicial self-restraint vs. activism by Morrisson (1981); the Court as such has been characterized as activist and guided by benevolent liberalism by Merrills (1995, ch.10), and the judges of the new member States have been labelled 'conservative' or 'progressive' on the basis of their voting behaviour in various cases by Flauss (1998).

10 The founding member States of the EU all belong to the legal tradition of civil law countries; as a consequence the ECJ was modeled after the French *Cour de*

a centripetal or majoritarian tendency (M) and a centrifugal or separatist tendency (S). Contrary to the legally correct usage, but in line with my perspective, a unanimous decision is classified as a judgment without a separate opinion, dissenting or *concurring*. Table 1 informs us that the elected judge separates in almost one of the three controversial Grand Chamber cases (523 / 1769 or 30%); that OMS judges – shorthand for judges elected in respect of old member States, see fn.2 - separate significantly more than N(ew) M(ember) S(tates) judges (34% vs. 21%)¹¹; and that my respondents are the speaking minority (the 19 interviewees accounted for 58% of all separate opinions). National bias in the sense that the judges take a more benevolent position when their home country is the respondent State does in fact occur, and more so among *ad hoc* judges than among elected judges.

National bias: elected and *ad hoc* judges compared

‘There shall sit as an *ex officio* member of the Chamber and the Grand Chamber the judge elected in respect of the State Party concerned or, if there is none or if he is unable to sit, a person of its choice who shall sit in the capacity of judge’, so reads Article 27 § 2 of the Convention. The words ‘in respect of’ are chosen carefully to guarantee impartiality *vis-à-vis* the respondent member States.¹² Table 2 reveals the facts in 105 Grand Chamber judgments.¹³

Table 2: Positions of the Judge *ex officio*

	outsiders	former judges	judges from other member States	national judges
Majoritarian	5	4	3	38
Concurring	7	-	-	7
Dissenting	5	11	6	20
<i>M-violation</i>	5	11	6	12
<i>M-nonviolation</i>	-	-	-	8
	17**	15	9	65*

* In the case of *Elzholz vs Germany* (13/07/2000) the first substitute judge completed the bench.

** Including two separate opinions of the *ad hoc* judges in the inter-State case of *Cyprus vs. Turkey* (10/05/2001).

Whereas the elected judges in their capacity of judge *ex officio* join the majority in 38 cases and take a separate position in 27 cases, *ad hoc* judges, who are appointed by their government to sit on the bench for a particular case, distance

Cassation, with advisory opinions in advance by Advocate Generals but without the possibility of separate opinions (Lasser 2004).

11 Statistically significant in a Chi-squared test at $p=.001$.

12 See also Art. 21 §2: ‘The judges shall sit on the Court in their individual capacity.’

13 In the case of *Elzholz vs. Germany* (13/07/2000) the first substitute judge completed the panel (the national judge couldn’t sit, and as the government did not reply within 30 days Germany was presumed to have waived the right to appoint an *ad hoc* judge, Rule 29 §2).

themselves from the majority judgment in 29 cases and are part of the majority in 12 cases. *Ad hoc* judges demonstrate a much stronger national bias than the elected judges because they do not feel much solidarity with them and are, contrary to them, not exposed to group pressure. This effect of group pressure should not be underestimated. Judge Rozakis describes the socio-psychological reality of the elected judges as follows:

The Court has proved to be very independent, without any liability to the States. This is partly due to the fact that the judges almost live in a vacuum and work *in abstracto*, far from their home countries in a detached environment. You forget the country you come from. Judges feel themselves assessed by their colleagues, they create their self-image in the eyes of their colleagues, and they run the risk of losing their respectability in their immediate environment if they pay too much attention to the interests of their home country.

The breakdown of the *ad hoc* judges in outsiders or strangers to the Court, former judges and judges elected in respect of other member States shows the different ways certain respondent States exert influence if the national judge cannot sit. Nine times Judge Göküçlü, the former judge in respect of Turkey was appointed, and Judge Ferrari Bravo, elected in respect of San Marino, was appointed *ad hoc* in seven cases against Italy. Their track record and previous career leave no doubt about their lawyer-statesman's perspective.

The hard core of national bias consists of judges dissenting from the condemning majority. In the Grand Chambers national bias is evident. In all 22 cases the *ad hoc* judge disagreed with the majority finding a violation, and in 12 cases the elected judge disagreed with the majority finding a violation. In eight cases however the elected judge disagreed with the majority who *did not* find a violation – a non-existent category among *ad hoc* judges.¹⁴ An example of such a rare bird identifying with Convention values but overreaching in the eyes of the majority is the dissent of Judge Thomassen in the case of *Kleyn a.o. vs. the Netherlands* (06/05/2003). In four cases with a 9 to 8 division the judge *ex officio* had a pivotal role in preventing a majority judgment, which would otherwise have found a violation of the Convention.¹⁵

The ECHR is an attempt to 'judicialise' violations of human rights by governments. In three meaningful cases the attempt already seems to fail in the mind and soul of the national judge.¹⁶ 'The frontier between the judicial and the

14 Concerning *ad hoc* judges the results of Kuijer (1997) and Bruinsma & De Blois (1997) were similar. From 1970 to 1994 the *ad hoc* judges dissented from the condemning majority in 10 out of 23 cases (Kuijer); from 1991 to 1995 on 8 out of 12 occasions the *ad hoc* judges delivered a separate (concurring or dissenting) opinion; in 7 out of 11 cases the *ad hoc* judge dissented from a finding of a violation by the majority (Bruinsma & De Blois).

15 *Fitt vs. UK*, 16/02/2000 (*ad hoc* appointment of an outsider to the Court), *Labita vs. Italy*, 06/04/2000 (*ad hoc* appointment of Judge Ferrari Bravo), *Al Adsani vs. UK*, 21/11/2000 (elected Judge Bratza) and *Pedersen vs. Denmark*, 11/01/2006 (elected Judge Lorenzen).

16 Four if we include the case of *Žanoka vs. Latvia* (17/06/2004): Judge Levits wrote a dissenting opinion annexed to the Chamber decision, which was overruled in the

political is not what it was. Nor are the foundations of legitimacy, still less normativeness, which is becoming plural and increasingly diffuse'. Thus quoting Lajoie, Judge Kovler, the judge elected in respect of Russia, begins his lengthy dissenting opinion in the case of *Ilascu a.o. vs. Moldova and Russia* (08/07/2004). He continues:

I have to express publicly (...) my deep disagreement with the Grand Chamber's judgment in the present case. (...) The sole aim of the really abnormal size of this part of the judgment (§§ 42 to 110) is manifestly to demonstrate Russia's participation in the conflict and its military support to the separatists. (...) Here I am reminded of La Fontaine: 'If it wasn't you, it must have been your brother.' 'I have no brother!' 'Well, it must have been one of your family anyway ...'.

In the case of *Slivenko vs. Latvia* (09/10/2003) the government of Latvia appointed *ad hoc* Judge Maruste, the judge elected in respect of Estonia. He expressed Baltic sentiments in his dissenting opinion:

It is well known and recognised in international law that the Baltic States, including Latvia, lost their independence on the basis of the 'Hitler-Stalin Pact' between Nazi Germany and the USSR, which (...) was signed on 23 August 1939. (...) According to generally recognised principles of international law every internationally wrongful act of a State entails international responsibility and gives rise to the obligation of that State to restore the *status quo ante*. Consequently, the restoration of the independence of the Baltic States on the basis of legal continuity and the withdrawal of the Soviet-Russian troops has to be regarded as redress for historical injustice.

A similar national bias in this case – in the opposite direction of course - is reflected in the partly concurring and partly dissenting opinion of Judge Kovler. Judges Kovler and Maruste acted in these two cases as the *ad hoc* judges in the inter-State complaint of *Cyprus vs. Turkey*, i.e. in conformity with their national origin.¹⁷ In inter-State cases and in cases that evoke political history the ECHR resembles the International Court of Justice. Posner & De Figueiro conclude on the basis of 76 judgments of the ICJ: 'Whereas judges vote in favor of a party about 50 percent of the time when they have no relationship with it, that figure rises to 85-90 percent when the party is the judge's home state' (2005:601). This kind of political case is exceptional at the ECHR, and the attempt to judicialise violations of the Convention is mostly successful.

Grand Chamber (16/03/2006) when Judge Levits had become a judge in the EJC, and an *ad hoc* judge was appointed.

17 Partly dissenting opinions in opposite directions of both *ad hoc* judges, who were appointed after some political skirmishes: Judge Türmen withdrew on his own initiative, and the first appointment of an *ad hoc* judge in respect of Turkey was criticized by Cyprus, and subsequently substituted by a new *ad hoc* judge. Judge Loucaides was asked to withdraw; and as the first *ad hoc* judge in respect of Cyprus had died, a second appointment of an *ad hoc* judge followed.

Elected judges and the relevance of the previous career

In Recommendation 1429 (1999)¹⁸ the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) recommended the governments of the member States ‘to ensure that the candidates have experience in the field of human rights, either as practitioners or *as activists in non-governmental organisations working in this area*’ (emphasis added, FB). The Court remarks disapprovingly:

The role of an activist is necessarily partisan: to espouse a cause, to take sides; whereas a judge on the Strasbourg Court has to set himself or herself above the parties, be impartial, weigh up the competing interests, notably those of the individual and the community at large, and decide judicially in the light of all the circumstances. (...) The Court has traditionally been composed of roughly one third professional judges, one third practitioners and one third academics. This blend of experience has proved its worth over the years.

It is worth noting that the Court and the Parliamentary Assembly acknowledge the formative effects of different career paths. On the basis of a careful reading of the *curricula vitae* the judges have been classified regarding their formative years.¹⁹

Table 3: Formative years before nomination to the ECHR

Formative years	1998	2001	2004	1998-2006	OMS (24)	NMS (21)
Administration	5	6	8	13.3%	4	4
Academia	12	11	11	26.6%	8	8
Constitutional Court	2	2	4	6.6%	1	3
Omni	9	10	8	23.3%	4	10
Bench	6	7	6	16.6%	9	1
Bar	5	5	7	13.3%	8	0
	39	41	44	99.7%	34	26

NB Two different career paths only suffice to qualify to qualify for an ‘omni’ background if it implies experience in switching from case particularities to policy arguments and *vice versa*.

Table 3 shows that the bar is underrepresented (less than 15%) whereas the administration (e.g. government agents and career diplomats) is not explicitly mentioned in the Court’s opinion, but is just as present. The order of rows is from former administrators with a supposed lawyer-statesman’s perspective to former practising lawyers with a supposed human rights perspective.²⁰ Judges in the ECHR with their formative years as trial judges (bench, in table 3) differ from former academics and administrators because they are used to thinking in terms of case particularities, and they differ from former practising lawyers

18 All Documents and corresponding Resolutions and Recommendations can be found on the Parliamentary Assembly’s website <http://assembly.coe.int>.

19 Table 3 is based upon an appendix to a first draft of this article, which has been sent to all judges approached for an interview. Consequently, judges could check my label of their formative years.

20 Judging in a domestic constitutional court is a scholarly activity not very different from legal research.

(bar, in table 3) because of their impartial approach. Former academics share with former administrators an interest in general issues and share with former trial judges a preference for distancing themselves from partisan arguments. Only practising lawyers had their formative years in partisan thinking on behalf of private litigants whilst the administrators introduce the outlook of the *raison d'état*. Whereas the former administrator can appeal to the former prosecutors in order to serve the interests of the respondent State, the human rights activist can hope for sympathy with the individual applicant's plight among the former judges and an intellectual affinity with the ideals of the Convention among former academics. The distinction between legal practice and legal scholarship in Article 21 of the Convention thus obtains a new connotation.²¹ Legal practitioners are enmeshed in the details of the case and want justice to be done, irrespective of the consequences. Due to a less developed State independent legal profession of bar and bench in the new member States the non-diplomatic voice of human rights and justice in the case at hand is underrepresented in the Court as a whole. Lawyer-statesmen are very much aware that the Court cannot impose its will in an international arena of member States. A too outspoken human rights court risks becoming irrelevant because national authorities do not take it seriously.

By totalling the professional background of all judges elected since 1998 in each category - see the column with the heading '1998-2006' - the relative potential strength of the two perspectives can be estimated. Whether this potential is realized in fact depends on individual and institutional factors, such as persuasiveness and charisma, seniority and strategic positions. The President and the Section Presidents are members of the panel of five judges, which functions as a gatekeeper in party requests for the referral of Chamber judgments to the Grand Chamber (Article 43 § 2 ECHR). After accepting a referral request the five senior judges take part in the Grand Chamber and as a consequence they are in a much better position to influence the case law of the Court than the average judge.²² It is worth noting in this respect that of the six judges who have been elected Court President (Judge Wildhaber) or Section President (Judges Costa, Rozakis, Ress (1998-2004), Palm (1998-2001), and Zupančič (since 2004)), only one judge (namely Sir Nicolas Bratza, since 2001) had his formative years in private practice. Moreover, the field of study of the academics (Judges Ress and Rozakis) and the professional background of Judges

21 Art. 21 of the Convention: 'The judges shall be of a high moral character and must either possess the qualifications required for appointment to high judicial office or be jurisconsults of recognized competence.'

22 In the terminology of Bachrach & Baratz (1962) gatekeeping is a negative power, and judging is a positive power. Along two other avenues the Grand Chamber also receives cases. Cases that were pending when the Court became permanent (November 1998) were referred to the Grand Chamber, and a Chamber can relinquish jurisdiction to the Grand Chamber in cases that raise serious questions about the interpretation of the Convention (Article 30). Some 47 of the 106 Grand Chamber judgments with separate opinions from November 1998 until September 2006 were pending cases, 30 were put on the agenda by means of referral and 29 by means of relinquishment.

Wildhaber and Costa are public international law and constitutional law – areas with a crucial role for the State. Other areas, such as criminal procedure and human rights, for example, are more probable to result in empathy for the individual applicant. Although five judges from the new member States belonged to the first generation already present in Strasbourg before 1998, and another six judges from these countries assumed office in 1998, it took six years before Judge Zupančič (omni, elected in respect of Slovenia) was elected Section President, namely in 2004.

National judges in a supranational court differ in their role perceptions between ‘agents’ who act as ambassadors, and ‘trustees’ who act independently of their national governments (see the quote from the interview with Judge Rozakis, *supra*). Several factors explain a different outcome in this dilemma between the judges elected in respect of old member States (OMS) and new member States (NMS). Says Judge Levits, now a judge in the European Court of Justice: ‘For small countries, such as Latvia with only one university, one law faculty and a human rights department consisting of three lecturers, it is difficult to submit a list of three highly qualified candidates.’ And Judge Maruste remarks: ‘From a university professor I was nominated straight to the post of president of the Supreme Court of Estonia – a career step you have to see in the context of the political developments at the time.’ In conformity therewith judges from the new member States are on the whole younger than judges from the old member States.²³ With an eye on the very attractive salary (189,349 Euro in 2004, free from income tax) a NMS judge who wants another term is clever enough not to disappoint his principal. Moreover, when it comes to writing separate opinions (see table 1) insufficient language skills in the working languages of the Court (English and French) play their role. Former ECHR judges (namely Makarczyk (Poland), Kūris (Lithuania), Löhmus (Estonia), and Levitz (Latvia) gratefully accepted the position of judge at the ECJ, a court with all EU languages as official languages, and under the cover of collegial decision making. In these circumstances conformism with the lawyer-statesmen in the Court is a decent and easy way to survive in a new and unfamiliar context.

Lawyer statesmen and human rights activists in the Grand Chambers

Awaiting the first decision Wessel (2006) predicts that the International Criminal Court will decide in line with a ‘progressive-cosmopolitan’ approach to the detriment of a ‘conservative-statist’ approach. He expects this with reference to the professional background of the judges (academic or advocate, not one military) and to the institutional arrangements of the ICC, such as the discretionary powers of the Prosecutor’s Office. Following Rottleitner’s criticism of Dahrendorf’s analysis of the skewed social background of judges in domestic

23 The median year of birth is 1942 for judges from old member States, and 1950 for judges from new member States. Judge Jočienė, elected in 2004 in respect of Lithuania, and Judge Ziemele, elected in 2005 in respect of Latvia, are the youngest judges: they were both born in 1970.

courts, this amounts in my view to jumping to conclusions: 'He had never proved the impact of background patterns on the actual decisions of judges. For this would presuppose detailed analyses of the 'internal' content of judicial decisions.' Steering a middle course between Shapiro's warning against the Scylla of circular reasoning and Rottleutner's warning against the Charybdis of background determinism I have tried to connect majority decisions and separate opinions with interview fragments and prior career paths.

In search of the two contrasting perspectives, i.e. lawyer-statesman's restraint and subsidiarity vs. human rights activism and supervision, I found seven cases in which Judges Wildhaber, Costa and/or Türmen were majoritarians and Judges Casadevall, Tulkens and/or Bonello had a separatist position, and three cases vice versa – two representatives of each perspective at a minimum. Even in the room at the top most disagreements are restricted to one or a few separatists.²⁴ The relevance of the two different perspectives, is however emphasized in the interviews with Judges Costa and Tulkens, opponents in the case of *Fretté vs. France* (supra). Says Judge Costa: 'I am convinced that too much activism detracts from the credibility of the Court and a lack of activism undermines its legitimacy. We have to steer a middle course between judicial activism and supervision versus judicial self-restraint and subsidiarity.' In a similar but critical vein Judge Tulkens comments: 'One can speak of judges who are concerned about problems of the *raison d'état* and others who sympathize with the applicants. The *raison d'état* is more present here than I would have thought possible, I may add.'

For example, in the case of *Chapman vs. the UK* (18/01/2001) Judges Wildhaber, Costa and Türmen were part of the majority of ten judges deciding that Article 8 (respect for private and family life) had not been violated.²⁵ A broad support inclusive of Judges Bonello, Casadevall, and Tulkens for a joint dissenting opinion was the answer:

This is one of five cases brought about before our Court concerning the problems experienced by Gypsies in the United Kingdom. There are more awaiting our examination. All disclose elements of hardship and pressure on a vulnerable group within the community. (...) Our principal disagreement with the majority lies in their assessment that the interference was 'necessary in a democratic society'. (...) We find that the planning and enforcement measures exceeded the margin of appreciation accorded to the domestic authorities and were disproportionate to the legitimate aim of environmental protection.²⁶

24 In 18 cases there was only one separatist judge, mostly the national judge, and in another seven cases there was no network in the sense of a joint separate opinion. The largest category consists of 52 cases with one joint separate opinion and one or more individual opinions. In 26 cases there were two joint separate opinions, and in three cases there were three joint separate opinions.

25 The other six judgments are *Aquilina vs. Malta*, 29/04/1999, *Sürek vs. Turkey-No.1*, 08/07/1999, *Labita vs. Italy*, 06/04/2000, *Ilhan vs. Turkey*, 27/06/2000, *Nachova vs. Bulgaria*, 06/07/2005, and *Ramirez vs. France*, 04/07/2006.

26 Judge Bonello wanted more. In an individual separate opinion he added: 'Why a human rights court should look with more sympathy at the far-reaching breach of

An example of the opposite situation is the case of *Kress vs. France* (07/06/2001).²⁷ A majority of ten judges, including Judges Casadevall and Tulkens, found a violation of Article 6 (fair trial) of the Convention ‘on account of the Government Commissioner’s participation in the *Conseil d’État*’s deliberations’. Seven judges, among them Judges Wildhaber and Costa, disagreed fundamentally:

In a subsidiary system of human-rights protection the Court should have left intact an institution that has been respected and acknowledged for over a century and a half and has succeeded in working for the rule of law and human rights, while preserving objective appearances. (...) Have the limits of ‘European supervision’ in relation to characteristic national institutions – which are legitimate so long as they fulfil their Convention obligations to produce a specific result – not here been reached or overstepped?

What makes the one judge adhere to lawyer statesman’s restraint and the other to human rights supervision? My answer - the kind of formative years before nomination to the Court – is corroborated by the career paths and interviews with the representatives. A good example of a lawyer-statesman is the President of the Court at the time, Judge Wildhaber (omni, in table 3):

Looking at my background, I have been a part-time judge for over 25 years. I had a lot of opportunities to reflect on what it is to be a judge. I have worked in the administration. I may strike you as an academic, which I am, but I could also strike you as a generalist. (...) I would not be pleased with someone who has never done anything else than human rights.

Judge Wildhaber has never been a judge in a first instance court, however, which is reflected in his writings about the Court’s future (Wildhaber, 2002). Moreover, he implicitly criticises the career path of Judge Bonello (bar, in table 3): ‘I spent a lifetime in human rights law, and I practised as a human rights lawyer at a time and in circumstances when it was not easy to be a human rights lawyer.’

Judges Türmen and Casadevall represent another pair of the two different perspectives. ‘I see my role as a judge with respect to Turkey not merely as a judge deciding cases, but also as an intermediary between the Court’s standards and the aspirations of Turkey to join the European Union.’ Says Judge Türmen, who was a career diplomat before nomination to the ECHR (administration, in table 3). Judicial restraint in the interpretation of the Convention is the consequence: ‘The Court relies more than any other court on interpretation, in particular regarding the margin of appreciation. The Court should not introduce

law committed by the powerful than at that forced on the weak has not yet been properly explained.’

²⁷ The other two cases are *Karatas vs. Turkey*, 08/07/1999, and *Göz vs. Turkey*, 11/07/2002.

new obligations for the States by means of interpretation.²⁸ A completely different background has instilled Judge Casadevall with judicial activism. ‘Thanks to my previous occupation at the bar I probably tend to side with the applicants, and I am an activist as to Article 6 with a bent to enlarge its scope.’

Judge Costa, the Court’s president since 2007, had his formative years in the French *Conseil d’État* (constitutional court, in table 3), and Judge Tulkens’ career path was in academia; thanks to her specialization in criminology and juvenile justice her frame of reference is the individual applicant, not the respondent State, however.

My attempt to escape from the circular reasoning of the behavioural approach by means of cross-validation and triangulation cannot be completely successful as there is not a one-to-one relationship between a particular career path and a corresponding perspective.²⁹ But I want to sensitise the reader to the relevance of the formative years before nomination to the Court. A last token of the relevance is the fact that among the other judges composing the panel in these ten Grand Chamber decisions no former administrators support the separate opinions of the human rights activists as there are no former practising lawyers who support separate opinions of the lawyer-statesmen network. Potential candidates to support a separate opinion of each of the two networks are found among the former academics and former judges, and the non-specific ‘omni’ category.

Conclusion

A much cited quote is that ‘the Convention is a living instrument which must be interpreted in the light of present-day conditions’ (the standard formula since *Tyrer vs. UK*). After correcting for reification (‘living instrument’) the way is open for a socio-legal approach to the Court. In the final analysis it is not the Convention that is a living instrument, but the judges in the Court are legal professionals who interpret the Convention, in particular in the Grand Chambers. The approach to the majority opinion by means of the backdoor of separate opinions has disclosed that (a) judges elected in respect of the new member States of Central and Eastern Europe deliver significantly less separate opinions than judges elected in respect of the old member States; and (b) national bias in the sense that the judges take a more benevolent position when their home country is the respondent State does in fact occur, and more so among *ad hoc* judges than among elected judges. For obvious reasons *ad hoc*

28 A good example of his judicial restraint occasioned by the international context of the Court is his dissenting opinion in the case of *Mamatkaylov vs. Turkey* (06/02/2003). ‘I cannot find sufficient legal basis for holding that a power to order binding interim measures exists under the present Convention system. (...) If the Contracting States had the intention to attribute such a power to the Court, they would have said so explicitly in the Convention.’

29 Moreover, the examples of Judges Wildhaber and Tulkens make clear that the categories are not fine tuned enough.

judges and for less obvious reasons most new member State judges were found to make another choice in the dilemma between ‘agent’ and ‘trustee’ than judges elected in respect of old member States.

The institutional setting of the ECHR rephrases the distinction between judicial restraint and judicial activism in terms of subsidiarity and supervision. In search of an explanation for this cultural variation the divide between practitioners and scholars in Article 21 has been developed into a bifurcation of perspectives. The lawyer-statesman’s perspective has been put into words by the former President, Judge Wildhaber (2002:163) as follows: ‘(T)he place of individual relief, while important and particularly so in respect of the most serious violations, is secondary to the primary aim of raising the general standard of human rights protection and extending human rights jurisprudence throughout the community of Convention States. (...) Now I would be the first to admit that this analysis of the Convention system is not universally accepted.’

The last sentence refers to human rights activists. Human rights activism is not at ease with a Court that has only symbolic victories to offer to the individual applicants. The best example remains the *cri de cœur* of Judge Bonello in the case of *Aquilina vs. Malta* (29/04/1999):

The majority of the Court opted to recite that the finding of the violation in itself constituted just satisfaction. I do not share the Court’s view. I consider it wholly inadequate and unacceptable that a court of justice should ‘satisfy’ the victim of a breach of fundamental rights with a mere handout of legal idiom. (...) A moral thirst for justice is hardly different from a physical thirst for water. Hoping to satisfy a victim of injustice with cunning forms of words is like trying to quench the thirst of a parched child with fine mantras.

Looking at the background of most judges the lawyer-statesman’s perspective is expected to have a stronger appeal in the Court than human rights activism, and Sardaro’s critical assessment of the Court’s case law (“minimalist’ approach, symptomatic of the structural inadequacy of the individual complaints mechanism’) should not come as a surprise (2003). Does the lawyer-statesman’s perspective not carry too much weight in the Court?

A court that deals with alleged violations of human rights by member States will never function as an ordinary court. ‘The ECHR is successful precisely because the obligation of the member States is reduced to the level prevalent in international law from that prevalent in constitutional law’ (Shapiro & Stone Sweet, 2002: 154). The political rationale of the ECHR is that it lends legitimacy to the member States in occasional landmark cases in which particular member States are found to violate codified human rights (cf. Shamir 1990). A close reading of the case law reveals that (a majority in) the Court avoids a position of a supranational court of human rights that would enjoy the universal and undivided acclaim of human rights activists. Admittedly, the ECHR takes a firm stance with regard to the hard core of human rights (the right to life and the prohibition of torture, Articles 2 and 3), but the other individual freedoms are compromised by considerations of general interests, such as national security, public safety, and the protection of public order, health or morals (the

standard clause in the second sections of Articles 8-11). The most daring landmark cases are violations of Article 8 (the right to respect for private and family life) where the stakes of a liberal State are low. The jewel in the crown (of the Council of Europe) as the epithet goes, is first and foremost an ideological beacon in the symbolic field of human rights lawyering (Scheingold 1974, Bourdieu 1987).

References

- BACHRACH, PETER & MORTON S. BARATZ, 'Two Faces of Power', *American Political Science Review* 1962 (Vol. 56) 947-8.
- BOURDIEU, PIERRE, 'The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field', *The Hastings LJ* 1987 (Vol. 38) 805-53.
- BRUINSMA, FRED J. & MATTHIJS DE BLOIS, 'Rules of Law from Westport to Wladiwostok. Separate Opinions in the European Court of Human Rights', *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 15/2 (1997) 175-186.
- BRUINSMA, FRED J. & STEPHAN PARMENTIER, 'Interview with Mr. Luzius Wildhaber, President of the ECHR', *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 21/2 (2003) 185-201.
- FLAUSS, J.-F., 'Les juges des pays d'Europe centrale et orientale à la Cour Européenne des droits de l'homme: vues de l'extérieur', in *Mélanges en hommage à Louis Edmond Pettiti*, Bruylant, Brussels 1998, pp.344-79.
- KRONMAN, ANTHONY T., *The Lost Lawyer. Failing Ideals of the Legal Profession*, Harvard Un. Press: Cambridge (Mass.), 1993 (1995, 3e).
- KUIJER, MARTIN, 'Voting Behaviour and National Bias in the European Court of Human Rights and the International Court of Justice', *Leiden J of International Law*, 1997 (Vol. 10) 49-67.
- LASSER, MITCHEL DE S.-O.-L'E., *Judicial Deliberations. A Comparative Analysis of Judicial Transparency and Legitimacy*, Oxford University Press, 2004.
- MAHONEY, PAUL, 'Judicial Activism and Judicial Self-Restraint in the European Court of Human Rights: Two Sides of the Same Coin', *Human Rights LJ* 1990 (Vol. 11, No.1-2) 57-88.
- MERRILLS, J.G., *The Development of International Law by the European Court of Human Rights*, Manchester Univ. Press 1995 (2ed.).
- MORRISSON, CLOVIS C., *The Dynamics of Development in the European Human Rights Convention System*, Nijhoff Publishers, The Hague 1981.
- NEAL TATE, C., 'Personal Attribute Models of the Voting Behavior of U.S. Supreme Court Justices: Liberalism in the Civil Liberties and Economics Decisions, 1946-1978', in *American Political Science Review* 1981 (Vol. 75, No.2) 355-367.
- RIVIÈRE, FLORENCE, *Les Opinions Séparées des Juges à la Cour Européenne des Droits de l'Homme*, Brussels: Bruylant 2004.
- SHAPIRO, MARTIN & ALEC STONE SWEET, *On Law, Politics, and Judicialization*, Oxford Univ. Press, 2002.
- ROTTLEUTHNER, HUBERT, 'Sociology of Law and Legal Practice', *Onati Proceedings* 1 (1989) 77-82.

- SARDARO, PIETRO, 'Jus Non Dicere for Allegations of Serious Violations of Human Rights: Questionable Trends in the Recent Case Law of the Strasbourg Court', *European Human Rights LJ*, 2003: Issue 6 (601-630).
- SCHEINGOLD, STUART A., *The Politics of Rights. Lawyers, Public Policy, and Political Change*, New Haven etc.: Yale Univ. Press, 1974.
- SEGAL, JEFFREY A. & HAROLD J. SPAETH, *The Supreme Court and the Attitudinal Model Revisited*, Cambridge Un. Press, 2002.
- SHAMIR, RONEN, 'Landmark Cases' and the Reproduction of Legitimacy: the Case of Israel's High Court of Justice', *Law & Society Rev.*, Vol. 24, No. 3 (1990) 781-805.
- SMITH, ADAM M., 'Judicial Nationalism' in International Law: National Identity and Judicial Autonomy at the ICJ', *Texas International Law J.*, Vol. 40 (2005) 197-226.
- VOETEN, ERIK, 'What Motivates International Judges? Evidence from the European Court of Human Rights', paper Law and Society Conference, Berlin 25-28 July, 2007.
- WEBB, EUGENE J. ET.AL., *Unobtrusive Measures*, Thousand Oaks etc.: Sage Publications (2000, revised ed.).
- WESSEL, JARED, 'Judicial Policy-Making at the International Criminal Court: An Institutional Guide to Analyzing International Adjudication', in *Columbia J of Transnational Law*, Vol. 44, No.2 (2006) 377-452.
- WILDHABER, LUZIUS, 'Opinions dissidentes et concordantes de Juges individuels à la Cour européenne des Droits de l'Homme', Réne-Jean Dupuy (ed.), *Droit et Justice. Mélanges en l'honneur de Nicolas Valticos*, Paris: Pedone, 1999, pp. 529-35.
- WILDHABER, LUZIUS, 'A Constitutional Future for the European Court of Human Rights?', *Human Rights LJ* 2002 (Vol.23, No.5-7) 161-5.

Van de stam naar de straten van Paramaribo Gedetineerde Marrons en hun criminele loopbaan

Elke van Hellemont

In juli 2004 wees een reeks toevalligheden me op een onderzoeksproblematiek en -mogelijkheden in Suriname. Taxichauffeurs waarschuwden me meerdere keren voor Marrons, de binnenlandbewoners van Suriname. Als afstammelingen van Afrikaanse gevluchte plantageslaven leven ze nog steeds in hechte stamgemeenschappen in een eeuwenoud tropisch regenwoud. Recente statistieken wijzen er echter op dat Paramaribo, Surinames' metropool, de thuishaven wordt van een toenemend aantal Boslandcreolen. Mijn nieuwsgierigheid was geprikkeld: Waarom waarschuwden mensen mij voor Marrons? Wat kan de reden zijn voor dat criminele gedrag? Plegen ze meer criminaliteit of worden ze gevisieerd door Justitie? In gesprekken met de gewezen adjunct-hoofdcommissaris van het Surinaamse Politiekorps bleek de Boslandcreoolse groep oververtegenwoordigd te zijn in de Surinaamse gevangenissen. Hoe groot deze was en of er wel gesproken kon worden van een oververtegenwoordiging, bleef een vraagstuk. Maar de Surinaamse samenleving nam aan dat er een dispropor-tioneel aantal Boslandcreolen in de gevangenis zat en zowel op politiek als op sociaal vlak schermde men met allerhande verklaringen.

‘Als je criminoloog bent, waarom kom je de criminaliteit onder Marrons dan niet onderzoeken?’ fronste R.C. Kross, Directeur van het Ministerie van Justitie en Politie van Suriname. Zijn uitdaging gevoed met mijn nieuwsgierigheid brachten me tot de volgende onderzoeksvraag: Welke factoren determineren de oververtegenwoordiging van Marrons in Surinaamse gevangenissen? Ik regelde een stageplaats op het Ministerie van Justitie en Politie bij de dienst Forensisch Maatschappelijke Zorg (FMZ). Deze instantie werkt als sociale dienst voor gedetineerden en als adviesorgaan voor de Raad der Voorwaardelijke Invrijheidstelling. Het maakte mijn onderzoeksgroep, gedetineerde Marrons, bereikbaar en voorzag tevens in een controlegroep, niet-Boslandcreoolse gedetineerden. De toestemming van Kross gaf me carte blanche voor onderzoeksverrichtingen in Surinames' penitentiaire wereld. Mijn onderzoek zou uiteindelijk twee jaar in beslag nemen.

Dit artikel vangt aan met een beschrijving van de Marrons als bevolkingsgroep van Suriname. Daarna bespreek ik de theorie die ten grondslag ligt aan het onderzoek, de Algemene Spanningstheorie van Robert Agnew.¹ Over de Atlantische oceaan is deze theorie aan een sterke opmars bezig, maar een vastberaden oversteek naar Europese contreien laat op zich wachten. De theorie

¹ Zie voor een vlotte en toegankelijke uitleg van deze theorie Agnew's *Pressured into crime*.

wordt niet voor niets ‘the *General Strain Theorie*’ (GST) genoemd. De grootste kritiek die men formuleerde op deze theorie is dat hij niet te falsifiëren zou zijn vanwege het uitermate abstract en ongeëvenaard holistisch karakter ervan. Maar net dit hekelpunt heeft de keuze voor de GST als theoretisch referentiekader mee bepaald. Door de algemeenheid leent deze zich uitstekend tot een verkenning bij een populatie waarover onderzoek schaars is.

Ten derde komt het onderzoekstechnisch ontwerp aan bod en in een vierde en laatste deel schets ik de resultaten van het onderzoek.

Boslandcreolen, Bosnegers of Marrons

De etnische samenstelling van Suriname bestaat naar schatting uit 27 procent Hindoestanen, 18 procent Stadscreolen, 15 procent Javanen, 15 procent Marrons, 12 procent gemengden (interraciaal) en 7 procent ‘overige’ (o.a. Gyanezen, Chinezen, Columbianen, Nederlanders).² Marrons zijn naast de Indianen de bewoners van het binnenland van Suriname. Het zijn afstammelingen van gevluchte Afrikaanse slaven uit de Ivoorkust van Gambia, de Goudkust van Ghana, de Slavenkust (Benin en Biafra) en van Luango (Gabon en Kongo). Ze vormen een etnische minderheid en in 2000 waren ze ongeveer met 60 000, verdeeld over zes verschillende stammen: de Saramaca (ca. 25 000), de NDjuka of Aukaners (ca. 25 000), de Matawai (ca. 2500), de Aluku (ca. 2500), de Paramacca (ca. 2000) en de Kwinti (ca. 500) (St-Hilaire, 2000). Tot op heden is deze Marronsamenleving over het hele Zuid-Amerikaanse continent de enige Boslandcreoolse gemeenschap met een relatief autonoom politiek en cultureel leven. Hun linguïstische, culturele en politieke normen verschillen aanzienlijk van die van de dichtbevolkte en geurbaniseerde kustregio. De stammen leven nog steeds in praktisch onafhankelijke gemeenschappen in een territorium dat hen toebehoort namens een eeuwenoude traditie. Hun autonomie is vastgelegd in vredetraktaten, opgemaakt uit onmacht van de koloniale overheersers om hen te bemeesteren. Deze hebben tot op de dag van vandaag rechtsgeldigheid (Wijnholt, 1965; Kruijt en Hoogbergen, 2005). De overeenkomst stelde dat in Paramaribo en op de plantages het recht der blanken gold, twee dagreizen erbuiten dat van de Boslandcreolen. Door de eeuwen heen hebben Marrons hun eigen bestuurs- en rechtssystemen ontwikkeld. Deze verdragen zijn echter ook het begin van de moeizame wisselwerking tussen het binnenland enerzijds en de kustregio anderzijds. Beide gebieden ontwikkelden zich namelijk relatief onafhankelijk van elkaar, mede als gevolg van de isolatiepolitiek van de koloniale overheid in de slaventijd.

Dezer dagen stuit de Surinaamse staat op haar onmacht om de Marrons te integreren. Vanwege culturele verschillen, maar ook vanwege meer structurele problemen zoals de ontoegankelijkheid van het gebied en gebrek aan middelen. Daarenboven is de houding van de stadsbevolking ten aanzien van Marrons erg paradoxaal, ze varieert van paternalisme tot verachting (St-Hilaire, 2000; Hoefte en Meel, 2001; De Vries, 2005). Marrons komen vaker in contact met

2 Algemeen Bureau voor Statistiek, De statistieken van de volkstelling 2004, *De Ware Tijd*, ‘Marrons verdringen Javanen van de derde etnische plaats’, 18 november 2005.

de stad en haar bevolking dan ooit in de geschiedenis het geval was. Het internationale karakter van Paramaribo, de houding van de stadsbevolking en het gebrek aan de vaardigheden, middelen en vertrouwen om ten volle aan het stadsleven deel te nemen, dreigen Marrons te marginaliseren in de stedelijke samenleving (St-Hilaire, 2000).

De keuze van Marrons om deel te nemen aan het stadsleven is daarenboven niet altijd gebaseerd op vrijwilligheid. De Surinaamse overheid heeft hier een zeker aandeel in onder meer door de bouw van het Afobakameer en het uitbesteden van goudconcessies aan multinationals. Marrons worden van hun traditionele goudwinningsgebieden verdreven of moeten verhuizen uit traditionele woongebieden (Price en Price, 2002).

Ruw geschetst kunnen drie migratiegolven van Boslandcreolen naar de stad worden onderscheiden: ten eerste de gedwongen migratie van 6000 Marrons bij de aanleg van het Afobakameer in 1958, ten tweede de interne migratie van Marrons naar de stad ten gevolge van de emigratiestroom van de stadsbevolking naar Nederland bij de onafhankelijkheid en, ten derde, de vluchtelingenstroom naar aanleiding van de Binnenlandse Oorlog (de strijd tussen legerleider Desi Bouterse en Ronnie Brunswijk van 1986 tot en met 1992). Het ontbreken van middelbare scholen in het binnenland zorgt eveneens voor interne Boslandcreoolse migratie richting de geurbaniseerde kuststreek.

Daarnaast leiden vele Boslandcreoolse mannen een hosselbestaan. Het is een bestaan van kleinschalige handel waarbij ze producten vanuit de stad verkopen in het binnenland en vica versa. De middelen om zich aan te passen en te kunnen functioneren in de stadsregio zijn uitgedund door de infrastructuurverwoesting van de Binnenlandse Oorlog enerzijds en ongunstige beslissingen en nalatigheid van de Surinaamse Overheid anderzijds (Scholtens, 1994). De cultuur van Paramaribo met haar Westers getinte consumptiewijze, een inkomensgraad van een ontwikkelingsland maar met selectieve sponsering door geldstromen uit het buitenland (voornamelijk Nederland en de VS) is ook een veel complexere en ongelijke wereld dan het binnenland met een relatieve inkomens- en bezitsgelijkheid.

De relatie van de Marrongemeenschap naar de centrale overheid en de stadsbevolking is getekend door dualiteiten. Enerzijds kan men de relatie van de Marrons met de kustregio omschrijven als die van 'een kolonie naar de koloniale overheid' (Scholtens, 1994; Kruijt en Hoogbergen, 2005; Libretto, 1983). Marrons doppen hun eigen boontjes, want de overheid is niet te vertrouwen. St-Hilaire (2000) en nog vele anderen stelden dat deze Marrons een behoorlijke graad van autonomie kennen en praktisch onafhankelijk van de kustregio kunnen opereren. Price (1975 in St-Hilaire 2000) stelt dat men de Marrongemeenschap nauwelijks een volk binnen de republiek Suriname kan noemen, maar eerder een staat in een staat. Anderzijds zijn de Marrons voor elke ontwikkeling, levensverbetering en verandering volledig afhankelijk van beslissingen uit de kustregio (De Bruine in Hoefte en Meel, 2001). De regering heeft hun grondrechten, ondanks internationale druk, nog steeds niet officieel erkend (United Nations, 2006).

Theoretisch kader

Spanningstheoretici gaan ervan uit dat mensen sociale wezens zijn die geloven in het normatieve systeem waarin ze leven (Paternoster en Bachman, 2000; Akers en Sellers, 2004). Wanneer het zich conformeren aan maatschappelijke spelregels vanzelfsprekend is, dan is deviant en dus regelbrekend gedrag een problematisch gegeven. Dit noodzaakt spanningstheoretici een wil of een motivatie tot criminaliteit en deviant gedrag op te nemen in hun theorieën. Regelbrekend gedrag ontstaat volgens hen wanneer personen onder druk gezet worden. Om deze druk te verwijderen of ze te verminderen kan men een crimineel kanaal kiezen, waarlangs de opgelopen druk kan afvloeien. Personen onderhevig aan spanning hebben om die reden meer kans tot het plegen van criminaliteit (Paternoster en Bachman, 2000; Akers en Sellers, 2004). Robert Merton is de grondlegger van dit functionalistische criminaliteitsdenken en Agnew's theorie is gefundeerd op de evolutie van zijn theorie (Agnew, 1992).

Korte schets van de Algemene Spanningstheorie

De General Strain Theory gaat ervan uit dat individuen, die spanning ervaren, negatieve emoties zullen ontwikkelen. Deze negatieve emoties veroorzaken een interne druk. De creatie van die druk en het negatief affect is afhankelijk van gemeenschapkenmerken en individuele factoren, die op hun beurt beïnvloed kunnen worden door een reeks conditionerende variabelen. Om zich aan deze druk te onttrekken of om ze te verminderen, hanteren individuen aanpassingstechnieken, zoals criminaliteit. Volgens Agnew is crimineel gedrag dus aanpassingsgedrag dat antwoordt op stress, eender op welke manier deze stress opgelopen werd. Agnew voorziet bovenstaande concepten van specifieke definities, uitleg en doet voorstellen hoe men ze kan meten (Agnew, 1985, 1992, 1999).

Zo maakt Agnew een onderscheid tussen drie niveaus waarop spanning beleefd kan worden, namelijk objectieve spanning, subjectieve spanning en spanning als de emotionele respons op een bepaalde gebeurtenis of situatie (Agnew, 2000; Agnew, Brezina, Wright en Cullen, 2002). Voor mijn onderzoek is vooral de notie van subjectieve spanning van belang. Bij subjectieve spanning draait het om het aanvoelen van spanning door het individu onafhankelijk van het feit of deze nu voorkomt uit feitelijke objectieve spanning of niet. Agnew bedoelt met subjectieve spanning ook de mate waarin het individu waargenomen objectieve spanning als spanning ervaart. Bij objectieve spanning gaat het om spanning die de meeste leden van een groep als aversief ervaren. Men gaat ervan uit dat er een verband is tussen subjectieve spanning en objectieve spanning, maar dit verband is niet eenduidig.

De kans dat spanning leidt tot crimineel aanpassingsgedrag is groter wanneer het individu de vaardigheden en de bronnen mist om met deze spanning op een legale manier om te gaan, weinig conventionele sociale ondersteuning geniet, weinig sociale controle ervaart, de schuld van de spanning die zij ervaren op anderen schuiven, blootgesteld wordt aan criminaliteit. Deze vijf individuele kenmerken, komen ook in het onderzoek aan de orde.

Zowel subjectieve als objectieve spanning zal volgens de GST gemakkelijker tot criminaliteit leiden indien de oorspronkelijke spanningstypes aan vier

criteria voldoen. Ten eerste dient de opgelopen spanning als onrechtvaardig beschouwd te worden. Dit criterium wordt tevens gebruikt om de bijdrage aan het negatief affect te meten. Een schending in het rechtvaardigheidsgevoel heeft immers meer kans om emoties uit te lokken die bevorderlijk zijn voor het zich wenden tot criminaliteit, zoals boosheid (Mazerolle, Piquero en Capowich, 2003). Ten tweede dient ze opgevat te worden als hoog in magnitude. De betekenis van magnitude hangt samen met het spanningstype. Zo zal bijvoorbeeld magnitude bij het verlies van positieve stimuli refereren naar de omvang van dat verlies, bij doelverhindering meet magnitude de grote van de kloof tussen het individu's doelen en realiteit. Ten derde wordt de spanningsvorm geassocieerd met een lage sociale controle. Ten vierde creëert ze druk en motivatie om crimineel gedrag te stellen. Agnew erkent hier de invloed van het 'aanleren van crimineel gedrag'.

De plaats van de theorie in het onderzoek

Het toepassen van Agnews' theorie garandeert niet dat de druk, veroorzaakt door deze spanningsvormen, exclusief geldt voor Marrons. De mogelijkheid bestaat dat ook andere bevolkingsgroepen zulke spanning ervaren en op een andere manier verwerken. Vergelijkend onderzoek was nodig om dit te bestuderen en dus ook om de algemene onderzoeksvraag te beantwoorden. Dat gebeurt in een interpretatieve analyse waar Agnews' concepten en criteria enkel als begrippenkader functioneren. De analyse maakt gebruik van een waaier van data verzameld tijdens mijn verblijf te Suriname: 28 interviews, dagelijkse gesprekken, veldnotities, krantenberichten en informatie verkregen uit mijn stagewerk (het afnemen van VI-rapporten).

In dit artikel wil ik de lezer inzicht geven in de subjectieve spanningsbeleving van Marrons. Het eenvoudigweg laten bij een opsomming en rangschikking is een optie, maar het laat me achter met een zeker onbehagen. Spanning zou Agnew zeggen. 'Welke spanning?' zou ik hem vragen. Want er was een soort druk aanwezig bij respondenten die Agnews' theorie slechts raakte maar niet benoemde. Het presenteren van de onderzoeksresultaten eindigt dan ook met het erkennen en plaatsen van deze druk en daarmee het oplichten van een tipje van de sluier van de bevindingen uit de interpretatieve analyse.

Methodologie

Zowel cijfermatige als waarneembare gegevens dragen bij aan het beantwoorden van de onderzoeksvraag: Welke factoren determineren de oververtegenwoordiging van Marrons in Surinaamse gevangenissen? Het kwantificerend luik beschrijft via statistieken de totale gevangenispopulatie van Suriname, een dataset van 676 gedetineerden. Het gepresenteerde deel van het kwalitatieve onderzoek bestaat uit interviews. Aan de hand daarvan konden alle concepten van de Algemene Spanningstheorie worden ingevuld.

Interviews

Ik heb voor dit deel van mijn onderzoek zestien gedetineerde Marrons geïnterviewd.³ De respondenten werden geselecteerd uit de twee hoofdgevangenissen: de Centrale Penitentiare Inrichting gelegen in de Bomapolder, in de volksmond Santo Boma genoemd, en de Penitentiare Inrichting Duisburg te Paramaribo. Aangezien deze laatste gevangenis zich qua setting en bereikbaarheid van de respondenten het beste leende voor de interviews, zijn de meeste interviews daar afgenomen.

De gedetineerden werden vooreerst per inrichting geselecteerd door middel van een gestratificeerde toevalssteekproef. Via de gevangenisstatistieken werden de strata ingedeeld naargelang de aard van delict. Daarnaast deelde elk stratum zich op in twee klassen, die eerder pragmatisch van aard waren, namelijk op basis van kennis van het Nederlands. Alleen deze respondenten interviewen met een goede kennis van het Nederlands zou immers aan de representativiteit en rijkheid van de data knagen. Het ideaal van een ultieme a-selecte steekproef is echter niet gehaald. In Suriname worden minder geestelijk stabiele personen niet gescheiden van de rest wat het soms onmogelijk maakte een respondent te interviewen. Tevens was deelname aan het onderzoek gebaseerd op vrijwilligheid. Bij uitval werd gekozen voor personen met een gelijkaardig profiel.

De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 29 jaar. Zeventig procent zit voor een geweldsdelict een straf uit (in de totale populatie bedroeg dit 80 procent) en 30 procent van de steekproef behoorde tot de categorie van de drugs-, zeden- en andere delicten (tegenover respectievelijk 20 procent in de totale populatie). Alhoewel de respondenten over het algemeen iets hoger geschoold zijn, komen bovenstaande verhoudingen van de steekproef overeen met deze van de totale populatie, qua aard van delict en gemiddelde leeftijd.

Om de zoektocht naar subjectieve spanningsbelevingen en hun bijdrage aan crimineel gedrag te belichten, werd er gebruik gemaakt van semi-gestructureerde open interviews. De vragenlijst is eerst getest op twee sleutelpersonen in Santo Boma en werd vervolgens aangepast aan hun belevingswereld door adviezen over woordenschat en zinsconstructie. De interviews duurden gemiddeld een uur tot anderhalf uur.

De scheefgetrokken gevangensituatie maakte het winnen van het vertrouwen van gedetineerde Marrons behoorlijk moeilijk. Bij het afnemen van interviews was voorrang verlenen aan de langgestrafte Marrons een eerder toevallige, maar erg fortuinlijke ingeving. Hun invloed op de rest van de Bosland-

3 Men zou rechtmatig kunnen opmerken dat de gedetineerde populatie slechts een fragment is van de ongekende niet-gedeteneerde maar criminele Boslandcreoolse populatie. De kans bestaat dat het geschetste beeld van criminaliteit onder de Marrons vertekend wordt door deze onbekende uitval. De grootste doodmaker voor zulk onderzoek is tijd of beter het gebrek eraan. Anderson deed zulk onderzoek, maar daarvoor is hij in de onderzoeksbuurt gaan wonen. Zijn boek 'Code of the streets' verscheen pas na tien jaar veldwerk.

Een voordeel van het interviewen van gedetineerden is dat het voor de meeste een opluchting is over hun veroordeling te praten. Omdat zij al zijn veroordeeld, is het praten daarover weinig bedreigend.

creoolse gevangenispopulatie bleek erg groot. Het vertrouwen genieten van deze personen betekende een vlottere medewerking van de Boslandcreoolse gedetineerden. De taperecorder was meerder malen een hekelpunt, maar respondenten gingen steeds akkoord met noteren.

Resultaten van het kwantitatieve onderzoek

Uit het kwantitatieve deel van mijn onderzoek blijkt dat het aandeel gedetineerde Marrons 9 procent groter is dan het percentage dat deze bevolkingsgroep inneemt in de totale Surinaamse populatie.⁴ In mijn onderzoek wilde ik de variabele 'landaard' of 'ethniciteit' nuanceren om een tegengewicht te bieden aan biologische en erfelijkheidstheorieën die de ronde deden als verklaring voor de oververtegenwoordiging. In de gevangenisstatistieken komen Marrons naar voren als de groep met de jongste veroordeelden, die het meeste kans hebben om gedetineerd te worden naar aanleiding van een veroordeling voor roof, zoals de publieke opinie stelde.⁵ Het leek interessant om te bestuderen of Marrons die roof pleegden qua leeftijd significant verschilden van andere etnische groeperingen.

De gevangenispopulatie werd onderverdeeld in drie groepen: Stadscreolen, Marrons en de overige bevolkingsgroep (alle niet-creoolse gevangenisbewoners). Tabel 1 deelt landaard in per delictsoort en becijfert vervolgens de gemiddelde leeftijd van de categorieën.⁶ Hieruit komt naar voren dat Boslandcreoolse voor roof veroordeelden enerzijds niet significant qua leeftijd verschillen van andere voor roof veroordeelden en anderzijds tevens significant jonger zijn dan Marrons die veroordeeld zijn voor andere delicten. Boslandcreoolse voor roof veroordeelden zijn even oud als Stadscreoolse en overige gedetineerden die voor hetzelfde delict veroordeeld zijn. Het leeftijds patroon overtreft met andere woorden landaard als verklarende factor voor een detentie voor roof.

4 Dit percentage is een tijdsopname en dus momentaan. Het is berekend aan de hand van een schatting gemaakt door het bureau van Statistiek van Suriname. Zij schatten het aandeel Marrons op 15 procent van de Surinaamse populatie. De dataset van de gevangenen prikte hun aandeel op 24 procent. Zoals de tekst verder zal verduidelijken, kan de grootte van dit extra aandeel ook verklaard worden aan de hand van leeftijdsverhoudingen.

5 Wie meer wil weten over het kwantificerend deel, kan de verhandeling raadplegen op www.ethesis.net. Daar kan men alle bijhorende grafieken en tabellen raadplegen.

6 Ik heb gebruik gemaakt van een one way anovatest met een post hoc test voor het specificeren van de verschillen. Deze tabel is de afsluitende tabel van kwantificerend deel, de opbouwende statistieken kan men terugvinden in de verhandeling.

Tabel 1. Tamhane test bij ongelijke varianties: gemiddelde leeftijd per delict per etniciteit in Suriname.

(I) landdelict	(J) landdelict	Vershil (I-J)	Std. fout	Sig.
Marron-roof	Marron-andere	-4.35609*	.98446	.000
	Stadscreool-roof	-.73992	.81755	.999
	Stadscreool-andere	-6.20144*	.94112	.000
	Overige-roof	-.65768	.91728	1.000
	Overige-andere	-8.87972*	.81716	.000
Marron-andere	Marron-roof	4.35609*	.98446	.000
	Stadscreool-roof	3.61617*	1.04813	.012
	Stadscreool-andere	-1.84535	1.14713	.826
	Overige-roof	3.69841*	1.12765	.020
	Overige-andere	-4.52363*	1.04783	.000

* The mean difference is significant at the .05 level.

Met de tabel in het achterhoofd, bieden meerdere denkrichtingen zich aan om het extra aandeel van 9 procent te verklaren. Een eerste verklaring kan zijn dat er momenteel verhoudingsgewijs meer jeugdigen zijn onder Marrons. Het grotere aandeel van Marrons in de gevangenispopulatie kan vanuit deze zienswijze dus verklaard worden door louter demografische factoren. Het zou interessant zijn om dit na te gaan met de bevolkingsgegevens. Een tweede verklaring kan zijn dat delicten die Marrons plegen sneller door justitie benoemd worden als roof omwille van de vooroordelen die er heersen over het delicttype van Marrons. Dat zou men kunnen achterhalen aan de hand van onderzoek naar 'sentencing' in de Surinaamse Justitie. Ten derde zou het grote roofaandeel van Marrons kunnen wijzen op een grotere aanwezigheid van factoren of extra factoren die ervoor zorgen dat vooral Boslandcreoolse jongvolwassenen overgaan tot roof. Het extra aandeel is immers van die grootte dat voorgaande factoren het niet helemaal zullen kunnen verklaren. Het is noodzakelijk om zicht te krijgen op de beweegredenen van Marrons om over te gaan tot roof of andere delicten. Het is dit pad dat het kwalitatief onderzoek uitspit.

Resultaten van het kwalitatieve onderzoek

Het kwalitatieve onderzoek naar subjectieve spanning structureerde zich aan de hand van vier subonderzoeksvragen: (1) Welke concrete gebeurtenissen ervaren Boslandcreolen als spanningsrijk? (2) In welke mate ervaren ze deze als spanningsrijk? (3) In welke mate dragen deze factoren bij tot boosheid en frustratie? (4) Welke factoren conditioneren een criminele respons bij hen? De eerste twee vragen zijn filters ter beantwoording van de laatste twee en worden hieronder kort besproken. De laatste twee krijgen meer aandacht.

Spanningsrijke gebeurtenissen

Vrijwel alle door Agnew erkende spanningsvormen zijn aanwezig. Voor de vraag in welke mate gebeurtenissen als spanningsrijk worden ervaren, is gebruik gemaakt van de drie genoemde criteria: de graad van magnitude, de recentheid van de gebeurtenis, en de duur van een aversieve situatie. Uit deze analyse kwam racisme als meest spanningsgenererend naar voren, gevolgd op een tweede plaats door discriminatie en statusdeprivatie.

Stuk voor stuk hebben Marrons te maken gehad met wat genoemd kan worden 'de Djukapesterijen' waarbij ze van kinds af door andere etniciteiten uitgesloten worden voor hetgeen ze zijn, een Marron. Een interviewfragment kan dit verhelderen.

G: De mensen van de stad toch, ze zeggen steeds vervelende dingen over de Marrons. Die zus van me toch? Wanneer die kinderen van mijn zus naar school gaan, dan roepen de anderen zo van: 'ja, je bent Djuka, je bent zo, je bent dit' Ja toch? En wanneer die kinderen uit school komt, dan ze praten er veel over en je vindt het zelf niet goed. Want iedereen zegt 'Djuka's, Djuka's' en de kinderen gebruiken het als scheldwoorden en zo brengen ze die haat door aan die kinderen.

(Gedetineerde N, drugsfeiten)

Discriminatie gebaseerd op klasse, etniciteit en ras is volgens Agnew (1999, 2000) de meest fundamentele schending in de wens om op een juiste en rechtvaardige manier behandeld te worden. De respondenten stellen ten eerste gediscrimineerd te worden op werkgebied. Ze hadden het gevoel dat hen werk geweigerd werd omdat ze van Boslandcreoolse afkomst waren. Zij kregen de betrekking niet hoewel ze hun capaciteiten even hoog inschatten als die van hun concurrenten met een andere etniciteit. Daarnaast voelen ze zich gediscrimineerd op het gebied van het recht. Ze hebben het gevoel dat de justitiële macht hen viseert en zwaarder straft voor gelijksoortige delicten dan daders van andere etnische afkomst. Zelfs binnen de gevangenis krijgen ze het gevoel gediscrimineerd te worden om het loutere feit dat ze Marron zijn.

G: Ja, kijk, ik zal je een globaal beeld geven, een voorbeeld. Als er een Hindoestaan of een Javaan wordt opgesloten voor moord, zijn vader heeft geld? Dan wordt hij 5 tot 6 jaar opgesloten. Een Boslandcreool wordt opgesloten voor mishandeling of zware mishandeling? Hij krijgt ook 5 jaar uit te zitten.

(Gedetineerde M, Recidivisme in roof)

Tot slot menen ze gediscrimineerd te worden in onderwijsmogelijkheden. Het is een domein waarop ze zich achtergesteld voelen in zowel het binnenland als de kustregio. Het meest nefaste hier is dat ze menen dat het om bewuste achterstelling vanuit de stad gaat.

I: De stedelingen die hier komen brengen geen ontwikkeling voor ons, daarom blijven we achter in elk opzicht. Ze willen ons geen wijsheid bijbrengen, waardoor wij achter blijven.

(Gedetineerde O, roof)

Na racisme en discriminatie, zijn economische spanningen in combinatie met relatieve deprivatie een derde bron van spanning. Gevoelens van relatieve deprivatie ontstaan in vergelijking met bevoordeelde anderen, die goed zichtbaar zijn, als gelijken beschouwd worden en waarbij voor de opwaartse vergelijking culturele ondersteuning voor handen is (Agnew, 1999). Marrons vergelijken zich met alle bewoners van Suriname, maar voornamelijk met de Hindoestaanse bevolkingsgroep. Dit is de gemeenschap die in Suriname bekend staat als de groep die het over het algemeen beter heeft en politiek sterk vertegenwoordigd is. Tussen deze en de Boslandcreoolse populatie bestaan voelbare spanningen. Marrons geven aan dat het vooral deze groep is die hen minacht en discrimineert.

I: Is er een groep tegen wie die haat is gericht?

G: Wie die haat heeft gemaakt?

I: Ja.

G: Door die Hindoestanen.

I: En waarom denk je door die Hindoestanen?

G: Want zij doen die dingen: status, scheld mensen uit, zoveel dingen doen ze, ja toch? Zo zie je, wanneer we mensen gaan roven toch, ze gaan die ander volk niet roven maar meer die Hindoestanen, toch? Maar door die haat toch?

I: Gaan ze echt gericht tegen Hindoestanen roven?

G: Ja

I: Wanneer jij roofde, was dat dan ook tegen Hindoestanen?

G: Ja.

(Gedetineerde B, roof in vereniging)

Tegelijkertijd erkennen ze dus dat de meeste roofmisdrijven tegen de Hindoestaanse bevolkingsgroep gebeuren. De motieven die ze ervoor aandragen gaan van wat men kan definiëren als rassenhaat tot het loutere feit dat ze menen dat Hindoestanen gewoonweg de rijkste bevolkingsgroep zijn en roven bij hen dus ook meer oplevert.

G: Kijk, ze pleiten weer om doodstraf in te voeren in Suriname. Wie pleit ervoor? De Hindoestanen. Kijk als ik eerlijk moet zijn, als er een beroving in Suriname gebeurt, 80 procent van die slachtoffer zijn Hindoestanen.

I: Waarom?

I: Ze hebben gewoon de mooiste huizen, het meeste geld.

(Gedetineerde P, roof in vereniging)

Tot slot bleek de aanwezigheid van sociale kloven een bron van spanning. Meerdere malen zeiden respondenten zich 'niet te willen bemoeien met mensen' en stelden ze dat vrienden 'je in problemen zetten.' Sommigen zeiden ook geen vrienden te hebben, enkel kennissen met wie ze optrokken.

I: Ja, ... euh zeg, als je terugdenkt aan je vrienden...

G: (onderbreekt) Vrienden? Pff, dit is Suriname toch? Vrienden heb je wanneer je geld hebt.

(Gedetineerde L, roof)

Uit de beschrijvingen van vriendschaprelaties blijkt dat deze eerder functioneel zijn, bij wijze van bescherming, financieel vangnet of levering van status. Vriendschappen worden voornamelijk aangegaan met mensen die geld hebben of die een belangrijkere functie bekleden binnen het hele systeem. Vooral het kunnen uitdelen van geld of het succes van gepleegde delicten bleek een belangrijke invloed te hebben op de omvang van de vriendenkring.

I: En toen je nog in de criminele kringen zat?

G: Gouden kettingen en mooie auto's. Een bepaalde tijd leefde ik samen met een vriend van me. En wij waren de enigste jongens die zulke auto in Suriname reden, het was een cabriolet van het merk... Jawel, anderen wilden steeds meerijden.

I: Hoe voelde je je in die auto?

G: (lacht) Ja, ik voelde me wel er groot in, hoor. (lacht) Ik had ervoor gewerkt, business, neen, ik was er stoer in.

(Gedetineerde D, drugs + roof in vereniging)

De mate waarin deze factoren bijdragen tot boosheid en frustratie

Volgens Agnew dragen de perceptie van onrechtvaardigheid en het hebben van een hoge graad van magnitude bij aan boosheid. Hoe groter de magnitude en hoe groter het onrechtvaardigheidsgevoel bij een spanningsvorm, hoe groter de kans dat deze zal bijdragen tot boosheid. Respondenten benoemden spanning uit sociale kloven, statusdeprivatie, het schenden van de wens om op een juiste en rechtvaardige manier behandeld te worden, gebroken familiebanden en plaatsvervangende spanning als boosheidbevordende factoren. Bij de vraag naar spanningsrijke gaven respondenten de spanningsvormen die ingaan tegen de wens om juist en rechtvaardig behandeld te worden aan als het meest spanningsgenererend.

G: Het zijn die Aukaners die de stad hier komen kapotmaken enzo, dat soort dingen zeggen ze dan, ... Ze zeggen dat die Aukaners dom is, ze zijn niet naar school gegaan.

I: Word je er boos van als ze je zoiets zeggen?

G: Ja man.

I: Hoe boos word je dan?

G: Veel boos.

(Gedetineerde K, roof en drugsfeiten)

Logischerwijze kan men hierdoor veronderstellen dat racisme, statusdeprivatie en discriminatie ook het meest zullen bijdragen tot boosheid. Aangezien racisme aangeduid werd als meer spanningsgenererend, zal dit dus op de eerste plaats staan als spanningsvorm die bijdraagt tot boosheid, gevolgd door statusdeprivatie en discriminatie.

G: Als ze riepen: 'hé Djuka' en het gebruikt als scheldnaam. Ja, dat treft me helemaal diep in mijn hart. Toen toch. Toen zou ik heel boos geworden zijn. Maar als ze me zeggen: (in Sranan) 'Hé jij, je kan niets, enkel door het bos wandelen, je kinderen zijn gek, je kan niet dit, je kan niet dat.' Dan word ik echt boos. Ja, kables gingen helemaal los in mijn hoofd.

(Gedetineerde G, roof)

Tot nu toe gaven bovenstaande spanningsvormen blijk van een vrij subjectief en individueel karakter. Maar het steeds bekrachtigd worden of het versterkt worden in de eigen en de creatie van extra non-rechtvaardigheidsgevoelens door lotgenoten speelt een significante rol in de productie van een geaggregeerd boos affect. Respondenten vermeldden dat ze vanwege belevingen van discriminatie en racisme elkaar juist opzochten.

I: Had je marronvrienden die ook zoiets meemaakte?

G: Ja, heel erg veel, we praten erover.

I: Wat vonden zij ervan?

G: Niemand gaat het goed vinden, want dat ding is gewoon discriminatie, dat is het, niemand gaat het goed vinden, heel erg, want we zijn allemaal Surinamer, toch?

(Gedetineerde B, drugsfeiten)

De isolerende houding bij Marrons zorgt ervoor dat ze bewust of onbewust een selectie maken van personen die eerder vermelde spanningstypes bekrachtigen, waardoor er een geaggregeerd negatief affect ontstaat. Slechts één lid van de groep moet een spanningsbeleving hebben om spanning bij de andere leden te doen opleven. De boosheid en frustratie die ontstaat uit gedeelde ervaringen van discriminatie, racisme of statusdeprivatie zorgt ervoor dat deze spanningsvormen het subject overstijgen en een objectievere vorm aannemen.

Andere spanningsvormen als economische spanning of beperkt worden in ontplooiingskansen dragen bij tot een boos affect indien ze gezien worden als een uiting van discriminatie, racisme of statusdeprivatie van de stadsbevolking naar Marrons toe. Zoals Agnew (1999) in zijn theorie reeds stelt, worden leden van een gedepriveerde gemeenschap gevoeliger voor aversieve prikkels. Het is niet onmogelijk dat zaken die in eerste instantie niet discriminerend bedoeld zijn, toch zo zullen overkomen bij Boslandcreolen. Marrons zullen uitingen van racisme, discriminatie en statusdeprivatie ten eerste sneller opmerken en ten tweede geneigd zijn uitingen die niet zo bedoeld zijn toch onder deze noemers te plaatsen.

Factoren die een criminele respons teweegbrengen

De kans dat spanning leidt tot crimineel aanpassingsgedrag is volgens Agnew (2000), zoals gezegd, groter wanneer het individu de vaardigheden en de bronnen mist om op een legale manier met deze spanning om te gaan, weinig conventionele sociale ondersteuning geniet, weinig sociale controle ervaart, de schuld van de spanning die zij ervaren op anderen schuiven, blootgesteld wordt aan criminaliteit. Hoe zit dat bij de geïnterviewde Marrons?

Als eerste kan men stellen dat de meeste respondenten de vaardigheden en de bronnen misten om met opgelopen spanning op een legale manier om te gaan. Discriminatie, racisme en statusdeprivatie bouwen een aanzienlijke doelblokkade op waarbij Marrons weinig materiaal hebben om deze muur op een legale manier te slopen. Vele mensen trachtten zulke hindernis te omzeilen door te focussen op alternatieve doelen of identiteiten die ze wel kunnen invullen. Zoals hierboven geschetst worden Marrons geraakt in hun identiteit op een zeer fundamentele manier, waarop legale correctie een uiterst vermoeiende en lang-

durige inspanning vraagt. De identiteit van een traditionele Marron staat onder druk in de stedelijke omgeving, maar ook in het binnenland is deze aan sterke erosie onderhevig door contacten met de 'andersheid' van de stad en de littenkens van de Binnenlandse Oorlog. Financiële kansen zijn uitgedund door beperkt onderwijs en discriminatie, maar even goed door houdingen die niet aansluiten bij de gevraagde stedelijke sociale of werkhoudingen.

Ten tweede genoot menig Marron weinig conventionele sociale ondersteuning. De relaties tussen de stadbevolking en Boslandcreolen worden vaak door een waaijer aan vooroordelen en racistische gedachten ten opzichte van elkaar bemiddeld. Boslandcreoolse gedetineerden meenden nauwelijks sociale ondersteuning te krijgen binnen de Surinaamse samenleving. Men kan stellen dat er echter een sterk eenheidsgevoel leeft onder Marrons onderling, maar deze bevindt zich in een problematisch Surinaams kader. De onmacht van Boslandcreolen om zelfvoorzienend te zijn in de stad en toenemende Westers getinte eisen zorgen ervoor dat zij zich dienen te bewegen in dat kader en zich bijgevolg er niet van kunnen distantiëren waardoor ze de veiligheid van het vroegere isolement niet kunnen opzoeken. Een binnenlands isolement dat met het openbreken door luchtwegen en verbeterde vervoersmogelijkheden zich stilaan aan de wereld toont en op haar beurt er door beïnvloed wordt.

Ten derde kan men stellen dat de meeste respondenten een omschakeling meemaken van veel naar weinig sociale controle. Boslandcreoolse kinderen moeten snel zelfstandig zijn. Als kind waren respondenten na school vaak alleen thuis. Er is lage sociale controle in die zin dat ouders te veel afwezig zijn om voldoende sociale controle op hun kinderen uit te oefenen. Maar respondenten gaven aan dat verwanten deze controle gemakkelijk overnamen. Boslandcreoolse gezinnen zitten verweven in omvangrijke matrilineaire verwantschapsstructuren met een uitgebreide familiebeleving. Maar ook het onderwijs leek vergaand te interveniëren in het leven van respondenten. Uit hun uitspraken kan men opmaken dat daar eerder sprake was van een hoge sociale controle dan van een lage. De manier echter waarop deze controle werd uitgevoerd en werd ervaren, resulteerde eerder in verwerping dan assimilatie eraan.

G: Ik kan wel zeggen, omdat wij hier nu zo praten, dat ik een meisje had afgetakeld. ... En euh, de jufvrouw heeft toen opgetreden ... naar mijn mening, als er iets thuis in de weekend gebeurt, dan euh mag de jufvrouw niet optreden. Dus dan na de school heb ik het meisje een pak rammel gegeven en toen gingen de poppen aan het dansen. De volgende dag moest ik weer bij de jufvrouw komen voor een pak slaag.

I: (verbaasd) Je kreeg een pak slaag van de jufvrouw?

G: Mheh (knikt instemmend) en dat was op de basisschool in de vijfde klas, ik heb die jufvrouw jaren lang gehaat, hè?

I: Heb je haar ooit iets gedaan, die jufvrouw?

G: Neen, maar ik had al die tijd plannen om wat te doen met die jufvrouw en euh ik heb die plannen dan niet uitgevoerd.

I: Wat waren je plannen?

G: Nou, haar bewerken met een mes.

(Gedetineerde E, roofmoord)

Het vierde criterium, namelijk externe schuldattributie, is iets wat haast elke respondent op expliciete of impliciete wijze deed. Aan de respondenten werd gevraagd hoe ze in de criminaliteit terecht waren gekomen. Vaak plaatsten ze de schuld voor hun criminele loopbaan bij anderen. Heel specifiek werd er meerdere keren verwezen naar rijke Hindoestanen en Stadscreolen als opdrachtgevers. Maar een constante bij alle respondenten was het wijzen met een schuldige vinger naar de overheid. Ze vinden dat de overheid niets doet aan werkgelegenheid, dat de prijs van levensonderhoud niet te betalen valt met de lonen die ze krijgen als werknemers en over het algemeen hebben ze een idee van de overheid als zakkenvullers en corrupt.

I: Maar kijk, die criminaliteit toch? Het komt door het bestuur van het land, kijk, een groepje toch krijgen alles, een groepje niet. Als je niet terug vecht, dan bereik je niets in dit land.

I: Waarom denk je dat?

G: Zo is het systeem in dit land. ... Ook al wil je niet, die regering dwingt je om het te doen.

(Gedetineerde L, roof)

Het vijfde en laatste criteria, zijnde blootgesteld worden aan criminaliteit, is hierboven al aan de orde gekomen. Criminaliteit bleek een kenmerk te zijn van hun opgroeicontext, zowel in de zin van erdoor gevictimiseerd te worden als in de zin van uitgenodigd worden eraan te participeren. Criminele anderen waren dan ook vaak aanwezig in hun levensloop, dit in de vorm van vrienden, kennissen of zelfs familieleden. Zeven respondenten kwamen via vrienden in aanraking met de criminaliteit. Het gaat dan vaker om jongens die geldproblemen hebben, maar niet direct op een criminele carrière uit zijn. Ze hebben geld nodig en mee gaan roven of drugs dealen is de eerste optie waarmee ze in contact komen om snel geld te verwerven. Zij worden gestuurd vanuit schuldenlasten of armoede.

I: Hoe ben je dan in contact gekomen met die vrienden die aan roven deden?

G: Anderen hadden me het aangeraden dat te doen. Want hun kenden mijn problemen, want zij gaven me wat rijst om te koken. Soms gingen zij rijst bij hun ouders stelen om mij te voeden. En toen ik euh een van die jongens zei me 'zo kan het niet blijven doorgaan' en toen ben ik meegegaan met het advies.

(Gedetineerde J, roof)

De overige negen respondenten zochten doelgericht naar mogelijkheden om een criminele carrière op te bouwen. Als zij geen vrienden hadden die in criminele milieus actief waren, gingen ze er naar op zoek. Deze Marrons lijken eerder gestuurd te worden door relatieve armoede, vaak hebben ze reeds vrienden in het crimineel milieu en zijn ze uit op de status die ermee samenhangt.

I: Hoe kom je erbij om het feit te plegen? Waarvoor ben je weer veroordeeld?

G: Roof. Wanneer je eenmaal in de stad bent, begin je rond te kijken en komt dan tot de ontdekking, dat je zoiets moet hebben. Want wanneer je vele vrienden hebt leren kennen, dan ontdek je bij hen waarmee je bevriend bent, dat zij spullen hebben en je

bent je ervan bewust dat hetgeen zij bezitten, van diefstal afkomstig is. Maar ik hosselde om aan mijn dagelijks brood te komen, dan ga je van het standpunt uit, dat je het geld moet hebben en heel gauw hieraan kan komen. Wanneer je eenmaal op het slechte pad bent, beseft je dat je veel meer maakt dan toen je hosselde. Dan hou je op een gegeven moment niet meer op en ga je maar door met roven. Op een gegeven moment ervaar je dat het zomaar is.

(Gedetineerde I, roof in vereniging)

Het zijn diezelfde vrienden die hen meestal initiëren in de criminele tak waar ze werden ingeleid of die ze hebben gekozen. Vooral bij degenen die in de drugs-business zaten, kon men een duidelijk verloop erkennen. Ze begonnen aan de onderste trap van de ladder en werkten zich op van het plaatselijk werken voor dealers tot het aankopen van enkel nog grote partijen drugs. In een nog later stadium werd er gestreefd naar een internationale carrière. Dit varieerde van banden met Colombia tot het uitvoeren van taken in een organisatie van bolletjesslikkers naar Nederland.

Statusverwerving via criminaliteit

Vanwege hun socio-economische positie is statusverwerving door middel van inkomen niet evident voor de meeste Boslandcreolen. Toch is geld een erg belangrijke statusparameter. Dat valt af te leiden over bepaalde meningen die ze hebben over de manier dat men zich publiek hoort te gedragen en te kleden. De vragenlijst peilde gericht naar het belang van uiterlijk vertoon zoals kledij en sieraden. Bij de vraag over hoe ze zich in het publiek willen vertonen, antwoorden ze steevast 'netjes'. Slechts drie respondenten gaven aan dat ze er gewoon wilden uitzien. Maar het merendeel gaf aan dat ze specifieke merkkledij kochten variërend van Prada, Dolce and Gabbana, Diesel tot Armani. Allemaal vermeldden ze hoe duur die kledij was. Het dragen van sieraden en accessoires was voor allen belangrijk. Bij de vraag waarom dat zo belangrijk was, zeiden verscheidene dat Suriname een land van goud was en dat ieder dus goud diende te dragen. De meeste leken er bepaalde status uit te halen. Ze meenden dat men opkeek naar mensen die goud en merkkledij droegen. Het werd verbonden aan het goed hebben en dus niet arm zijn. Het gaat met andere woorden om het zich aanmeten van een specifiek imago.

Het er rijk uit willen zien gaf aanleiding tot een bijkomende statusparameter, met name succes bij vrouwen. Iemand met vele vriendinnen genoot status. Maar zelfs dit kan teruggevoerd worden naar het hebben van status door financiële rijkdom. Respondenten gaven aan dat men slechts succesvol kan zijn bij vrouwen indien men genoeg geld ervoor heeft.

I: Waren er nog andere dingen die je deed om er goed uit te zien?

G: Wel, weet je. Je hebt vele vriendinnen, want je hebt geld. Niet 1 of 2. Maar 4 of 5. Je moet veel hebben, je moet ... veel goud, veel gouden dingetjes, je moet evenveel goud hebben als vriendinnen.

(Gedetineerde H, zware mishandeling)

Uiteindelijk zijn deze waarden op zich niet criminaliteitsbevorderend, maar in combinatie met uitermate beperkte mogelijkheden om aan de middelen te gera-

ken teneinde aan deze waarden te voldoen wel. De handhaving van voorgaande levensstijl werd meermaals aangegeven als doel voor het plegen van criminele feiten. Maar naast dit soort waarden en normen bleken er waarden te zijn die zich op een specifiekere niveau bevonden dan voorgaande, namelijk op het niveau van een criminele groepering.

I: Maar welke andere waarden en normen leefden er dan in die criminele kring?

G: Zo, normen van geweld, hij die wreder is maar ... als je binnen die kring beweegt en binnen die kring moet tellen, dan moet je op de één of andere manier toch meer zijn dan dat zij zijn of zo zijn. Als je in een groep bent dan, euh wel, dan moet je je laten gelden in die groep. En dan euhm, dat was het bij mij, ik was gelder in die groep, ik moest me laten gelden. En euh ik had dan een soort reputatie opgebouwd van wreed te zijn en je wil dat dan ook houden... Dus vanaf die tijd ben ik direct actief begonnen om met ze op te trekken en dus deed ik mee maar terwijl ik zo meedeed, wilde ik ook de beste zijn tussen die groep. Dus en euh vandaar dus dat ik dan wreder ben geweest dan die anderen.

I: Keken anderen op naar je omdat je zo een reputatie had?

G: In de buurt waar ik woonde, keken ze op naar me, de jongens met wie ik omging, mheh ook hier in de gevangenis kreeg ik het gevoel dat men naar je opkijkt, naar zoiets en dan euh, het is gewoon niet goed te praten.

(Gedetineerde E, roofmoord)

Meerdere respondenten gaven aan dat assimilatie met de groep hoog in het vaandel werd gedragen. Daarnaast bleken er waarden te gelden in de groep die ingingen tegen niet-deviante gedragingen.

G: Ja meestal en euhm, je bent dan al in een groep met mensen die als het ware niet dezelfde gedachten maar wel dezelfde dingen doen. En als je met mij optrok dan ga je de dingen moeten doen, die ik doe. En als je vooraan in de klas zat en ander van dat soort bezigheden had dan trokken we niet op. We gingen niet om met watjes. Zo te zeggen.

I: Wat was een watje dan?

G: Mensen die niet op school vochten en helemaal vooraan zaten in de klas.

(Gedetineerde E, roofmoord)

G: Dus dingen die, dus ik.. dingen, euhm, je moet zijn zoals zij. Je moet niet een ander systeem, je moet niet, neen, je moet hetzelfde als alle doen. Hetzelfde, kwai man, ogri boi hetzelfde als zij.

(Gedetineerde I, roof in vereniging)

Het ging om het verwerven van een soort imago als stoer, gewelddadig, tegen waarden van gewenst sociaal gedrag en legaal gezag in. Men kan dus concluderen dat blootstelling aan criminaliteit in sterke mate aanwezig is en dat men aan de criminaliteit een bepaalde status ontleent.

Vragen die de theorie onbeantwoord laat

Na het doorrennen van Agnews' schema, bleef ik achter met enkele onbeantwoorde vragen. Marrons verschilden opmerkelijk van elkaar qua motivatie om

te starten met crimineel gedrag. De onderzoeksvraag herbekeken, beweerde deze een antwoord te kunnen bieden op dé determinanten van de oververtegenwoordiging van dé Marrons... Zou ik niet meer recht doen aan de situatie van de Marrons als ik categorieën zou maken, hoewel ook deze altijd tekort schieten?

Een typologie van Boslandcreoolse gedetineerden

De indeling van de categorieën draait rond één begrip: 'de wakaman'. Wakaman betekent letterlijk 'zwerver', in Suriname bedoelt men met dit gezegde: de man die hier en daar gaat, op zoek naar eigen voordeel. Ik doel met 'Wakaman' op een levensinstelling. Een manier van handelen en denken die Grund en Blanken (1993) omschrijven in een onderzoek naar drugsgebruik onder Surinaamse jongeren in Nederland.

Many Surinamese youngsters who loiter at street corners like to see themselves as 'hosselaar' or 'wakaman'. They hustle not merely from necessity, but also by choice. This specific lifestyle includes specified (ritualized) behaviors, rules, style of appearance and language often referred to as a 'bricolage'. Although hosselen in the larger Surinamese community in the Netherlands is viewed as a substandard activity, for these young men the role of wakaman is an attractive identity. A comparison with the 'player', the black American hustler is not unreasonable, since in dress and styling the wakamen resemble this cool and stylish type of dealer/user to a great degree ... Both Kaplan and Buiks suggest that the diffusion mechanism of black American (street) culture was presumably through mass media such as television and movies with black ghetto themes --the so-called 'blacxploitation' Bmovies, which were distributed en masse internationally.

De drieledige typologie bestaat uit (1) de Regelovertreders, (2) de Wannabe's en (3) de Navolgers. De eerste categorie van de Regelovertreders bestond uit zeven respondenten.⁷ Ze streven enkel de onmiddellijke winsten na van criminele acties en reageren bijvoorbeeld op plotse of reeds lang aanslepende economische druk met vermogenscriminaliteit. Ze hebben cash nodig en stelen, roven of drugs dealen is door een erg verzwakte socio-economische situatie de eerste haalbare optie om snel geld te verwerven.

I: Hoe ben je dan op het idee gekomen om een inbraak te doen?

G: Euh mijn baby had helemaal geen pap, helemaal geen voeding en geen pampers, we moesten ook stroom betalen, anders hadden we helemaal geen licht... en ik moest dat doen. En euh zo ben ik op het idee gekomen.

I: Hoe wist je hoe je het moest doen?

G: Ik wist het eigenlijk niet, ik nam gewoon een huis. Want ik had eigenlijk geen ervaring ervoor, we ... ja euh ... een oplossing, er moest een oplossing naar voren komen.

(Gedetineerde I, roof)

⁷ Men dient echter in het achterhoofd te houden dat bij deze Marrons er diegenen zijn die onmiddellijk gevat werden na hun regelovertredend feit, ze kunnen Gonnabe's worden zodra ze dit gedrag hervatten omdat hun motivatie verandert van het wegwerken van deze armoede naar het garanderen van een Wakamanlevensstijl.

Kenmerkend voor deze groep is dat het vaker om oudere Marrons gaat en dat zij hun identiteit als Marron hebben behouden. Ze vertoeven meermaals in het binnenland of onderhouden sterke banden met verwanten in de vroegere stamgemeenschap. Djuka beschouwen ze niet als een scheldwoord, maar ze zijn vereerd Djuka genoemd te worden.

G: Nou, men gaat je uitschelden, men gaat zeggen bijvoorbeeld, je bent een Djuka en dan kan ik terug uitschelden, als we moeten vechten, dan vechten we ja, maar hier kan ik het niet.

I: Als iemand jou Djuka noemt buiten...

G: Dan voel ik me trots, als je me zo noemt dan ben ik trots, ik ben eentje toch? Ze kunnen me er niet mee beledigen.

(Gedetineerde B, drugsfeiten)

Waarden en normen ontleen zij nog steeds aan het culturele patroon van de Boslandcreoolse gemeenschap. Dit patroon vond ik voornamelijk terug bij de oudere en daarmee ook de minderheid van de respondenten.

Wannabe's starten uit criminele ambitie. Zij streven het wakaman-imago na vanaf de start van hun criminele carrière. De subjectieve spanning waar ze het meest druk van ondervinden bepaalt de criminaliteitstak en de positie van een enkeling in de groep. Bijvoorbeeld wanneer de spanning voornamelijk voortkwam uit economische statusdeprivatie, waren de jongens tevreden met een ondergeschikte rol in de groep. Status binnen de Surinaamse context wordt hen geleverd door hun rijk uiterlijk. Hun criminele ambitie beperkt zich tot het verkrijgen van respect en het behouden van hun positie binnen de groep. Binnen de criminele wereld wordt prestatiestatus afgemeten aan het crimineel succes van de groep en dus aan de groepsleider waarmee men optrekt. Het is deze status waarop ze berusten in hun spanning om status van succes.

I: Hoe wist je waar je zou overvallen, welk huis?

G: Nou die ene vriend van me die is doodgeschoten, hij kwam bij me en hij zei er is daar een plaats waar we iets kunnen gaan halen, We schopten mensen hun door open, namen wat we moesten nemen, en dan gingen we ervan terug, ja.

I: Maar ... heb je ooit het gevoel gehad dat ze opkeken naar jou omdat jij dat deed?

G: (lacht breed) Jawel, nou kijk, vandaag draag ik een gouden ketting en morgen kom ik met een andere. Elke dag doe ik nieuwe dingen aan. Zodoende(...) Ja man, ze keken op naar je. Vanwaar komt die ketting, man. Het was belangrijk in de buurt. Ik ging niet zoveel kettingen dragen, maar elke dag ging ik een andere dragen. Ik had er vier, man, ja vier, maar ik begon te veel interesse van dames te krijgen, ik moest ze weggagen.

(Gedetineerde G, roof)

Ook Navolgers zijn wakamanaanhangers. Waar Wannabe's vanaf het begin een criminele carrière als wakaman ambiëren, worden Navolgers er in zeker zin tot bekeerd. Een Navolger verschilt dus enkel van een Wannabe doordat zijn motivatie om een eerste crimineel feit te plegen voortkomt uit economische druk. Ze starten als Regelvertreder zonder een criminele carrière te ambiëren, maar gaandeweg krijgen ze ambitie.

Identiteitsspanning en aanpassingsstrategie

De vraag stelde zich snel: Wat veroorzaakt de kering bij een Regelovertreder naar een gewoontemisdadiger met criminele ambitie, een Navolger? Of anders gesteld, wat zorgt ervoor dat een Regelovertreder, geen wakamanaanhanger wordt?

Boslandcreoolse Regelovertreders maken meestal minder discriminatie en racisme mee en wanneer ze het toch beleven, trekken ze het zich niet aan, ver-tonen ze vermijdingsgedrag of herkennen ze het zelfs niet als discriminatie. Zij houden vast aan de cultuur van hun stam, zelfs al betekent dit een isolement. De andere twee groepen laten deze cultuur los of hebben deze nooit echt geïnternaliseerd door een erg vroege komst naar de stad. Daar komen ze wel in contact met deze manier van leven die door de ouders meestal nog gevolgd wordt, maar ze maken zich deze cultuur niet meer eigen, grotendeels omdat het referentiekader ontbreekt. De sociale controle en bekrachtiging zijn afwezig of er is onvoldoende regelmaat in bevestiging ervan door verwaarloosde of oppervlakkige contacten met de achterban uit de stamgemeenschap. Daarbovenop komt deze levenswijze onder druk te staan door vooroordelen en houdingen van minachting die er in de stad heersen tegen de Boslandcreoolse identiteit. Maar ook de verlokkingen van de stad zorgen ervoor dat Marrons die traditionele identiteit loslaten. Ze voelen 'Marron-zijn' aan als een aspect van hun identiteit, maar niet langer als een overkoepelend identiteitsvormend patroon. Om hun identiteit te vormen gaan ze op zoek naar nieuwe richtlijnen. Marrons onder-vinden bijgevolg niet alleen spanning uit racisme, statusdeprivatie en discrimi-natie, maar ook beleven ze een bredere en meer overkoepelende spanning, namelijk identiteitsspanning.

Alle drie categorieën reageren erop, Regelovertreders met terugtrekking en de wakamanaanhangers met rebellie. Deze laatste gaan, in plaats van terug te grijpen naar traditie en het isolement zoals Regelovertreders, een cultuur creëren die niet de spanningen van statusdeprivatie, racisme en discriminatie neutraliseert, maar erkent. In het maken van een waarde- en normenpatroon voor deze cultuur laten ze zich inspireren door rolmodellen die deze spanningsvormen bevestigen. De keuze van een rolmodel wordt in de eerste plaats ingegeven door datgene waar zij erg trots op zijn en wat kenmerkend is voor hun bevolkingsgroep. Het is tevens de reden waarom Boslandcreolen prefereren Marrons genoemd te worden, namelijk de expliciete erkenning van hun verleden als vrijgevochten slaven dat door hen gekoesterd wordt en van generatie op generatie doorgegeven. Een verleden waarin ze vochten voor erkenning en vrijheid. Deze historische factor verklaart enkel de keuze van gedrag ten opzichte van ervaren spanning, het kan verklaren waarom ze minder als andere groepen geneigd zijn copingstrategieën als conformiteit of vluchtgedrag te vertonen. Dat wordt immers in het licht van hun verleden als zwak ervaren. De twee rebelerende groepen gaan op zoek naar een model dat hun spanningsvormen erkent en in een manier voorziet om eraan tegemoet te komen.

Hier komt het rolmodel van de Wakaman op de proppen. Zoals in het onderzoek van Blanken en Grund naar voren kwam, lijkt de levensvisie en – wijze van een Wakaman erg op deze van een Amerikaanse hoeselaar. Geïnspireerd door een college van een Canadese professor over de rapcultuur en het effect op

jongeren, maar ook met Andersons' Code of the Streets (2000) in het achterhoofd, voegde ik een nieuwe vraag toe aan mijn vragenlijst. Een vraag die iedere respondent, na bevraagd te zijn over criminele motivaties en aanleiding, vaak behoorlijk in de war bracht. 'Sortu poku ju e lobi?' of 'Naar welke muziek luister je graag?' De ouderen antwoorden traditionele muziek en de jongeren verkozen een combinatie van deze muziek en Rn'B. Gevraagd naar artiestennamen kwam 50 Cent regelmatig terug. Wanneer ik hen vroeg naar wat 50 Cent dan wel zong, konden de meeste niet antwoorden. De invloed die deze rapcultuur had op de respondenten kan niet beter verwoord worden dan door de respondenten zelf:

'Kijk, men gaat zitten en kijken naar een videoclip naar hoe Amerikanen in een Rolls Royce rijden en allerlei grote kettingen aanhebben en euhm en die mensen als het ware als hun rolmodellen stellen, en ook daadwerkelijk proberen om er zo uit te zien straks als men hieruit gaat. En om er zo uit te zien moet je aan cocaïne verkoop doen of je moet een rover zijn. Alleen op die manier, als je al niet geschoold bent, kom je alleen op die manier aan dat geld, om er zo uit te gaan zien als die Amerikaan in die videoclip. Neem Fifty Cent, dat zijn die rolmodellen van die echt jonge jongens hier. Vandaar dat ze hun lichaam vol tatoeëren en zo. Als je naar die videoclip gaat zitten kijken en die man heeft een bepaalde tatoeage, dan lopen de mannen hier morgen met diezelfde tatoeage rond. Dat is wat je kan bereiken, dat kan je met je handen grijpen, je bent hier dus nu kan je een tatoeage aanbrengen. Als je buitenkomt dan heb je zelfs de mogelijkheid om diezelfde auto te kopen, ten minste als je crimineel bezig bent en durft en dan euh veel later misschien ook dat geld. En dat is wat de mannen hier bezig houdt, videoclips, videoclips zitten kijken. (..)

Als je nu even zou langslopen op de afdeling dan zit iedereen voor de buis. Ja, misschien een paar mannen niet die al veel ouder zijn, maar nu op dit moment zitten al die jonge kerels voor de buis om naar die videoclips te kijken, diezelfde videoclips van gisteren en van eergisteren en ze kijken nog steeds ernaar vandaag. En euhm, het gaat zeker niet om de muziek, want de meeste mannen verstaan helemaal niet wat die Amerikanen zeggen, ik versta ook niet wat ze zeggen, en euh men luistert, men kijkt ...hoe schaars geklede vrouwen op de beeldbuis dan euh geweld bezingen, het is een rage.'

(Gedetineerde E, roofmoord)

Menig predikant zou zich laten verleiden tot het wijzen met een schuldige vinger naar deze rapartiesten als veroorzakers van crimineel gedrag, maar dit is naïef en zelfs wat kortzichtig. Beter zou zijn je af te vragen hoe en waarom deze rapperscultuur tot stand kwam in de eerste plaats en waarom juist Maronjongeren zich er zo door aangetrokken voelen.

Wanneer men de levensstijl van deze wakamen nader bekijkt, kan men vaststellen dat er veel overeenkomsten zijn met wat Anderson (2000) noemt de 'code of the streets.' Hoever de Surinaamse en Amerikaanse straatcode overeenkomen is niet gekend en is een onderzoek op zich waard, maar zoals de kleine beschrijving van deze code in het citaat van Blanken en Grund weergeeft, vertonen de Wakamancultuur en straatcultuur alleszins sterke overeenkomsten. Anderson (2000), gevraagd naar de ontstaansredenen van deze straatcultuur, poneert: *'The code of the streets is actually a cultural adaptation to a profound lack of faith in the police and the judicial system. The justice system is*

often viewed as a hostile imposition rather than a social institution that serves the community.' Het gebrek aan vertrouwen bevindt zich bij Marrons niet alleen op het niveau van justitie maar op het niveau van de hele Surinaamse regering.⁸ De basisbehoefte waaraan deze code moet voldoen is expliciet aanwezig bij Marrons. Bij de analyse werden racisme, discriminatie en statusdeprivatie herkend als belangrijkste spanningsvormen bij de Wannabe's en Navolgers. Anderson (2000) stelt: *'At the heart of the code is the issue of respect – loosely defined as being treated 'right' or granted the deference one deserves.'* De reden waarom een dergelijke straatcode zou ontstaan is in sterke mate aanwezig en de basisbehoefte van Marrons 'respect' wordt erin erkend. De manier waarop deze levensstijl hen bereikt is net dezelfde als in Nederland. De media voorziet in de voorstelling en kennismaking met deze cultuur. En deze televisie zegt *'Get rich or die tryin'*.⁹

Tot slot

De Boslandcreoolse cultuur wordt uitgedaagd en belaagd door het stadsleven. Javanen, Hindoestanen, Chinezen en Stadscreolen hebben elk hun plaats verworven in het verstedelijkt gebied. Hun positie is er geschiedkundig bepaald. Tot niet zo lang geleden eisten de Marrons geen plaats op voor zichzelf binnen die samenleving. Maar door het migratiemechanisme vanuit het binnenland, dat gestart is met de bouw van het Afobakameer en doorgaat tot op de dag van vandaag, en de huidige grote aantallen in de stad doen ze dat nu dus wel. Identiteitsspanning bij hen is groter omdat hun aanwezigheid in Paramaribo en onmiddellijke omgeving in vraag gesteld wordt, grotendeels omdat hun aanwezigheid historische legitimering mist. Voor hen komt het des te pijnlijker over omdat zij als bevolkingsgroep in Suriname wonen. Hun geschiedenis gaat terug naar het ontstaan van de staat Suriname. Daarnaast wordt de Boslandcreoolse cultuur *in al haar facetten* (haar recht, levensstijl en waardigheid) uitgedaagd en belaagd door het stadsleven. Niet enkel gewoontes of gebruiken worden gehekeld, maar hun volledige 'zijn' en 'aanwezig zijn.' Het is de magnitude van deze spanningsvormen, gecombineerd met de recente en wankelende positie van Marrons in het stadsleven die hen kwetsbaarder maakt. Andere stadsbewoners hebben een sterkere fundering voor hun aanwezigheid in Paramaribo en dus ook een solidere culturele basis met de beschermingsmechanismen van culturele controle en bevestiging. Andere ethniciteiten streven naar behoud en

8 Zie ook bespreking van discriminatie en L. IRION, 'Commewijne wil criminelen folteren', *De Ware Tijd*, 27 maart 2006, I. BRAVE, 'Geweld en intimidatie bij onderzoek roofoverval Nieuwe Grond', *De Ware Tijd*, 27 maart 2006 en L. IRION, 'Imago politie slecht bij jeugd Saramacca', *De Ware Tijd*, 29 maart 2006.

9 'Get Rich Or Die Tryin' is het debuutalbum van 50 Cent en verkocht 11 miljoen platen wereldwijd. Daarnaast werd er een gelijknamige quasi-autobiografische film gedraaid met 50 Cent in de hoofdrol. Zijn personage 'Marcus' geraakt verzeild in de drugs wereld door de gewelddadige dood van zijn moeder. Marcus pikt de wetten van de straat snel op en bouwt in korte tijd een klein fortuin, een lang strafblad en daarmee een beruchte reputatie op.

verbetering van hun plaats in de stad. Marrons streven naar verwerving en erkenning van een plaats in deze samenleving.

Literatuur

- AGNEW, R., 'A revised Strain Theory of Delinquency', *Social Forces* 1985, 54, (1), 151-167.
- AGNEW, R., 'Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency', *Criminology* 1992, 30, (1), 47-87.
- AGNEW, R., 'A General Strain Theory (GST) of Community differences in crime rates', *Journal of research in crime and delinquency* 1999, 36, (2), 123-155.
- AGNEW, R., 'Building on the foundation of General Strain Theory: Specifying the types of strain most likely to lead to crime and delinquency', *Journal of research in crime and delinquency* 2000, 38, (4), 319-361.
- AGNEW, R., *Pressured into crime. An overview of General Strain Theory*, Roxbury Publishing, 2006.
- AGNEW, R., BREZINA, T., WRIGHT, P.J. en CULLEN, F.T., 'Strain, Personality Traits, and Delinquency: Extending General Strain Theory', *Criminology* 2002, 40, (1), 43-61.
- AKERS, R.L. en SELLERS C.S., 'Chapter 8: Social disorganization, Anomie and Strain Theories' in *Criminological theories, introduction, evaluation and application, fourth edition*, Roxbury Publishing Company, Florida, 2004, 159-189.
- AKERS, R.L. en SELLERS, C.S., *Student Study Guide, Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Applications Fourth Edition*, Los Angeles, California, Roxbury Publishing, 2004.
- ANDERSON, E., 'Going straight, the story of a young inner-city ex-convict', *Punishment and Society* 2001, 1, (3), 135-152.
- ANDERSON, E., *Code of the street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*, New York, W. W. Norton and Co, 2000, 352p.
- BECKER, H.S., *Sociological Work: Method and substance*, Chicago, Aldine Publishing Company, 1970, 358p.
- GOWRICHARN, R., 'Moral Capital in Surinamese Transnationalism', *Ethnic and racial studies* 2004, 27, (4), 607-621.
- GOWRICHARN, R., 'The Janusface of transnational citizenship, Surinamese experiences', *Caribbean studies* 2004, 32, (1), 99-128.
- GRUND, J.P.C. en BLANKEN P., From chasing the dragon to Chinezen, the diffusion of heroin smoking in the Netherlands, 1993, te raadplegen op <http://www.drugtext.org/library/books/grund/CHASDRAG.html#JeanPaul%20C%20GrundPeter%20Blanken>.
- HOEFTE, R., 'Thrust Together: The Netherlands Relationship with Its Caribbean Partners', *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 1996, 35-54.
- HOEFTE, R. en MEEL, P.(ed.), *20th Century Suriname: Continuities and discontinuities in a new world society*, Leiden, KITLV Press, 2001, 365p.

- HOOGBERGEN, W. en KRUIJT, D., 'Gold, Garimpeiros, and Maroons, Brazilian Migrants and ethnic relationships in post-war Suriname', *Caribbean studies* 2004, 32, (2), p.3-44.
- KRUIJT, D. en HOOGBERGEN, W., 'Peaceful relations in a stateless region: the post-war Maroni River borders in the Guianas', *Tijdschrift voor Sociale en Etnografische Geografie* 2005, 96,(2), 199-208.
- LIBRETTO, H.R.M. *Het gezags- en bestuursstelsel in het binnenland van Suriname*, Doctoraatscriptie, Anton De Kom Universiteit 1983, Paramaribo, 103p.
- MAZEROLLE, P., PIQUERO, A. en CAPOWICH G.E., 'Examining the Links between Strain, Situational and Dispositional Anger, and Crime: Further Specifying and Testing General Strain Theory.', *Youth & Society* 2003, 35, 131-157.
- PAKOSIE, A.R.M., 'De Marrons van Suriname', *SIBOGA Stichting Sabeneti* 2005, Utrecht, 15, (1), 1-10.
- PATERNOSTER, R. en BACHMAN, R., 'Chapter 1: 'The Structure and Relevance of Theory in Criminology' in *Explaining criminals and crime Essays in contemporary Criminological Theory first edition*, Maryland, Roxbury Publishing Company, 2000, 346p.
- PRICE, R., 'Executing Ethnicity, the killings in Suriname', *Cultural anthropology* 1995, 10, (4), 437-471.
- PRICE, R. en PRICE, S., 'Maroons under assault in Suriname and French Guiana', *Cultural Survival Quarterly* 2002, 38-45.
- SEALE, C.(ed.), *Researching Society and Culture*, Londen, Sage Publications, 1998, 349p.
- SCHOLTENS, B., *Bosnegers en overheid in Suriname: de ontwikkeling van een politieke verhouding 1651 – 1992*, proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, Vaco-Press n.v., 1994, 237p.
- ST-HILAIRE, A., 'Global incorporation and cultural survival: The Surinamese Maroons at the Margins of the World-system', *Journal of world-systems research* 2000, (4), 1, 101-131.
- ST- HILAIRE, A., 'Ethnicity, assimilation and nation in plural Suriname', *Ethnic and racial studies* 2001, 24, (6), 998-1019.
- UNITED NATIONS, Commission on Human Rights, Economic and Social Council, Prevention of discrimination - *Report of the Regional Seminar on Afro-descendants in the Americas*, 2002, 6p.
<http://odsddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G02/139/91/PDF/G0213991.pdf?OpenElement>
- UNITED NATIONS, 'Committee on the Elimination of Racial Discrimination', 'Request for Additional Follow-Up and Urgent Action Concerning the Situation of Indigenous and Tribal Peoples in Suriname', *Press release*, juni 2006.
- VRIES, E. DE, *Suriname na de Binnenlandse Oorlog*, Amsterdam, KIT Publishers, 2005.
- WIJNHOLT, M.R., *Strafrecht in Suriname*, Kluwer Deventer, 1965.

WORLD BANK, *Suriname, a strategy for Sustainable Growth and Poverty Reduction. Country Economic Memorandum*, Washington D.C.: [The World bank/ Caribbean Country Management Unit/ March \(Report #16673 SR\)](#)

FORUM

Recht in 'Ontwikkeling' De impositie van de 'Rule of Law' agenda in ontwikkelingslanden

Monique Nuijten

In deze bijdrage wil ik kanttekeningen plaatsen bij de 'rule of law' agenda die sinds de jaren negentig populair is binnen de ontwikkelingswereld. Ik trek vooral in twijfel of deze agenda, die zich onder andere richt op de hervorming van rechtsstelsels en wetgeving in 'de derde wereld', zal bijdragen aan meer gerechtigheid en een betere positie van gemarginaliseerde bevolkingsgroepen. In mijn betoog refereer ik in het bijzonder aan Latijns Amerika waar mijn onderzoek zich concentreert.

In tal van publicaties verklaart de Wereldbank - een belangrijke 'trendsetter' en speler in het veld van ontwikkelingshulp - dat het bevorderen van de rule of law essentieel is voor armoedebestrijding en het bereiken van duurzame ontwikkeling. De Wereldbank bepaalt de rule of law index van een land op basis van het vertrouwen van de burgers in de officiële regels en de mate waarin ze deze gehoorzamen, de voorspelbaarheid in het functioneren van de rechterlijke macht en de afdwingbaarheid van contracten. Voor het beginsel van de heerschappij van de algemene wet, oftewel het bestaan van de rule of law, is volgens deze redenering op z'n minst nodig: een goede constitutie, adequate wetgeving, effectieve rechtsprocedures en betrouwbare rechtsinstituten die toegankelijk zijn voor de hele bevolking.

Deze rule of law agenda is onderdeel van een breder pakket gericht op het bereiken van 'goed bestuur', in termen van het consolideren van democratische processen, participatie van burgers in politieke besluitvorming en de strijd tegen corruptie. Meewerken aan de rule of law agenda is vaak een voorwaarde die wordt opgelegd aan ontwikkelingslanden voor het ontvangen van hulp. Hoewel deze agenda door de donoren wordt voorgesteld als de weg naar duurzame ontwikkeling en het verbeteren van de positie van onderdrukte groepen, wijzen meer kritische visies er op dat deze agenda feitelijk gebaseerd is op een westers, liberaal-economisch model en voornamelijk ten doel heeft economische transacties veilig te stellen.

Multilaterale instituten zoals de Inter-Amerikaanse Ontwikkelings Bank, de Wereldbank en het Ontwikkelings Programma van de Verenigde Naties hebben in de jaren negentig speciale programma's geïntroduceerd voor rechtshervormingen in Latijns Amerika waar vrijwel alle landen laag scoren op 'de rule of law' index. Op grote schaal zijn de constituties herschreven, rechtshervormingen in gang gezet en wetswijzigingen doorgevoerd. In Peru is bijvoorbeeld USAID betrokken bij wetshervormingen, het in werking stellen van nationale

juridische scholen en het instellen van een Ombudsman voor mensenrechten. We kunnen dan ook met recht spreken van een 'juridificering' van Latijns Amerika (Domingo and Sieder 2001).

Zoals zo vaak in ontwikkelingsdebatten klinken de uitgangspunten van de voorgestelde programma's op het eerste gezicht zeer overtuigend. Wie gelooft niet in de waarde van een goede wetgeving en in het belang van een rechterlijke macht voor wie iedere burger gelijk is? Voor mensen die bekend zijn met het thema van boerengemeenschappen en rurale ontwikkeling is het privatiseren van collectief land eigendom - dat binnen de rule of law agenda weer uit de kast gehaald is - een andere 'ontwikkelingsmythe' met een - op het eerste gezicht - ijzere logica. Men dient te weten dat in veel ontwikkelingslanden geen officieel kadaster en nationaal systeem van land registratie bestaat. Veel eigendomsrechten zijn lokaal geregeld en de rechten en plichten die hiermee samengaan komen niet overeen met het westerse idee van privaat eigendom. Keer op keer lanceren donororganisaties het verhaal dat privatisering van eigendomsrechten binnen collectief beheerde boerengemeenschappen een essentiële stap is voor verdere economische groei. Het idee dat hieraan ten grondslag ligt is dat collectieve rechten de mensen beperken in hun mogelijkheden tot ontplooiing omdat ze teveel rekening moeten houden met de regels die de gemeenschap hun voorschrijft. Ook is het niet mogelijk om land in collectief eigendom als onderpand te gebruiken voor leningen bij commerciële banken. De redenering luidt dat door communaal beheerd land te privatiseren en mensen 'vrij te maken' van collectieve verplichtingen ze hun land productiever zullen gaan gebruiken. Het registreren van het land en de uitgifte van eigendomstitels door de staat zal verder resulteren in een grotere rechtszekerheid en een actievere landmarkt. Uiteindelijk zal dit alles de groei van initiatiefrijke boeren en een productievere landbouw tot resultaat hebben. Deze argumentatie lijkt logisch en heeft dan ook veel overtuigingskracht voor mensen die niet bekend zijn met de realiteit van collectief land eigendom en boerengemeenschappen in ontwikkelingslanden.

Academisch onderzoek laat echter jaar in jaar uit zien dat de realiteit van eigendomsrelaties in ontwikkelingsgebieden veel complexer is dan een simpel onderscheid tussen individueel en collectief (F. and K. von Benda Beckmann and Wiber 2006). Ook hebben studies aangetoond dat de privatisering van land, het opzetten van kadastralen en de uitgifte van individuele eigendomstitels vaak niet resulteren in een productievere landbouw en zelfs grotere armoede tot gevolg kunnen hebben. Het privatiseren van land heeft ook regelmatig geleid tot het zich toe-eigenen van land door internationale ondernemingen. Dit alles laat zien dat we op z'n minst voorzichtig moeten zijn met de land privatiseringsprogramma's en de verwachtingen die hiermee gewekt worden. Deze studies mogen echter niet baten en elke keer opnieuw komt deze 'ontwikkelingsmythe' terug. Deze keer binnen de rule of law agenda die de rol van recht, wetgeving en de bescherming van eigendomsrechten centraal stelt.

Een baanbrekende verandering in de constitutionele hervormingen van Latijns Amerika is dat veel staten zichzelf nu voor het eerst in de geschiedenis definiëren als multicultureel, multilinguïstisch en pluri-etnisch. Deze aandacht voor pluriformiteit heeft te maken met het etnische en multiculturele dis-

cours dat in de jaren '90 steeds belangrijker werd in de internationale mensenrechten agenda. Constitutionele hervormingen die het pluralisme van burgerschap erkennen zijn ingevoerd in Guatemala, Nicaragua, Brazilië, Colombia, Mexico, Paraguay, Ecuador, Argentinië, Peru, en Venezuela. De nieuwe Peruaanse constitutie van 1993 verklaart bijvoorbeeld dat het de etnische en culturele pluraliteit van de natie erkent en beschermt door alle mensen het recht te geven hun eigen taal te gebruiken in relatie met de staat. Het benadrukt ook de verplichting van de staat om intercultureel en tweetalig onderwijs te stimuleren afhankelijk van de karakteristieken van elke regio. De multiculturele programma's en wetten richten zich op een variëteit aan thema's. Naast het recht de eigen taal te spreken en aanspraak op educatie die gebaseerd is op de taal en leefwijzen van de bevolking zelf, zijn er meer netelige kwesties zoals het erkennen van het politieke geweld dat gebruikt is tijdens burgeroorlogen, de schending van de mensenrechten, discriminatie en het herstel van territoriale rechten.

Het is mijns inziens echter zeer de vraag of deze vooruitstrevende nieuwe wetgeving zal leiden tot een betere rechtspositie van de inheemse bevolkingen van Latijns Amerika. Zelfs nu bijvoorbeeld de erkenning van inheems gewoonterecht is opgenomen in verschillende nieuwe constituties is er veel weerstand bij de rechterlijke macht tegen het toekennen van een beperkte lokale autonomie op het gebied van bestuur en rechtspleging (Domingo and Sieder 2001). De weerstand van de rechterlijke macht en de gevestigde politieke orde tegen meer rechten voor inheemse bevolkingsgroepen is vrij vanzelfsprekend in het kader van de geschiedenis van etnische ongelijkheid in Latijns Amerika. De processen van classificatie en discriminatie in het dagelijkse leven zijn bijvoorbeeld nog steeds gebaseerd op fysieke kenmerken die geassocieerd worden met 'Indiaanse' of 'Afrikaanse' afkomst. Het tegenstrijdige in de nu gecreëerde situatie is dat staten die jarenlange inheemse volken hebben onderdrukt en gemarginaliseerd, onder invloed van internationale druk, deze volken nu een speciale rechtspositie geven. Veel machthebbers in Latijns Amerika zijn uiteraard niet van zins deze wetten toe te passen. Er zijn voorbeelden te over van gevallen waarin de nieuwe wetten met voeten worden getreden en territoriale rechten van inheemse bevolkingsgroepen ontkracht worden door andere wetten die internationale bedrijven de kans te geven grondstoffen uit deze gebieden te exploiteren.

Een ander dilemma dat deze programma's ter bescherming van inheemse volkeren met zich meebrengt is de mogelijke reïfificatie van tradities en het instrumenteel gebruik van het concept cultuur. In plaats van ruimte te geven aan een natuurlijk verloop, worden culturen nu officieel vastgelegd door de staat om vervolgens erkend te kunnen worden. Dit leidt tot een ge-essentialiseerd beeld van cultuur en etnische identiteit. Dagelijkse classificatie van bevolkingsgroepen vindt normaliter plaats op basis van een mix van fysieke kenmerken en culturele uitingen. Deze criteria zijn echter flexibel en 'onderhandelbaar' en verschillen van plaats tot plaats. Terwijl in Ecuador het spreken van Quecha bijvoorbeeld een criterium is om iemand meteen te classificeren als 'indigena', is de classificering 'indigena' in Bolivia minder gebaseerd op taal en meer op levensstijl (Vargas, 2006). Nu het hebben van een 'inheemse' etni-

citeit en cultuur een criterium is geworden voor financiële compensatie, territoriale restitutie of andere NGO of overheidshulp, gaan mensen dit concept ook steeds meer op een strategische manier inzetten.

Een andere beperking van deze door donoren gestimuleerde wetgeving is dat ze vooral culturele verschillen benadrukken en niet de politieke en economische ongelijkheid. De vraag is of boeren in de Peruaanse Andes die door de eeuwen heen hun land zijn verloren aan grootgrondbezitters zitten te wachten op het recht hun eigen taal te spreken in plaats van hun land terug te krijgen. De uitvoering van een tweetalig cultureel educatieprogramma in de Andes in Peru laat zien dat de lokale bevolking zich hiertegen verzet omdat het niet bijdraagt aan de verbetering van hun positie in een samenleving die Quecha sprekende mensen op grote schaal discrimineert (García 2005). Het is wrang om de etnische en culturele verschillen te celebreren onder het mom van universele insluiting terwijl men tegelijkertijd de politiek-economisch uitzonderingspositie van deze groepen negeert. Het maakt de situatie extra wrang in het licht van de keuze die verschillende Latijns Amerikaanse sociale bewegingen in de jaren zestig hebben gemaakt voor een politieke agenda die de economische achterstand en uitbuiting van bevolkingsgroepen benadrukt en niet langer hun culturele of etnische kenmerken. Onder invloed van de internationale donoragenda moet nu echter weer 'de culturele en etnische kaart' gespeeld worden om toegang te krijgen tot bepaalde vormen van rechtsbescherming en eerherstel.

Men kan de beperkingen van de effectiviteit van de nieuwe wetgeving natuurlijk eenvoudig relativeren met de stelling: liever een goede wet dan geen wet of een slechte wet. Uiteraard mag het belang van adequate wetgeving niet getrivialiseerd worden en is het zeker waar dat agrarische bewegingen en sociale actiegroepen de wet kunnen gebruiken om hun belangen in relatie tot de staat veilig te stellen. Ook mag niet ontkend worden dat veel bevolkingsgroepen in Latijns Amerika het een grote vooruitgang vinden dat het multiculturele karakter en de diversiteit van de bevolking in hun land eindelijk wordt erkend in de grondwet. Maar dit alles neemt niet weg dat de realiteit zeer weerbarstig is en dat samenlevingen en machtsverhoudingen zich niet eenvoudig laten sturen of veranderen.

Laat het duidelijk zijn dat ik geen stelling neem tegen wetsvormingen die gericht zijn op het vestigen van de rule of law en de bescherming van gemarginaliseerde bevolkingsgroepen, maar wel tegen de valse beloften waarmee deze momenteel op grote schaal in de ontwikkelingswereld worden ingevoerd onder druk van de internationale donorgemeenschap. Het privatiseren van collectief beheerd land en uitgeven van individuele eigendomstitels hoeft niet slecht te zijn. Het beloven van grote positieve veranderingen voor kleine boeren als gevolg van deze privatisering is wel laakbaar. Het uitvoeren van deze programma's om andere fundamentele vragen niet aan de orde stellen is ook bedenkelijk. Deze programma's uitvoeren met een onderliggende, verzwegen agenda om landverkoop voor commerciële ondernemingen eenvoudiger te maken, heeft natuurlijk niks met hulp aan kleine boeren te maken.

Als men de verwachtingen en beloftes van de ontwikkelingsagenda op een realistische manier bijstelt komt ook eerder de vraag aan de orde of het geld dat geïnvesteerd wordt in het opzetten van kadasters, landmetingen, nieuwe ge-

rechtshoven, cursussen voor rechters, opleidingen voor bestuurders et cetera, niet beter besteed kan worden aan andere activiteiten. Vanuit een meer kritisch perspectief wordt de internationale rule of law agenda gezien als onderdeel van een westers civilisatieproject gebaseerd op principes die afkomstig zijn uit de Europese verlichting. Wat kan überhaupt de betekenis zijn van gelijkheid voor de wet in situaties van enorme economische en politieke ongelijkheid? De bekende mensenrechten activist Baxi (2002) heeft de internationale ontwikkelingsprogramma's sterk aangevallen voor hun gebrek aan oprechte interesse in mensenrechten. De internationale mensenrechtenagenda zou de neokoloniale inmenging van het westen in de interne aangelegenheden van derde wereld staten legitimeren.

In bepaalde situaties kan de roep om de rule of law zonder meer gevaarlijke dimensies krijgen. Refererend aan de rule of law kan de staat gewelddadige acties legitimeren tegen bijvoorbeeld vermeende drugsdealers in Braziliaanse sloppenwijken. De oorlog tegen het terrorisme in gang gezet door de Verenigde State is een goed voorbeeld van de rechteloosheid die onder het devies van het beschermen van 'de rule of law' tot stand kan komen. Hoewel alle regels, wetten en ideologische connotaties misbruikt kunnen worden ontslaat het ons niet van de plicht kritisch stil te staan bij wat er in de wereld plaatsvindt onder het devies van het vestigen van de rule of law.

Concluderend kunnen we zeggen dat donoren in de ontwikkelingswereld een sterk westerse en neoliberale economische invulling aan de rule of law agenda geven met weinig aandacht voor de specifieke historische achtergrond en kenmerken van elk land. De rule of law agenda belooft onder andere een bijdrage te leveren aan het verbeteren van de positie van gemarginaliseerde bevolkingsgroepen. Uitsluiting en discriminatie vormen echter een complexe materie waar de rule of law agenda slechts van bescheiden invloed kan zijn. Een beperking van de huidige programma's is bovendien de nadruk op etnische en culturele diversiteit ten koste van de aandacht voor politiek-economische processen van uitsluiting. Een meer algemeen bezwaar tegen deze internationale donoragenda's zijn de onrealistische verwachtingen die gewekt worden in termen van economische groei en sociale rechtvaardigheid. Terughoudendheid en bedachtzaamheid zouden het ontwikkelingsbeleid moeten kenmerken. Helaas zijn de drijfveren achter ontwikkelingsprogramma's van politiek-institutionele aard en worden deze niet 'gehinderd' door veel bescheidenheid of respect voor processen die verschillen van het westerse model.

Literatuur

- BAXI, U. (2002) *The future of human rights*. Oxford: Oxford University Press.
 BENDA BECKMANN, F. AND K. VON, AND M. WIBER (eds) 2006, *Properties of property*. New York and Oxford: Berghahn Books.
 GARCÍA, M.E. (2005) *Making indigenous citizens: Identities, education, and multicultural development in Peru*. Stanford: Stanford University Press.
 DOMINGO, P. AND R. SIEDER (2001) *Rule of law in Latin America: The international promotion of judicial reform*, London: Institute of Latin American Studies, University of London.

VARGAS, E. (2006), *Challenging images of indigenusness: A case study on the meaning of indigenous identity in Cotacachi-Ecuador in an era of political participation of indigenous people*. Wageningen, MAKS MSc Thesis.

Recht in ‘Ontwikkeling’ Naar een nieuwe ‘Rule of Law’ agenda in ontwikkelingslanden

Adriaan Bedner

In ‘Seeing Like a State’ heeft James Scott laten zien hoe moeilijk het voor staten is de maatschappij ingrijpend te veranderen. De utopische visie die het veranderingsproces moet sturen verhindert een pragmatische, effectieve aanpak en veroorzaakt vaak grote schade. Landen als China en Cambodja worstelen nog steeds met de gevolgen van zulke totaalprogramma’s en in Irak zien we nog dagelijks hoeveel ellende het neoconservatieve geloof in de gewelddadige vestiging van een democratische rechtsstaat teweeg heeft gebracht.

Toch zullen weinigen beweren dat staten de maatschappij helemaal niet kunnen veranderen. ‘Piecemeal engineering’ vindt voortdurend en overal plaats, en heeft vaak succes – ook in ontwikkelingslanden op het gebied van de ‘rule of law’. De door Monique Nuijten uitgesproken twijfel of zogenaamde rule of law-programma’s binnen de ontwikkelingswereld bijdragen aan meer gerechtigheid en een betere positie van gemarginaliseerde bevolkingsgroepen is dan ook te algemeen.

Als de onderwerpen utopische programma’s als grootscheepse hervorming van de rechterlijke macht in Latijns Amerika en massale grondregistratie zijn, dan is die twijfel terecht. Als je echter denkt aan de pragmatische (‘piecemeal’) programma’s om een beter milieurecht in de Indonesië te helpen ontwikkelen (Bedner forthcoming), de politie van Costa Rica met meer respect voor mensenrechten te laten opereren (Eijkman 2007) of rechtshulporganisaties in Afrika te steunen (Hodgson 2002) ligt het anders. Onderzoek laat zien dat in deze drie gevallen duidelijk sprake is van positieve effecten voor de positie van marginale bevolkingsgroepen. Het is dus van belang om onderscheid aan te brengen tussen verschillende typen rule of law-programma’s.

Mijn uitbreiding op de stelling van Nuijten is dat grootschalige, utopische rule of law-programma’s inderdaad zelden bijdragen aan een betere positie van marginale groepen en burgers, maar dat pragmatische rule of law-programma’s dat vaak wel doen. Ik zal deze thesen hieronder toelichten, waarbij ik twee vragen centraal stel. De eerste is hoe het komt dat er nog steeds zoveel utopische programma’s worden bedacht en uitgevoerd. Ik concentreer me daarbij op de Wereldbank. Vervolgens zal ik aangeven waarom veel pragmatische programma’s wel slagen en hoe de utopische benadering kan worden tegengegaan door het rule of law begrip beter te expliciteren.

Een belangrijke oorzaak van de populariteit van utopische rule of law-programma’s ligt in de definitie die de Wereldbank en veel andere donoren aan het

begrip 'rule of law' toekennen. In de optiek van juristen dient de rule of law in de eerste plaats om burgers tegen de overheid te beschermen, op allerlei terreinen. Volgens de neoliberale economen die binnen de Wereldbank domineren gaat het echter vooral om de bescherming van individuele eigendomsrechten, zowel tegen de staat als tegen medeburgers. Dat vertaalt zich in programma's om rechten op grond te registreren en de rechterlijke macht te versterken. De utopie is dat hetzelfde model in alle situaties economische groei zal bevorderen. Als dit nu zou betekenen dat de gescheiden moeder in Kameroen het door haar gepachte stukje grond kan bewerken in de zekerheid dat ze de oogst ook zelf op de markt kan verkopen dan lijkt mij dat heel mooi. In de praktijk zijn het echter meestal de nationale of lokale economische elite en buitenlandse investeerders die hiervan profiteren.

Daarvan is men zich binnen de Wereldbank zelf overigens wel bewust. Terwijl in 1975 de Bank zich een sterk voorstander betoonde van grootschalige registratie, is dat in 2003 met een nieuw beleidsdocument drastisch veranderd. Veel Wereldbank publicaties zijn ook heel kritisch zijn over het door haarzelf gepropageerde beleid. Het probleem is dat dit tegengeluid meestal afkomstig is van sociale wetenschappers en juristen die weliswaar binnen de organisatie werken, maar niet bepalen hoe de projecten worden ingericht (Mosse 2004).

Uiteindelijk zijn het orthodoxe economen die de dienst uitmaken, waarbij ze in het beste geval selectief uit het werk van institutionele vakgenoten putten. Als gevolg van deze situatie én van het feit dat de Bank toch in de eerste plaats een bank is en leningen aan regeringen verstrekt, wordt grootschaligheid bevorderd en komen bijvoorbeeld de nu populair wordende 'access to justice' projecten niet voor financiering door de Bank zelf in aanmerking.¹ Utopieën verkopen ook beter dan meer bescheiden pretenties.

In 2003 heeft John Ohnesorge deze ontwikkeling van de rule of law agenda kritisch geanalyseerd. Zijn betoog eindigt met een boodschap die neerkomt op een 'juristen aller landen verenigt u tegen de ontvreemding van dit kernbegrip van het recht'. De vraag is waarom zulk georganiseerd verzet niet of nauwelijks heeft plaatsgevonden. Weliswaar maken juristen nooit de dienst uit bij grote donoren, maar een gezamenlijke actie had toch ook op andere wijze kunnen plaatsvinden, bijvoorbeeld via de International Bar Association.

Een belangrijke oorzaak lijkt mij dat juristen de rule of law weliswaar anders opvatten dan economen, maar dat ze het verder zelden eens zijn over de precieze betekenis van het begrip. Bij het bespreken van mogelijkheden de rule of law te versterken wordt voortdurend nagelaten te definiëren waarover men het precies heeft, hoe de verschillende onderdelen die men tot de rule of law wil

1 Dit punt werd verschillende keren naar voren gebracht door Linn Hammergren tijdens een workshop op de HiiL-conferentie 'Further Conceptualization and Practical Progress on Building Coherent and Effective Rule of Law Programmes and Strategies' (oktober 2007), in reactie op de presentatie van Stephen Golub, die een meer op de 'civil society' gerichte 'access to justice' benadering van de 'rule of law' voorstaat. Hammergren werkt al dertig jaar bij de Wereldbank. Wel is het zo dat de Wereldbank ook projecten uitvoert op basis van donaties en dat die zich wél op andere aspecten van de rule of law richten (een voorbeeld is het Justice for the Poor project).

rekenen zich tot elkaar en tot het begrip ontwikkeling verhouden, en wat een logische volgorde zou zijn om deze onderdelen te bevorderen. Dit gebrek aan conceptuele discipline geldt zowel voor academici als 'practitioners'. Inmiddels is er een vloedgolf aan publicaties beschikbaar over wat 'rule of law' zou moeten zijn, maar een werkelijk tegenwicht tegen de neoliberale agenda zal pas kunnen worden gegenereerd als er een goed onderbouwde en wijd verbreide theorie beschikbaar is over 'rule of law' opbouw en haar bijdrage aan het ontwikkelingsproces (vgl. Tamanaha 2004, Heller & Jensen 2003, Carothers 2007).

De conclusie is dus dat de utopische benadering verankerd ligt in de organisatiestructuur van een belangrijke donor als de Wereldbank en haar eenzijdige focus op economische ontwikkeling volgens het neoliberale model van de Washington Consensus. De institutionele kanten van economische ontwikkeling zijn onder de rule of law vlag gebracht en daarmee dreigt dit begrip in veel landen net zo in diskrediet te raken als eerder 'structural adjustment'.

Dat arme en gemarginaliseerde groepen wel degelijk kunnen profiteren van rule of law bevordering bewijzen allerlei meer pragmatisch opgezette programma's. Waarom werken deze vaak wel? Het simpelste antwoord is dat ze rekening houden met de context en hun doelen daaraan aanpassen. De algemene werkwijze is dat eerst grondige kennis van de situatie is opgedaan, dat per stap wordt bekeken wat de effecten van interventies zijn, dat tijdens de uitvoering aanpassingen plaatsvinden en dat deze programma's vaak lang lopen (vgl. Hammergren 2007). Dat is allemaal niet aantrekkelijk voor grote donoren.

Een goed voorbeeld van een succesvol pragmatisch programma is de vorming en toepassing van het milieurecht in Indonesië. Dit programma is begonnen met de opbouw van een op Indonesië toegesneden wetgeving, een proces dat bij elkaar bijna twintig jaar heeft geduurd en waarbij verscheidene donoren betrokken waren. Het ging daarbij niet om korte bezoeken van experts die snel even een milieuwet schrijven, maar om de opbouw van capaciteit aan beide kanten door gezamenlijke seminars, langdurig verblijf van Canadese milieurechtjuristen bij het Indonesische Ministerie van Milieu, en studie van Indonesische juristen in Canada en Nederland. De wetgeving is niet volmaakt, maar gezien de politieke beperkingen waaronder zij tot stand is gekomen een geweldige prestatie.

Een belangrijk onderdeel van de Milieuwet is de introductie van mogelijkheden tot vergoeding van schade aan vervuilingsslachtoffers, die zich hiervoor tot de rechtbank kunnen wenden. Probleem was dat de meeste Indonesische rechters geen ervaring met milieurecht hadden en de betreffende bepalingen liever buiten beschouwing lieten. Vervolgens is met Australische hulp een trainingsprogramma opgezet en heeft men bewerkstelligd dat in geval van een milieclaim rechters die aan dit programma hebben deelgenomen over de zaak oordelen. In combinatie met de politieke liberalisering na 1998 heeft dit geleid tot een duidelijke toename in het aantal toewijzingen van compensatie voor vissers, boeren en anderen die het slachtoffer van vervuiling zijn geworden (Nicholson 2005, Bedner 2007).

Eenzelfde positief resultaat hebben veel rechtshulpprogramma's over de hele wereld gehad, zoals het in 1990 gecreëerde Afrikaanse netwerk van orga-

nisaties voor vrouwenrechten WiLDAF (Women in Law and Development). Dit netwerk is in meer dan 15 landen actief en maakt het mogelijk om ervaringen uit te wisselen op het gebied van rechtsbijstand, 'advocacy' en actie-vormen. Volgens Hodgson zijn deze 'transnationale verbindingen' essentieel geweest voor het succes van nationale en lokale activiteiten van de betrokken groepen en heeft het geleid tot een situatie waarin deze Afrikaanse NGO's zelf hun agenda kunnen ontwikkelen. Daarnaast hebben ze sterk gewonnen aan politiek gewicht en zijn nationale regeringen van de betrokken landen nu veel meer gedwongen rekening met hen te houden. Zonder donoren als de Ford Foundation, USAID en OXFAM zou WiLDAF niet zijn opgericht en was dit allemaal niet gelukt (Hodgson 2002).

Dit zijn slechts twee voorbeelden van programma's en initiatieven die onder de rule of law agenda vallen en die wel een positieve uitwerking hebben gehad voor marginale groepen. Er zijn er gelukkig veel meer en het verdient aanbeveling die zorgvuldig te analyseren. In praktijk worden veel programma's nog steeds ontworpen en uitgevoerd op basis van 'trial and error' en de behoefte aan meer systematische kennis is groot.

Het rule of law begrip kan daarbij een belangrijke rol spelen. Ook marginale groepen zijn gebaat bij de rule of law, in ieder geval bij de procedurele elementen daarvan. Een overheid die grond afneemt volgens een strikte procedure is te verkiezen boven een overheid die dat volstrekt willekeurig doet. Brian Tamanaha heeft in navolging van de marxistische historicus Thompson betoogd dat een minimale opvatting van de rule of law, bestaande uit bestuur door middel van en gebonden door het recht, een 'universal good' is. Dat dat recht kenbaar, algemeen geldend, voorspelbaar en helder moet zijn lijkt mij ook in ieders belang en verdient dan ook steun. Hetzelfde geldt m.i. voor de aanwezigheid van een onafhankelijke rechter. Eveneens belangrijk, maar complexer, zijn standaarden van rechtvaardigheid en mensenrechten, die onder een ruimer rule of law begrip vallen.

Om tot evenwichtige ontwikkeling te komen moet de rule of law dus niet worden opgevat als enkel een mechanisme ter ondersteuning van economische ontwikkeling. Ook al is de Human Development Index inmiddels algemeen geaccepteerd als indicator van ontwikkeling, er zijn nog te weinig grote programma's op het gebied van rule of law die zich richten op de daarin te vinden ontwikkelingsdoelen.²

De uitdaging ligt in het zorgvuldig analyseren van de relatie tussen verschillende elementen van de rule of law, hoe deze binnen verschillende contexten functioneren, en hoe zij zich verhouden tot verschillende ontwikkelingsdoelen. Als het resultaat hiervan wordt verbonden met de mensenrechtenbenadering en de opkomende 'access to justice' initiatieven is er een kans dat de rule of law agenda er de komende jaren aanzienlijk pragmatischer uit zal gaan zien.

2 Zie voor een dergelijk model Otto (2006).

Literatuur

- BEDNER, A.W. (forthcoming) 'Amalgamating Environmental Law in Indonesia', in: OTTO, J.M., ARNSCHEIDT, J. STOTER, S. EN B. VAN ROOIJ (eds) *Lawmaking in Developing Countries*, Amsterdam, Amsterdam University Press.
- CAROTHERS, T. (ed.), *Promoting the Rule of Law Abroad: the Problem of Knowledge*, Rule of Law Series, Vol. 34, Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- EIJKMAN, Q.A.M. (2007) *We Are Here To Serve You! Public Security, Police Reform and Human Rights Implementation in Costa Rica*, n.p., Intersentia, School of Human Rights Research Series, volume 24.
- HAMMERGREN, L. (2007) *Envisioning Reform: Improving Judicial Performance in Latin America*, Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press.
- HODGSON, D.L. (2002) 'Women's Rights as Human Rights: Women in Law and Development in Africa (WiLDAF)', *Africa Today*, pp. 3-26.
- JENSEN, E.G. and T.C. HELLER (2003) *Beyond Common Knowledge: Empirical Approaches to the Rule of Law*, Palo Alto CA, Stanford University Press.
- MOSSE, D. (2004a) 'Social Analysis as Product Development: Anthropologists at Work in the World Bank', in: A.K. Giri, A. van Harskamp and O. Salemink (eds) *The Development of Religion/The Religion of Development*, Delft, Eburon, pp. 77-87.
- NICHOLSON, D. (2005) 'Environmental Dispute Resolution in Indonesia', PhD-thesis, Leiden, Leiden University.
- OHNESORGE, J. (2003), 'The Rule of Law, Economic Development and Developmental States in Asia', in Antons, C. *Law and Development in East and Southeast Asia*, London and New York, RoutledgeCurzon.
- OTTO, J.M. (2006) 'The Odds of Liberalisation as an Informing Principle of Law, Governance and Development', in Nieuwenhuys, E. *Neo-Liberal Globalism and Social Sustainable Globalisation*, Leiden, Brill.
- SCOTT, JAMES C. (1998), *Seeing Like a State*, New Haven, CT: Yale University Press.
- TAMANAH, B.Z. (2004) *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*, Oxford, Oxford University Press.

WERK IN UITVOERING

Privatisering van immigratiecontrole Een rechtssociologische studie naar de rol van private vervoerders

Sophie Scholten

Dit door NWO gesubsidieerde onderzoek richt zich op de wijze waarop private actoren ingezet worden om publieke belangen te behartigen. Meer specifiek gaat het om de wijze waarop private vervoerders worden gecoöpteerd bij de uitvoering van migratiecontrole.

Vormen van publiek-private samenwerking worden van oudsher door Staten gebruikt als middel om verschillende taken, onder andere die van migratiecontrole, te verlichten. Het inzetten van private vervoerders bij immigratiecontrole is dan ook niet nieuw. Al in de negentiende eeuw werd door de Verenigde Staten wetgeving geïntroduceerd om ervoor te zorgen dat rederijen geen passagiers vervoerden die, vanwege hun slechte gezondheid of gebrek aan middelen, door de Amerikaanse overheid als ongewenste vreemdelingen gezien werden. De maatregelen zorgden ervoor dat deze scheepvaartmaatschappijen al voor het inschepen controles gingen uitvoeren op hun passagiers.¹ In Nederland worden vervoerders sinds 1965 verplicht om passagiers, aan wie de toegang tot Nederland geweigerd werd, terug te transporteren naar het land van herkomst.²

In de jaren tachtig ontwikkelde het beleid op het gebied van migratiecontrole zich snel. Geconfronteerd met een toenemende stroom migranten en asielzoekers, voelden West-Europese landen, mede gelet op de toenemende Europese samenwerking en het openstellen van de binnengrenzen in de Europese Gemeenschap, de noodzaak om de externe grenzen van die Gemeenschap te verstevigen. Migratiecontrole werd een steeds belangrijkere politieke kwestie. Met de introductie van restrictieve immigratiemaatregelen, werden ook de verplichtingen voor private vervoerders uitgebreid. Deze verplichtingen moesten voorkomen dat boot- en luchtvaartmaatschappijen passagiers vervoerden die niet over de juiste reisdocumenten beschikten. In 1987 werden sancties ingevoerd voor vervoerders die passagiers zonder de juiste reisdocumenten naar het Verenigd Koninkrijk hadden gebracht. Naar aanleiding van de implementatie van de Schengen Uitvoeringsovereenkomst in de Nederlandse wetgeving, werd in 1994 ook in Nederland een dergelijk boetesysteem voor vervoerders ingevoerd. Gedurende de jaren tachtig en negentig werden in veel Europese

1 Zolberg 2003; Wilmink 1893; De Marez Oyens 1886.

2 Artikel 7 Vreemdelingenwet 1965 van 13 januari 1965, Staatsblad 40.

landen dit soort systemen ingesteld waarmee vervoerders beboet kunnen worden, de zogenaamde *carrier sanctions*.³

Op Europees niveau zijn verschillende stappen ondernomen op het gebied van vervoerdersaansprakelijkheid. Artikel 26 van de Schengen Uitvoeringsovereenkomst verplicht lidstaten ervoor te zorgen dat vervoerders de reisdocumenten van hun passagiers controleren. Daarmee moet worden voorkomen dat 'inadmissible' passagiers worden vervoerd naar het grondgebied van een van de staten betrokken bij de Uitvoeringsovereenkomst. Ook werden met deze overeenkomst staten verplicht sancties in te voeren voor vervoerders die hun controleverplichtingen niet nakomen of passagiers zonder (juiste) documenten toch vervoeren. Richtlijn 2001/51/EG⁴ heeft tot doel de regels met betrekking tot het terugvervoeren van ongedocumenteerde passagiers te versterken en de boetes die Europese Staten hanteren ten opzichte van vervoerders te harmoniseren. In Nederland leidde dit ertoe dat de maximale boete voor het vervoeren van een ongedocumenteerde passagier naar Nederland steeg tot € 11.250 per passagier (inmiddels € 16.750). In april 2004 werd een tweede richtlijn aangenomen die vervoerders (in deze richtlijn beperkt tot luchtvervoerders) verplicht om voor vertrek passagiersgegevens te verstrekken aan de immigratieautoriteiten van het land waar men naartoe reist.⁵ Deze richtlijn is onlangs in Nederland geïmplementeerd.

Focus van het onderzoek: drie relaties

Door het invoeren van de wet- en regelgeving met betrekking tot vervoerdersaansprakelijkheid vindt een vorm van privatisering van overheidstaken plaats. Het wel of niet toelaten van vreemdelingen tot het territorium is altijd een kerntaak van de overheid geweest, maar wordt met dit beleid van carrier sanctions gedelegeerd naar private vervoersmaatschappijen, die vaak ook weer taken afstaan aan private beveiligers. In deze studie wordt de wijze waarop deze privatisering de relaties tussen de verschillende actoren beïnvloedt, onderzocht. Drie wederzijdse relaties staan daarbij centraal:

- de relatie tussen de (vertegenwoordigers van de) overheid en private vervoerders;
- de relatie tussen de private vervoerders en passagiers;
- de relatie tussen de passagiers en de overheid.

Overheid - vervoerder

Publiek-private samenwerking komt op allerlei beleidsterreinen steeds vaker voor. Toch is er maar weinig empirisch onderzoek verricht naar het gedrag van overheden en private partijen en naar de effecten van dit soort beleid in de praktijk. Kenmerkend voor het beleid met betrekking tot vervoerdersaansprakelijkheid, is dat de belangen van de vervoerder vaak tegenovergesteld zijn aan

3 Voor een overzicht van wetgeving m.b.t. vervoerdersaansprakelijkheid zie bijvoorbeeld Cruz 1995.

4 Richtlijn 2001/51/EG PbEG 2001 L 187/45-46.

5 Richtlijn 2004/82/EG PbEG 2004 L 261/24-27.

die van de staat. Dit principaal – agent dilemma heeft tot onderhandelingen, Memoranda of Understanding, maar ook tot rechtszaken geleid. Een interessante vraag is hier bijvoorbeeld hoe het proces van het overdragen (of opleggen) van taken en verantwoordelijkheden eruit ziet; bestaat er een situatie waarbij verplichtingen eenzijdig worden opgelegd door de Staat en waarbij de vervoerder altijd ‘lijdend voorwerp’ is? Of is er sprake van een relatie waarin reciprociteit een rol speelt en waar vervoerders ook invloed hebben? Vanuit theoretisch oogpunt is het interessant om naar dit beleid te kijken vanuit een reguleringsperspectief. De afgelopen decennia kennen een trend van privatisering, deregulering en zelfregulering. De literatuur heeft zich in toenemende mate gericht op veranderingen van ‘command en control’ regimes naar reguleringsmodellen waar de staat niet langer ‘roeit’ maar ‘stuurt’.⁶ Deze verandering wordt vaak gezien binnen een meer algemene verandering waarbij gecentraliseerde top-down systemen van overheidscontrole plaats hebben gemaakt voor gedecentraliseerde systemen van ‘governance’.⁷ Wordt het beleid van vervoerders sancties door deze ontwikkelingen beïnvloed? En is hier sprake van ‘command and control’ of van een systeem van ‘governance’?

Vervoerder - passagiers

Door het privatiseren van migratiecontrole worden private vervoerders feitelijk een soort ‘hulpsheriffs’ van het migratiebeleid.⁸ Een belangrijke vraag daarbij is hoe deze controle in de praktijk wordt vormgegeven. Op welke wijze gaan vervoerders om met hun controleplicht? Verschilt hun werkwijze van die van de marechaussee of de douane? Daarnaast is het interessant te onderzoeken hoe deze uitvoerders met hun discretie omgaan. Wie wordt toegelaten tot het voertuig en wie wordt geweigerd? Welke formele en informele criteria spelen een rol bij het nemen van beslissingen?

Overheid – passagiers

In de relatie overheid - passagiers speelt bijvoorbeeld de vraag naar de verantwoordelijkheid van overheden voor het beschermen van vluchtelingen. Door het instellen van het mechanisme van ‘remote control’ zorgen staten ervoor dat de plaats van controle verder van de ‘fysieke’ grens is komen te liggen. Hierdoor is het voor bepaalde groepen migranten erg moeilijk geworden het grondgebied van een Europese staat te bereiken. Aan de kant van de passagiers is het relevant te kijken naar de gevolgen – zowel bedoelde als onbedoelde – die deze wetgeving heeft voor hen. Op welke wijze beïnvloedt het beleid het gedrag van passagiers met of zonder de juiste reispapieren?

6 Osborne & Gaebler 1992, in: Ayling and Grabosky 2006.

7 Ayling en Grabosky 2006.

8 Torpey 2000, spreekt in deze context over ‘sheriff’s deputies’.

Methode van dataverzameling

Ik besteed aandacht aan vervoerdersaansprakelijkheid in het Verenigd Koninkrijk, in Nederland en aan het beleid op Europees niveau. De keuze voor Verenigd Koninkrijk is gemaakt omdat dit land een andere geografische positie kent dan Nederland en daarmee voor een deel op andere wijze vorm heeft gegeven aan het beleid van carrier sanctions.

Het onderzoek bestaat uit twee delen. Het eerste – grotendeels afgeronde – deel betreft een verkenning van de juridische en politieke context en de wijze waarop het beleid met betrekking tot vervoerdersaansprakelijkheid is ontwikkeld. Deze verkenning is nodig om de huidige situatie en de positie en handelingen van de actoren daarin te kunnen begrijpen. Dit eerste deel is gebaseerd op (juridische) literatuur, jurisprudentie, en beleidsdocumenten, aangevuld met interviews.

Het tweede deel van het onderzoek bestaat uit kwalitatief empirisch onderzoek in Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Het onderzoek in dit gedeelte zal gericht zijn op de implementatie en uitwerking van het beleid in de praktijk en op het effect van dit beleid op de relaties tussen betrokken actoren. Door middel van semi-gestructureerde interviews met respondenten vanuit de overheid, private vervoerders en non-gouvernementele organisaties zullen onderzoeksgegevens verzameld worden. Het is de bedoeling zowel respondenten te interviewen op managementniveau, die betrokken zijn geweest bij de gesprekken en onderhandelingen over dit beleid, als respondenten te spreken op het uitvoeringsniveau. Deze laatste zullen personeelsleden zijn van de vervoerders die verantwoordelijk zijn voor het controleren van documenten en het weigeren of toelaten van passagiers tot het voertuig, maar ook leden van de Koninklijke Marechaussee, IND en Douane. Om inzicht te krijgen in de uitwerking van het beleid is het mijn intentie om een deel van de onderzoeksgegevens via observatieonderzoek te verzamelen.

Literatuur

- AYLING, J. AND P. GRABOSKY (2006) 'Policing By Command: Enhancing Law Enforcement Capacity Through Coercion' in: *Law & Policy*, vol 28, no. 4, pp. 420–443.
- CRUZ, A. (1995) *Shifting Responsibility: Carriers' liability in the Member States of the European Union and North America*. Oakhill: Trentham Books Limited. (Gems series no. 4).
- MAREZ OYENS, J.C. DE (1886) Staatszorg voor landverhuizers *De Economist* vol. 32 no. 2, pp. 1142-1160.
- OSBORNE, D. AND T. GAEBLER (1992) *Reinventing Government How the Entrepreneurial Spirit Is Transforming the Public Sector*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- TORPEY, J. (2000) *The Invention of the Passport. Surveillance, Citizenship and the State*, Cambridge University Press.
- WILMINK J. (1893) 'De Nederlandsche wet betreffende den doortocht en het vervoer van landverhuizers' *De Economist*, vol. 42, no. 2, pp. 659-667.

ZOLBERG, R. (2003) 'The Archaeology of 'Remote Control'', In: A. FAHRMEIR a.o. (eds) *Migration Control in the North Atlantic World: the Evolution of state practices in Europe and the US from the French Revolution to the inter-war period*, Oxford, Berghahn, p. 195-222.

RECENSIES & SIGNALEMENTEN

In de geest van de rechtsstaat

Bertjan Wolthuis

Bespreking van: Caroline Raat, *Mensen met macht: Rechtsstatelijkheid als organisatiedeugd voor maatschappelijke organisaties*, dissertatie Universiteit van Tilburg. Van het proefschrift is een handelseditie verschenen bij Boom Juridische uitgevers onder ISBN 978 90 5454 226 1. Raat is op 16 maart 2007 op dit proefschrift gepromoveerd. Het proefschrift is besproken op de VSR-studiemiddag op vrijdag 5 oktober 2007.

Raat onderzoekt in haar proefschrift 'of het mogelijk is om het begrip rechtsstaat een nieuwe invulling te geven, zodanig dat dit begrip niet alleen betekenis heeft voor de overheid, maar voor al die organisaties die macht hebben.' (p. 23)

Raat beantwoordt deze vraag door bij twee woningcorporaties te onderzoeken of daar een - wat zij noemt - 'rechtsstatelijke voedingsbodem' aanwezig is. Dit empirische onderzoek, waarbij de auteur voortbouwt op eerder onderzoek naar 'street-level bureaucracy' en gebruik maakt van technieken die zij 'narratieve analyse' noemt, is beschreven in het eerste deel van het boek. In het tweede deel beredeneert Raat een door haar zelf ontwikkelde, morele opvatting van de rechtsstaat, die zij 'rechtsstatelijkheid als organisatiedeugd' noemt.

Het antwoord dat de onderzoekster uiteindelijk op de vraag geeft is dat 'bij de twee onderzochte woningcorporaties in belangrijke mate een rechtsstatelijke voedingsbodem aanwezig is. Het is daarmee zinvol om van rechtsstatelijkheid van private organisaties te spreken in situaties die, strikt juridisch gesproken, niet direct onder rechtsstatelijke normen vallen.' (p. 293)

Creatief met rechtsstaat

Op de weg naar dit antwoord vallen er in *Mensen met macht*, door de gekozen methode van narratieve analyse, vooral veel verhalen te lezen rond beslissingen van woningcorporatiemedewerkers die soms wel, soms niet, in de geest van de rechtsstaat handelen. Raat beschrijft de twee woningcorporaties en de al dan niet aanwezige rechtsstatelijke voedingsbodem namelijk met behulp van verhalen van medewerkers. Ik had nog niet eerder een studie gelezen waarin deze methode wordt gebruikt. Raats toepassing ervan komt overtuigend op mij over. De verhalenanalyse lijkt me bruikbaar en interessant. De auteur introduceert de methode op een heldere manier en past haar telkens op dezelfde, goed navolgbare wijze toe. Het is bijzonder om te merken hoezeer ik door het lezen van de verhalen die de medewerkers over lastige of hulpbehoevende klanten vertellen, het gevoel kreeg deze woningcorporaties ook daadwerkelijk goed te kennen.

Dit betekent dat het Raat erg goed gelukt is haar onderzoekservaringen te vertalen naar proefschrift hoofdstukken.

Raat verdient verder lof voor het creatieve en multidisciplinaire karakter van het proefschrift. Ze is niet bevreesd om disciplines als sociologie, recht, filosofie en bestuurskunde op een verrassende wijze met elkaar te combineren. Daarbij: de auteur *goochelt* werkelijk met juridische begrippen; ze weet niet alleen precies wat ze volgens de juridische doctrine inhouden, ze kan ze ook als geen ander vertalen naar het niveau waarop de verhalen spelen, naar de alledaagse beslissingen en keuzes van medewerkers van woningcorporaties dus. Het is vervolgens een vondst om de rechtsstaat voor te stellen als een deugd, die goede ‘street-level bureaucrats’ bezitten. Het resultaat van dit alles is dat Raat in *Mensen met macht* de lezer op een volstrekt originele manier de rechtsstaat laat ‘beleven’. Kortom, Raats onderzoek is vernieuwend en smaakt wat dit betreft naar méér. Hopelijk *komt* er in de toekomst meer onderzoek van Raat.

Maar dat nieuwe onderzoek mag dan wel wat beter worden beredeneerd dan dit promotieonderzoek. Mijn algemene punt van kritiek is dat Raat de belangrijke keuzes in het onderzoek onvoldoende toelicht in dit proefschrift. Omdat de keuzes die zij maakt niet voor de hand liggen, kunnen kritische lezers haar aanpak niet goed volgen, laat staan haar conclusies delen. Dit licht ik hieronder toe.

Doel

Ik begin ermee, dat het achterliggende doel van het onderzoek mij niet echt duidelijk is geworden. Gaat het Raat nu om het vinden van een nieuwe, morele invulling van de rechtsstaat? Of gaat het haar om het oplossen van bepaalde problemen bij woningcorporaties? Of bij maatschappelijke organisaties in het algemeen? Of gaat het de onderzoekster om nog iets abstracters, zoals de titel lijkt te suggereren? Gaat het om een soort van machtsongelijkheid, waarbij de minder machtige geen middelen heeft om zich teweer te stellen tegen een in zijn ogen onrechtvaardige beslissing van de machtige? Raat maakt het nergens duidelijk. Dat is niet alleen jammer voor de nieuwsgierige lezer, het is ook nadelig voor de auteur. Ze slaat zichzelf een sterk middel uit handen, waarmee ze allerlei keuzes in haar onderzoek had kunnen beredeneren.

Vraag

Ik ga ervan uit dat het Raat gaat om het doel dat ik zojuist abstract noemde. De meest fundamentele vraag die dan naar aanleiding van haar onderzoeksvraag kan worden gesteld, is waarom de auteur het zoekt in zoiets als een ‘moreel appèl’ aan de machtigen? Waarom kiest ze niet voor middelen die de machtsongelijkheid verkleinen? Toegepast op de woningcorporatie: waarom een moreel appèl doen aan de woningcorporatie? Waarom niet de werking van de vrije markt bevorderen door monopolievorming bij woningcorporaties tegen te gaan? Raat bespreekt deze keuze tussen een morele en een economische oplossing voor machtsongelijkheid niet.

Ze kiest voor het morele appèl. De vraag rijst dan waarom zij uitgerekend de rechtsstaat selecteert als bron van normen? Omdat woningcorporaties niet kunnen worden beschouwd als staats- of bestuursorganen, ligt het niet voor de hand om het morele appèl te baseren op een publiekrechtelijke norm. Een privaatrechtelijke ligt voor de hand. Raat schrijft in het begin van het boek wel over publiek- en privaatrecht, maar zij licht haar keuze voor het publiekrecht niet toe.

En als het dan een publiekrechtelijke norm moet worden, waarom dan de rechtsstaat? Wat de rechtsstaat precies inhoudt, is onderwerp van discussie. Er bestaat geen eensgezindheid over. Waarom heeft Raat niet gekozen voor een preciezer, minder controversiële publiekrechtelijke norm, zoals het verbod van willekeur of één of ander artikel uit de Algemene wet bestuursrecht? De onderzoekster lijkt nu aan het eind van het boek uit te komen op de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, maar waarom zij die niet meteen als startpunt heeft gekozen, wordt niet duidelijk.

Het is verder niet begrijpelijk waarom de auteur heeft gekozen voor een *nieuwe* invulling van de rechtsstaat. Raat wil, zo blijkt uit de onderzoeksvraag, achterhalen of er een nieuwe invulling van de rechtsstaat kan worden gegeven die past op maatschappelijke organisaties zoals woningcorporaties. Maar ligt het antwoord niet voor de hand? Raat kan het immers zó invullen dat het past. Is het niet spannender en eerlijker om juist de meest belegen invulling van de rechtsstaat te nemen en te onderzoeken wat daarvan bruikbaar is? Het lijkt me ook interessant om vast te stellen wat *niet* past.

Raat kiest niet alleen een nieuwe invulling, maar ook nog eens een heel 'rijke', 'volle' invulling. Hiermee stelt zij haar lezers wel erg op de proef. Want door de rechtsstaat toe te passen op maatschappelijke organisaties is zij al zeer controversieel bezig. Lang niet alle lezers zullen haar keuzes kunnen volgen, omdat ze niet voor de hand liggen en niet worden beargumenteerd. Het gevaar bestaat dat zij met een uiterst betwistbare, 'brede' invulling van wat tot de rechtsstaat wordt gerekend, nog meer lezers kwijtraakt. Zou het met het oog op het controversiële karakter van het onderzoek niet verstandiger zijn juist een zo 'dun', 'formeel' mogelijke invulling van de rechtsstaat als bron van morele normen te nemen?

Mijn laatste kanttekening met betrekking tot de vraag (en het antwoord) slaat op de door Raat aangenomen relatie tussen de aanwezigheid van een wat zij noemt 'rechtsstatelijke voedingsbodem' en de toepasbaarheid van haar opvatting van de rechtsstaat als een deugd. Zij wil onderzoeken of er een voedingsbodem is voor de rechtsstaat bij woningcorporaties. Als dit het geval is, is daarmee volgens haar bewezen dat haar morele rechtsstaatsbegrip kan worden toegepast op deze corporaties. Deze relatie wordt in het begin (p. 24) en het eind (p. 293) van het boek door Raat aangenomen. Ik zie het verband niet. De voedingsbodem houdt namelijk niets anders in, als ik het goed zie, dan dat de corporaties al ongeveer de normen van de rechtsstaat volgen. Ik zou dan zeggen dat het in dat geval niet meer *nodig* is om een moreel appèl, dat wordt gebaseerd op de rechtsstaat, op deze organisaties te doen. Is het niet net zo goed mogelijk de redenering om te draaien en te stellen dat een moreel appèl vanuit

de rechtsstaat juist geboden is als helemaal niet volgens de normen van de rechtsstaat wordt gehandeld?

Aanpak

Met betrekking tot de aanpak is niet goed te begrijpen waarom Raat het empirische onderzoek ingaat zonder eerst een voorlopige opvatting van de rechtsstaat als startpunt te nemen. Er ontstaan nu forse problemen.

Het eerste is dat uit de keuze voor de *street-level* organisatie als onderzoeksobject en uit de inrichting van het empirisch onderzoek al een bepaald begrip van de rechtsstaat spreekt. Raat gebruikt in het eerste, empirische deel maatstaven als ‘menselijkheid’, ‘verantwoordelijkheid’ etc., die pas later, in het theoretische deel, geïntroduceerd worden als elementen van haar rechtsstaatbegrip. De lezer kan het empirische deel daarom niet goed volgen als deze niet eerst het tweede deel leest.

Het tweede probleem is dat bovengenoemde opzet van het boek het onmogelijk maakt om aan te tonen dat haar nieuwe invulling van de rechtsstaat tot stand is gekomen *op basis van* het empirische onderzoek. (En wat is anders de functie van dit onderzoek?) Wanneer Raat was begonnen met een oude, vertrouwde rechtsstaatoopvatting, dan had zij daar op basis van het empirische onderzoek wijzigingen in kunnen aanbrengen, zodat duidelijk zou zijn geworden dat die wijzigingen op het conto van het empirische onderzoek is te schrijven. Nu moet in het midden blijven of de opvatting van de rechtsstaat waar de schrijfster op uitkomt, bepaald is door het empirische onderzoek of andersom, dat het empirische onderzoek gestuurd werd door het rechtsstaatbegrip waar de schrijfster al vóór dat onderzoek vanuit ging, maar dat nu achter het empirische deel in het boek is terechtgekomen.

De woningcorporatie

Mijn laatste punt betreft de keuze voor de woningcorporatie als onderzoeksobject, als voorbeeld voor alle andere - wat zij noemt - maatschappelijke organisaties. Ik kan haar rechtvaardiging van die keuze niet terugvinden in het boek. De meest voor de hand liggende vraag is hoe representatief de woningcorporatie is voor alle andere maatschappelijke organisaties. Raat schrijft hier niets over. En bij het lezen van het boek dringt zich ook de vraag op of de woningcorporatie wat de rechtsstaat betreft wel het meest bruikbare onderzoeksobject is. Want de auteur beschrijft dat woningcorporaties tegenwoordig de woningen verdelen volgens een automatisch systeem. Dit betekent, althans volgens één definitie van de rechtsstaat, dat woningcorporaties *niet anders kunnen* dan handelen volgens de rechtsstaat, namelijk volgens de regels die aan dit automatische systeem ten grondslag liggen. Raat moet zich nu richten op een apart geval hier en een apart geval daar, bijvoorbeeld het geval waarin een woningzoekende vanwege zijn hoge leeftijd niet zelfstandig aan het automatische systeem kan meedoen. Maar was het niet aantrekkelijker geweest om een maatschappelijke organisatie te nemen waarbij in de meeste gevallen *street-level*

bureaucrats belangen moeten afwegen, zodat in al die zaken zou kunnen worden onderzocht of er werd gehandeld in de geest van de rechtsstaat?

The waves that rule Britannia

Marnix Croes

Bespreking van:

- D. Copperfield, *Wasting police time. The crazy world of the war on crime*. Rugby 2006: Monday books en
- D. Fraser, *A land fit for criminals. An insider's view of crime, punishment and justice in the UK*. Brighton 2005: Book Guild Ltd.

Wat hebben de volgende zaken gemeen? In Engeland is onlangs een non veroordeeld wegens *religious harassment*. Bij het winnen van zeltjes op straat was de religieuze in een woordenwisseling met twee moslima's geraakt waarbij over en weer wat onvriendelijke woorden waren gevallen.¹ Datzelfde Engeland was over de periode 2000-2003 het land met de op Zweden na hoogste criminaliteit per inwoner in Europa had en het stond aan kop wat betreft het aantal inbraken in woningen (Aebi e.a. 2006). De gemeenschappelijke noemer onder deze zaken heet 'beleidsprioriteiten', zo stelt een tweetal recent verschenen boeken over de Britse misdaadbestrijding.

De eerste van deze twee boeken is *Wasting police time* van David Copperfield. Copperfield, een pseudoniem, werkt als agent in 'Newtown', een niet nader genoemde gemeente in Nottinghamshire, een *county* in de *East-Midlands*. Op 20 april 2004 begon Copperfield op het internet een blog bij te houden waarin hij verslag deed van zijn ervaringen.² *Wasting police time* vormt hieruit een bloemlezing. Anders dan Copperfield verwachtte toen hij bij de politie aanmonsterde, heeft zijn werk in 'Newtown' meestentijds maar weinig met criminaliteitbestrijding te maken. In plaats daarvan is hij een soort *super nanny* voor de Britse onderklasse, de groeiende groep mensen met vluchtige en gewelddadige relaties, voor wie zelfbeheersing en eigen verantwoordelijkheid onbekende begrippen vormen en voor wie het consumeren van grote hoeveelheden alcohol een dagelijkse gewoonte is. Omdat ze veel tijd steken in het lastig vallen van elkaar en van anderen, is het op Copperfields politiebureau een komen en gaan van dergelijke mensen, niet alleen als arrestant, maar ook om aangifte te doen, want als het even kan schakelen ze bij hun niet aflatende ruzies de politie in.

In vervolgen tijden zou er wellicht naar wegen zijn gezocht om de politie niet te belasten met de problemen van mensen die niet meer weten hoe ze moeten leven (Dalrymple 2004). Maar in het huidige Engeland is dat niet het geval. De combinatie van het vrijwel ontbreken van discretionaire bevoegd-

1 <http://www.lse.co.uk/ShowStory.asp?story=NS1432184J> [30/06/2007]

2 <http://coppersblog.blogspot.com/> [30/06/2007]

heden bij straatagenten en het bestaan van de onderklasse betekent dat er ‘misdaden’ worden begaan die in de ogen van het Britse *criminal justice system* door Copperfield en de zijnen moeten worden ‘opgehelderd’, hoe triviaal deze zaken vaak ook zijn. Jaloerse scheldpartijen tussen rivalen of ex-geliefden, verbaal of per sms; door onachtzaamheid kwijtgeraakte kinderen; ruzies tussen echtelieden; de elke weekend terugkerende vechtpartijen tussen beschonken cafébezoekers en dergelijke vormen zo de hoofdmoot van Copperfields werk. Agenten zijn in zijn woorden ‘referees in the game of life as played in the lower echelons of society’ geworden (Copperfield 2006: 92).

De hiermee gepaard gaande verkisting van politietijd is echter niet louter het gevolg van het bestaan van een onderklasse in combinatie met ongelukkige *rules of engagement*, maar heeft alles te maken met het gevoerde beleid. Ook in het geval van ‘misdaden’ waarbij de *injured party* helemaal geen klacht wil indienen, zoals bij een onbeduidende ruzie, moet Copperfield een onderzoek instellen. Het leidende motief hierbij is te voorkomen dat de reeds ontdekte ‘misdaad’ als ‘onopgehelderd’ in de politiestatistiek terecht komt. De *injured party* wordt daarom toch over het voorval gehoord en hem of haar wordt als onderdeel daarvan verzocht te verklaren dat hij of zij niet naar de rechter wil en geen verklaring wil afleggen. Vanwege deze weigeringen neemt het OM vervolgens geen verdere stappen, maar omdat het voorval nu is ‘onderzocht’ en er een verdachte bekend is, geldt de ‘misdaad’ als ‘administratief opgelost’ (Copperfield 2006: 65-72). Dat oogt een stuk beter.

Een belangrijke categorie misdrijven wordt gevormd door de ‘hate crimes’ – belangrijk omdat ze prioriteit van de Labourregering geniet. De afhandeling van deze zaken, al zijn ze onbetekenend zoals in het geval van de bovengenoemde non, vergt een grote tijdsinvestering omdat Britse agenten elke stap in hun onderzoek nauwgezet dienen vast te leggen. Deze registratiezucht komt volgens Copperfield mede voort uit de angst van hogere politiefunctionarissen om voor fouten van ondergeschikten verantwoordelijk te worden gehouden. Bij hogere misdaadcijfers verliezen deze hogere politiefunctionarissen hun baan niet, maar als er een ‘racist’ onder hun agenten wordt gevonden, is dat nog niet zo zeker. Wanneer zij echter stapels richtlijnen produceren, hun agenten van elke handeling minutieus verslag laten doen, op hun functioneren aantoonbaar stringent toezien en tevens een uitgebreid klachtensysteem hanteren, is hun kans op problemen al heel wat kleiner (Copperfield 2006: 121-122).

Bovenop het administratieve werk waarin deze aanpak resulteert, genereert de politieorganisatie ook nog zijn eigen *red tape*. Copperfield wordt bij zijn gang door de stapels formulieren en marsen naar het kopieer- en faxapparaat doorlopend bestookt met e-mails van hoger geplaatsten. Het gaat hierbij ofwel om mails van *office based specialist officers*, die aan de top van de politiehierarchie staan, ofwel om mails van de *support staff*, die daar net iets onder reikt. De eersten sturen wekelijks hun nieuwste managementideeën rond, bij de laatste gaat het meestal om de nieuwste *best value*- en *best practice*-adviezen die de agenten geacht worden ter harte te nemen (Copperfield 2006: 25-26). De volgens de *European sourcebook of crime and criminal justice statistics 2006* sterk groeiende omvang van de vergelijkenderwijs al grote *support staff* van de Britse politie verklaart wellicht waarom een eind 2006 uitgelekt rapport van de

strategy unit van premier Blair vaststelde, dat het extra geld dat sinds 2001 in de politie is gepompt gepaard is gegaan met een *afname* van de relatieve politieproductiviteit.³

Voor het patrouilleren op de straten om serieuze misdaad te voorkomen of te bestrijden, blijft onderwijl maar weinig politietijd over. Copperfields conclusie is niet verrassend: ‘the majority of an average patrol officer’s work is of no benefit to the community’ (Copperfield 2006: 149). *Wasting police time* bleef niet onopgemerkt: McNulty, de Britse politieminister, voelde zich op 23 oktober 2006 genoodzaakt om in het Lagerhuis op te merken dat Copperfields werk fictiever was dan dat van Dickens. Een onlangs verschenen onderzoek van de Britse Politie Federatie onderschrijft echter vele van Copperfields klachten.⁴ Het rapport van Blairs *strategy unit* doet dat ook: de bureaucratische rompslomp vergt van Britse agenten inmiddels gemiddeld 11,5 uren per arrestatie. De oprichter van de Londense *Metropolitan Police*, Lord Peel, gaf de politie in 1828 negen leidende principes mee waarvan het laatste als volgt luidde: ‘the test of police efficiency is the absence of crime and disorder, not the visible evidence of police action in dealing with it’.⁵ Als we Copperfield mogen geloven, hebben de Britten nog een lange weg terug te gaan.

Slag in de lucht?

Ondanks het treurigstemmende onderwerp, het vermijdbare maar niet vermeden falen van de overheid, is *Wasting police time* zo hilarisch dat het geregeld op de lachspieren werkt. Dat is iets wat van David Frasers *A land fit for criminals* niet kan worden gezegd. Fraser, een voormalige reclasseringsambtenaar en gepokt en gemazeld in de omgang met zowel criminelen als het *criminal justice system*, trekt in dit boek fel van leer tegen wat hij de ‘anti-gevangenislobby’ noemt. Op basis van rapporten die het Britse *Home Office* in de afgelopen jaren heeft geproduceerd, wetenschappelijke studies van onder andere de Britse denktank Civitas,⁶ krantenartikelen en zijn eigen ervaringen betoogt Fraser dat politici en ambtenaren in Engeland de ernst en omvang van de criminaliteit stelselmatig onderschatten. Op basis van de *British Crime Survey (BCS)*, een sinds 1981 doorlopend gehouden slachtofferenquête onder de bevolking van Engeland en Wales, feliciteren zij zichzelf onafgebroken omdat sinds het topjaar 1995, waarin 19,3 miljoen misdaden werden geregistreerd, de criminaliteit flink zou zijn afgenomen. In de periode april 2005 tot en met maart 2006 zouden nog maar 10,9 miljoen misdrijven zijn gepleegd: een reductie met 44 procent (Walker e.a. 2006).

Fraser meent echter dat deze *BCS*-cijfers geen aanleiding tot vreugde vormen. Niet alleen omdat de slachtofferaantallen ook in hun huidige omvang ‘

3 <http://jurist.law.pitt.edu/gazette/2006/12/uk-crime-review-uk-home-office.php> [30/06/2007]

4 http://www.polfed.org/Views_from_the_Frontline_Final_draft_report_011206.pdf [30/06/2007]

5 http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Peel [30/06/2007]

6 <http://www.civitas.org.uk/> [30/06/2007]

[...] still [...] represent] a serious betrayal of the government's first duty to protect its citizens' (Fraser 2006: 249), maar ook omdat de cijfers niet volledig zijn. De *BCS* bevat grote omissies. Zo worden drugsgerelateerde misdaden, moord, zedenmisdriften, misdaden tegen ondernemingen en misdaden tegen personen jonger dan zestien jaar niet meegeteld. Frasers eigen schatting van de omvang van de criminaliteit in Engeland en Wales op basis van zijn bevraging van een groep gedetineerde zeventien- tot twintigjarige criminelen in 1990 komt bijgevolg veel hoger uit: 63 miljoen misdaden per jaar (Fraser 2006: 251-252).

Frasers cijfer lijkt een wilde slag in de lucht, maar hij is niet de enige die op zulke hoge aantallen uitkomt. Een studie van het *Home Office* uit 2000 schatte op basis van een combinatie van meerdere bronnen het aantal tussen april 1999 en maart 2000 gepleegde misdrijven op 59,1 miljoen van welke 29 miljoen winkeldiefstallen (Brand & Price 2000). Een aanvankelijk geheimgehouden regeringsrapport dat na een beroep op de *freedom of information act* alsnog werd geopenbaard,⁷ kwam nog veel hoger uit. In dit door Lord Birt geschreven rapport werd een aparte raming van het aantal drugsgerelateerde misdrijven opgenomen, een schatting die in het genoemde *Home Office* rapport ontbrak. Birt begrootte dit aantal drugsgerelateerde misdrijven voor de periode 1999-2000 op 65 miljoen per jaar en het totaal aantal overige misdrijven op nog eens 65 miljoen per jaar. Deze cijfers geven Fraser geen ongelijk. Maar waar komt het grote verschil met de *BCS* vandaan?

In het recente verleden zijn slachtofferenquêtes in gebruik genomen omdat het schatten van de omvang van de criminaliteit op basis van politiecijfers niet betrouwbaar werd geacht. Niet alleen omdat er meer criminaliteit wordt geregistreerd naarmate de politie intensiever toezicht houdt, maar ook omdat de definities van misdrijven nog wel eens veranderen. Het gevolg is dat cijfers slecht vergelijkbaar worden. Slachtofferenquêtes hebben van vertekeningen minder last en zijn daardoor betrouwbaarder, maar of dat ook geldt voor de *BCS* is de vraag. Zoals gezegd wordt in het kader van de *BCS* maar naar een beperkte selectie misdrijven onderzoek gedaan. De eerder genoemde denktank Civitas schatte op basis van cijfers van het *Home Office* dat de *BCS* 2003-2004 ruim een half miljoen misdrijven tegen kinderen onder de 16 jaar miste en 2,7 miljoen misdaden waarvan ondernemingen het slachtoffer waren geworden. Dat laatste cijfer was exclusief winkeldiefstal en als daarvoor de (gematigde) schatting van 7,6 miljoen gevallen werd gehanteerd, betekende dit dat zeker 10,8 miljoen misdaden bij het totaal van de *BCS* moesten worden opgeteld.⁸

Wat de trends in de omvang van de criminaliteit betreft, worden slachtofferenquêtes gewoonlijk als betrouwbaarder gezien dan politiecijfers. Niet alleen omdat intensiever toezicht van de politie tot een hogere geregistreeerde criminaliteit leidt, maar ook omdat de politie een belang heeft bij hoge criminaliteitscijfers. Copperfield merkte terecht op dat de politie in Engeland niet wordt afgerekend op de mate van onveiligheid. Toenames hierin vormen gewoonlijk aanleiding voor meer geld voor de politie, de Labourregering vormt hierop

7 <http://www.cabinetoffice.gov.uk/foi/pdf/crime.pdf> [30/06/2007]

8 <http://www.civitas.org.uk/data/crimeFigures2003-04.php> [30/06/2007]

geen uitzondering. In de *BCS* ontbreken echter zoveel vormen van criminaliteit dat het moeilijk is geworden iets te zeggen over de trends hierin. Wellicht is er geen sprake van een afname in de criminaliteit, maar van een verschuiving in de soort criminaliteit en het soort slachtoffer dat wordt gemaakt. Het *Centre for Crime and Justice Studies (CCJS)* van het *King's College* te Londen kwam daarom onlangs tot de conclusie dat de *BCS* geen deugdelijke basis vormt om uitspraken over de ontwikkeling in de mate van criminaliteit op te baseren (Solomon e.a. 2007). Ook de *Crime and Society Foundation* is deze mening toegedaan (Garside 2004).

Volgens Fraser moet de wijze waarop de Britse overheid met criminaliteitscijfers omgaat, niet als een bedrijfsongeval worden gezien. Hij meent dat het onderdeel vormt van het streven om, als het even kan, criminelen niet in het gevang te zetten. Deze op het eerste gezicht opmerkelijke gedachte illustreert hij met uitlatingen en het gedrag van politici, functionarissen uit de strafrechtketen en wetenschappers. In essentie heeft de Britse overheid volgens Fraser twee redenen voor haar anti-gevangenisopstelling: een ideologische en een praktische. De ideologische reden is dat criminaliteit niet de schuld van de crimineel zelf wordt geacht te zijn, maar van de intolerante, onrechtvaardige en repressieve samenleving. Criminelen zouden niet kiezen voor criminaliteit, nee die akelige samenleving zou ze crimineel hebben gemaakt, of erger: zou gedrag waar in wezen niet zoveel mis mee is, als 'crimineel' hebben bestempeld. Bijgevolg moet die nare samenleving veranderen en niet de 'crimineel'. De praktische reden om tegen gevangenisstraf te zijn, wordt gevormd door de hoge kosten die moderne gevangenisregimes met zich meebrengen. Gevangenisstraf zou niet kosteneffectief zijn. Fraser brengt hier tegenin dat gevangenisstraf voor de gemeenschap alleen een dure oplossing lijkt wanneer de voorkomen maatschappelijke schade in de berekening niet of onvoldoende wordt meegenomen⁹ (vgl. Brand & Price 2000).

In plaats van het toepassen van gevangenisstraf wordt in Groot-Britannië zo gekozen voor het opleggen van alternatieve 'straffen' en *supervision*. Deze maatregelen, zo benadrukt Fraser, kunnen nieuwe criminaliteit niet voorkomen. Enerzijds blijken maar weinig criminelen er minder crimineel door te worden, anderzijds verhinderen de maatregelen niet dat de criminelen gedurende hun 'bestrafing' nieuwe slachtoffers onder het publiek maken. Gevangenisstraf doet dat laatste wel en het kan volgens Fraser daarom maar op één manier falen: als er te vroeg een eind aan komt. Daarbij benadrukt hij dat gevangenisstraf meer doet dan alleen verhinderen dat criminelen nieuwe slachtoffers maken. Naarmate er meer criminelen langer vastzitten, heeft de politie immers meer tijd om zich bezig te houden met de zich nog op vrije voeten bevindende misdadigers. De zo verhoogde kans op arrestatie betekent in de praktijk dat meer van deze criminelen tegen de lamp lopen. Dit verlaagt de criminaliteit en verhoogt de pakkans nog verder. De zo groeiende pakkans heeft op zijn beurt een afschrikwekkende werking op reeds bestaande criminelen en op criminelen-in-de-dop. Sommigen van hen gooien de handdoek in de ring c.q. beginnen er niet meer aan, wat de criminaliteit nòg verder verlaagt en de pakkans opnieuw ver-

9 Zie voor een voorbeeld hiervan Blokland & Nieuwbeerta 2006.

hoogt. Het is in het licht van deze bekende, zichzelf versterkende preventieve werking van gevangenisstraf opmerkelijk dat politici als Femke Halsema glimlachend blijven beweren dat er 'na een eeuw onderzoek [...] over de preventieve werking van hogere straffen nog nooit iets [is] gebleken.'¹⁰ De rol van incapacitatie in de eclatante successen die de afgelopen vijftien jaar in de bestrijding van de misdaad in de VS zijn geboekt (Croes 2007), moet volledig aan haar voorbij zijn gegaan.

Datzelfde kan van de Britse overheid worden gezegd. Frasers conclusie is dat Groot-Brittannië er vergeleken met enige decennia geleden voor criminelen aanzienlijk veiliger op is geworden. De pakkans is er in de loop der jaren sterk gedaald, bovendien is de strafbedreiging er afgenomen. Dat de criminaliteit in dezelfde periode toenam, is volgens hem niet verbazingwekkend: 'we do not need psychologists to tell us the simple truth that if you reward bad behaviour you will get more of it [...]. We should not be surprised that we are now engulfed in crime. The offenders have taken their cue from us' (Fraser 2006: 18). Voor landen als Singapore gold Groot-Brittannië in de jaren '50 van de vorige eeuw als het lichtend voorbeeld van de succesvolle criminaliteitsbestrijding. Tegenwoordig echter geldt dit land als waarschuwing waartoe slecht beleid kan leiden: Groot-Brittannië combineert momenteel relatief hoge uitgaven voor misdaadbestrijding (Solomon e.a. 2007) met relatief hoge misdaadcijfers (Aebi e.a. 2006). Tot grote ergernis van Fraser, want de beleidskeuzen van de Britse overheid betekenen in de praktijk dat het publiek blootgesteld blijft aan het gedrag van lieden tegen wie zij in het verleden in bescherming zou zijn genomen. Dat gaat in de eerste plaats om de 100.000 recidiverende criminelen die door het *Home Office* verantwoordelijk worden gehouden voor de helft van alle gepleegde criminaliteit. Zij tonen zich onwillig om hun gedrag te beteren, maar worden desondanks meestal opnieuw in staat gesteld om slachtoffers te maken.

Het klokgelui van de *insiders* Fraser en Copperfield komt in dit verband op een interessant moment. Blijkens het eerder aangehaalde rapport van Blairs *strategy unit* wordt in Engeland voor de komende jaren een hernieuwde groei van de criminaliteit verwacht. Bij ongewijzigd beleid zou dat leiden tot een stijging van de gevangenisbevolking van 80.000 man nu tot meer dan 100.000 man in de nabije toekomst: een toename waarvoor geen celcapaciteit bestaat en ook geen nieuwe celcapaciteit is gepland. Het rapport stelt daarom de vraag of er, gegeven de hoge kosten van opsluiting, geen grens zou moeten worden gesteld aan het gebruik van de gevangenis? Het beroep van de recent teruggetreden minister van Binnenlandse Zaken Reid op de Britse rechters om terughoudend te zijn met het opleggen van gevangenisstraf sloot bij deze vraag naadloos aan.¹¹ Het antwoord van de regering Brown liet niet lang op zich wachten: om de druk op het gevangeniswezen te verlichten, werden op 29 juni 2007 duizend criminelen vervroegd vrijgelaten. Dit was niet voor het eerst in Groot-Brittannië, en het zal ook niet voor het laatst zijn: voor vele duizenden

10 <http://www.waaromgroenlinks.nl/html/gevangenisstraf/> [30/6/2007]

11 <http://society.guardian.co.uk/crimeandpunishment/story/0,,1997424,00.html> [30/6/2007]

anderen gloort eveneens het voortijdige einde van hun detentie.¹² Het doet de aanklacht van Fraser en Copperfield tegen de wijze waarop het Britse publiek tegen criminaliteit wordt beschermd aan overtuigingskracht winnen.

Literatuur

- AEBI, M.F., K. AROMAA, B. AUBUSSON DE CAVARLAY e.a. (2006) *European sourcebook of crime and criminal justice statistics – 2006*. Den Haag: WODC.
- BLOKLAND, A. & P. NIEUWBEERTA (2006) 'De consequenties van 'three strikes you're out' in Nederland. Kosten en baten van het selectief detineren van veelplegers'. *Proces*, vol. 85, nr. 4, pp. 124-130.
- BRAND, S. & R. PRICE (2000) *The economic and social cost of crime*. Londen: Home Office.
- CROES, M. (2007) 'Amerikaanse lessen'. *Justitiële verkenningen*, jrg. 33, nr. 4, pp. 124-132.
- DALRYMPLE, T. (2004) *Leven aan de onderkant. Het systeem dat de onderklasse in stand houdt*. Amsterdam: het Spectrum.
- GARSIDE, R. (2004) *Crime, persistent offenders and the justice gap*. Londen: Crime and Society Foundation.
- SOLOMON, E., C. EADES, R. GARSIDE & M. RURTHERFORD (2007) *Ten years of criminal justice under Labour. An independent audit*. Londen: CCJS.
- WALKER, A., C. KERSHAW & S. NICHOLAS (2006) *Crime in England and Wales 2005/06*. Londen: Home Office.

12 <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/crime/article2007981.ece>
[30/6/2007]

Eén keer kort en drie keer lang bellen?

Koen van Aeken

Bespreking van Nadja Jungmann, *De Wsnp: bedoelde en onbedoelde effecten op het minnelijke traject*, Leiden: Leiden University Press, 2006, xi + 225 pp., ISBN 978-90-8728-004-8.

Centrale onderzoeksvraag en uitgangspositie

‘Nog steeds doet Mirjam de Koning de deur alleen open als er één keer kort en drie keer lang wordt aangebeld, een gewoonte overgehouden uit de periode dat er wekelijks deurwaarders en incassobureaus bij haar op de stoep stonden.’ (p. 1) Met deze emotionele illustratie van de moeizaam helende psychologische wonden die een schuldenproblematiek kan toebrengen, opent Nadja Jungmann het levensverhaal van een schuldenaar en meteen ook haar proefschrift.

De sensibele toonzetting wekt het vermoeden dat de auteur haar onderzoek op een kwalitatieve, interpretatieve leest schoeit, met veel oog voor de achterliggende menselijke tragedies vanuit een *bottom-up* perspectief. Dit is echter niet het geval: centraal staan noch de factoren die tot schulden leiden, noch de individuele beleving van de schuldenproblematiek. Uitgangspunt is daarentegen de *oplossing* voor het probleem vanuit een *top-down* raamwerk: de betekenis van de Wet schuldsanering natuurlijke personen (Wsnp) voor de schuldhulpverleningspraktijk in Nederland. Met de komst van de Wsnp in 1998, werd de positie van schuldenaren, crediteuren en schuldhulpverlenende instanties ingrijpend gewijzigd. De Wsnp maakte namelijk een einde aan het monopolie van de minnelijke schuldregeling. Sinds december 1998 liggen er voor schuldenaars dan ook twee oplossingsroutes open: naast een minnelijke schuldregeling (in de vorm van een schuldsanering of een schuldbemiddeling), is er nu ook een wettelijke schuldregeling mogelijk.

Minnelijke schuldregeling is het belangrijkste instrument van de minnelijke schuldhulpverlening, die onder meer ook budgetbeheer en psychosociale begeleiding kan omvatten. Deze diensten worden aangeboden door verschillende instanties, waaronder overheidsdiensten (bijvoorbeeld sociale diensten), *non-profit* organisaties buiten de sfeer van de overheid (zoals kredietbanken met een stichtingsvorm) of commerciële partijen die op basis van de Wet op het consumentenkrediet (WCK) een uitzondering genieten op het verbod van commerciële schuldhulpverlening. Samen met het ontbreken van algemene uitvoeringsvoorschriften maakt deze variatie in de aard van de aanbieders de schuldhulpverlening in Nederland tot een complex geheel. Eén cruciaal kenmerk is echter

wel overall hetzelfde: alle crediteuren moeten hun medewerking verlenen aan een minnelijke schuldhulpregeling. De weigering van een enkele, kleine crediteur is voldoende om deze oplossing te blokkeren.

Het andere spoor is de Wsnp, die juridisch-technisch is ondergebracht bij de faillissementswet. Een burger voor wie het minnelijke traject geen uitweg betekende voor een problematische schuldenlast, dient een verzoek in bij de rechtbank, die beslist of de schuldenaar wordt toegelaten tot de wettelijke schuldsanering. Omdat crediteuren gedwongen kunnen worden om mee te werken, stelt zich het probleem van weigerachtige schuldeisers hier niet. Als de saneringstermijn versterken is en de regeling gerespecteerd werd, velt de rechtbank een vonnis dat een 'schone lei' verstrekt aan de schuldenaar. Een schuldenvrije toekomst ontvouwt zich voor de schuldenaar; de Wsnp heeft één van haar doelstellingen bereikt.

De verhouding tussen juridische en buitenjuridische oplossingen voor sociale problemen is een klassiek thema in de rechtssociologie. De *legal iceberg* is een metafoor voor de kleine proportie van alle grieven die uiteindelijk voor de rechtbank worden uitgevochten. Semi-autonome sociale velden kennen informele normen die soms haaks staan op het formele regelstelsel. Zelfregulering is vaak een bruikbaar alternatief voor statelijke regelgeving. Jungmanns werk sluit op het eerste zicht aan op deze traditie: ze onderzoekt de relatie tussen de formele en de informele elementen van het oplossingscomplex voor persoonlijke schulden, of, m.a.w., de verhouding van de Wsnp tot het minnelijke traject. Dat deze relatie centraal staat in het onderzoek, wordt geëxpliciteerd in de centrale onderzoeksvraag (p.9):

'Hoe is de daling van het slagingspercentage van minnelijke schuldhulpverlenende organisaties sinds 1997 te verklaren, en heeft de inwerkingtreding van de Wsnp daarbij een rol gespeeld?'

Meteen wordt duidelijk wat het onderzoek heeft geïnspireerd: veel organisaties die instaan voor de uitvoering van het minnelijke traject, zagen het percentage van de verzoeken die uitmondten in een minnelijke schuldregeling (het slagingspercentage) dalen nadat de Wsnp van kracht werd. In 1997 bedroeg de succesratio van de grootste schuldhulpverlener, de Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet (NVVK) - die door de auteur als een *proxy* voor het landelijke totaal wordt gehanteerd - 38%. In 2000 was dit percentage gezakt tot 25% en in 2004 bedroeg het niet meer dan een schamele 9%. De onderbenutting van het informele circuit is problematisch, aangezien het tweesporenbeleid impliceert dat de druk op de rechterlijke macht fors toeneemt.

Naar een meervoudige verklaring

Het proefschrift dat de vraag naar deze daling van het slagingspercentage tracht te beantwoorden, is niet meteen vakantieliteratuur. Van de lezer wordt een volgehouden concentratie verondersteld, niet in het minst omdat het onderzoek slingert tussen een *ex post* evaluatie van de effectiviteit van de Wsnp en een

verklaring van het afnemende succes van het minnelijke traject, zoals we later expliciteren.

Om de centrale vraag te beantwoorden, werkt Jungmann een verklaringsstrategie uit waarbij van drie groepen van factoren wordt onderzocht in hoeverre zij de daling van het slagingspercentage kunnen verklaren. Deze *clusters* zijn de beleidstheorie van de Wsnp, de uitvoering van de minnelijke schuldhulpverlening, en relevante maatschappelijke ontwikkelingen op het terrein van de minnelijke en wettelijke oplossingen

Het onderzoek kan bogen op een indrukwekkende verzameling empirisch materiaal van zowel de ‘harde’ als de ‘zachte’ soort. Zo werden in 1997 niet minder dan 1.200 dossiers bestudeerd en in het jaar 2000 nog eens 774, met het oog op een voor- en navergelijking. Meer dan honderd interviews werden afgenomen bij vier categorieën van respondenten: schuldhulpverleners (27), het management van schuldhulpverlenende instanties (16), crediteuren (20) en schuldenaars (38). De dossierstudie en interviews werden aangevuld met een wekenlange observatie op de werkvloer van een aantal schuldhulpverlenende organisaties.

Dat kluwen van empirische informatie wordt dus door de auteur ontward op zoek naar de determinanten van de dalende succesratio van het minnelijke traject. Uiteindelijk worden vijf onderling samenhangende en elkaar versterkende factoren geïdentificeerd (p. 165): de groei van zowel de gemiddelde schuld als van het gemiddelde aantal crediteuren per schuldenpakket; de ondeugdelijkheid van het wettelijke instrument; de bureaucrativering van de uitvoering van minnelijke regelingen; de afschaffing van lokale financiële instrumenten en ten slotte de afgenomen bereidheid onder schuldenaren om mee te werken aan schuldregelingen. Een centrale rol in dit verklaringstelsel wordt toebedeeld aan de Wsnp, zoals duidelijk zal worden in onderstaande toelichting van de onderscheiden determinanten. De verwevenheid van de Wsnp met het minnelijke traject wordt empirisch vastgesteld, maar kent ook een juridische component: de Wsnp heeft immers als tweede en volgens sommigen ook belangrijkste doelstelling het verhogen van de bereidheid van crediteuren om mee te werken aan een minnelijke schuldhulpregeling. Of, hoe de wetgever beoogt om een informeel regelcomplex instrumenteel te versterken door de inzet van formele rechtsregels. Dat deze wat schizofrene intentie van de wetgever niet vervuld werd, kan verklaard worden door dezelfde vijf determinanten van het dalende slagingspercentage van de minnelijke regelingen. Over de complexe relatie tussen verklarende en te verklaren variabele die hier ontstaat, wordt verder ingegaan.

Een eerste determinant is de groei van de schuldenlast en het aantal crediteuren per geval. Deze maatschappelijke evolutie – uiting van een uitdeinende consumptiemaatschappij waarin steeds meer en steeds duurdere aankopen op krediet gebeuren – beïnvloedt immers het slagingspercentage van de minnelijke schuldhulpregelingen, en wel via de concurrerende Wsnp. Via rekenvoorbeelden toont Jungmann aan hoe de aflossing van grotere bedragen (voortkomend uit hogere schulden) en de verdeling over een groter aantal crediteuren, de financiële opbrengst van een minnelijke regeling doet krimpen. Ook impliceert een groter aantal schuldeisers een grotere kans op een onwillige crediteur, die de

minnelijke regeling kan tegenhouden. De dubbele transformatie van de aard van de schulden schaadt echter niet enkel het slagingspercentage van het minnelijke traject; tegelijkertijd wordt de optie van het wettelijke traject aantrekkelijker. Uit Jungmanns simulatie blijkt immers dat naarmate er meer crediteurs zijn en de aflossingscapaciteit groter is, het verschil tussen het financiële gewin uit een minnelijke en wettelijke oplossing steeds kleiner wordt. En uiteraard geldt ook dat het wettelijke traject niet gedwarsboemd kan worden door weigerachtige crediteuren.

Zo komen we meteen uit op de tweede determinant: de ondeugdelijkheid van het wettelijke instrument. Bij de conceptie van de wet is de wetgever uitgegaan van een aantal ongeoorloofde vooronderstellingen over de mogelijkheden van sturing van het gedrag van de crediteuren. De belangrijkste veronderstelling luidde dat de kloof tussen opbrengsten uit wettelijke en minnelijke regelingen voldoende groot zou zijn om hen aan te zetten om voor het minnelijke traject te opteren. Die vooronderstelling is intussen echter achterhaald door de maatschappelijke evolutie zoals hierboven geschetst. Daarnaast heeft de wetgever een aantal factoren over het hoofd gezien die de aantrekkelijkheid van een wettelijke regeling bevorderen. Zo is een schuldregelvingsvoorstel voor crediteuren allerm minst een transparant product: de andere crediteuren zijn bijvoorbeeld niet gekend en er moet blindelings vertrouwd worden op de eerlijkheid van de schuldenaar. Die - frustrerende - informatieasymmetrie tussen de crediteur en de andere actoren maakt, samen met de vaststelling dat de rechterlijke macht in het algemeen meer vertrouwen inboezemt dan de waaier van schuldhulpverlenende instanties, dat crediteuren liever hun heil zoeken in de wettelijke schuldafhandeling. Kortom, het succes van de wettelijke regeling gaat ten koste van de minnelijke regeling. De hooggestemde verwachtingen van de Wsnp zijn niet ingelost voor zover de wet als een 'stok achter de deur' werd beschouwd om crediteuren te stimuleren om mee te werken aan minnelijke oplossingen. De wet mag dan wel een juridische aardverschuiving veroorzaakt hebben, doordat ze een streep gezet heeft door het principe dat financieel onvermogen altijd voor rekening komt van de schuldenaar, ze is anderzijds, in Jungmanns terminologie, ook economisch naïef en sociaal onverschillig. De essentie van de economische naïviteit is hierboven geschetst. Met sociale onverschilligheid refereert de auteur naar het feit dat de wetgever bij de totstandkoming van de Wsnp geen rekening hield met de sociaal-organisatorische infrastructuur waarop de minnelijke schuldregeling gebouwd is. Dat die structuur en de geregelde zelfregulering door de schuldhulpverlenende instanties door de wet gewijzigd zou worden, was een neveneffect dat door de wetgever niet voorzien werd. Daarmee belanden we meteen bij de derde determinant van het dalende slagingspercentage.

Een derde faalfactor schrijft de auteur immers toe aan de veranderingen met betrekking tot de implementatie van minnelijke schuldhulpregelingen. De belangrijkste oorzaak van de geconstateerde veranderingen zijn wijzigingen in de NVVK Gedragscode Schuldregeling, een code die door het merendeel van de schuldhulpverlenende instanties wordt gehanteerd. Die gedragscode is, volgens de auteur mede door invoering van de Wsnp, per 1 januari 2000 gewijzigd. Welke invloed de Wsnp exact heeft gehad op de wijziging van de code, wordt

echter niet verhelderd. Wel staat vast dat de nieuwe code de discretionaire ruimte van de schuldhulpverleners zoveel mogelijk beperkt door het schrappen van open normen en onbepaalde termen. De discretionaire uitvoeringsprincipes worden vervangen door bureaucratische beginselen, die een striktere regeltoepassing inhouden voor zowel crediteuren als debiteuren. Schuldeisers zien hun onderhandelingsruimte inkrimpen, terwijl schuldenaars aan meer eisen moeten voldoen. Voor beide groepen geeft de uitvoering onder de nieuwe Gedragscode vaker aanleiding tot het weigeren van medewerking, waardoor het slagingspercentage daalt.

Verder worden op politiek vlak een aantal omwentelingen aangeduid die de succesratio negatief hebben beïnvloed. Toen de Wsnp een goedkoop alternatief voor minnelijke schuldhulpverlening bleek voor de gemeenten, reageerden een aantal Colleges van B&W door afschaffing van gemeentelijke financiële instrumenten, waardoor minnelijke regelingen voor crediteuren financieel onaan-trekkelijker werden.

De vijfde factor omschrijft de auteur als de afgenomen bereidheid onder schuldenaren om mee te werken aan de minnelijke schuldhulpregeling. Die vloeit echter voort uit de eerder aangehaalde bureaucrativering van het minnelijke traject en wordt als zodanig niet verder belicht.

Actuele ontwikkelingen en beleidsaanbevelingen

Omdat nogal wat tijd verstreken is tussen de dataverzameling ten behoeve van de evaluatie van de Wsnp en de finalisering van het proefschrift, heeft de auteur een hoofdstuk toegevoegd dat de bevindingen actualiseert en zo de relevantie van conclusies en aanbevelingen moet bewaken.

Onder actuele ontwikkelingen worden onder meer drie wetten behandeld die in de periode 2001-2006 in werking zijn getreden en een impact zouden kunnen uitoefenen op het slagingspercentage: de Wet financiering decentrale overheden (Fido), de Wet Werk en Bijstand (WWB) en de Wet financiële dienstverlening (Wfd). Geen van deze wetten lijkt echter tot een noemenswaardige wijziging van het slagingspercentage geleid te hebben. In diezelfde periode, meer bepaald in 2004, deden zich daarnaast in de uitvoering van de minnelijke schuldhulpverlening twee nieuwe ontwikkelingen voor, waaronder een nieuwe werkwijze en de verplichting voor schuldenaren om in financieel beheer te gaan. Deze vernieuwing kon het tij echter niet keren, en bij de schuldhulpverlenende organisaties groeit stilaan het besef dat een terugkeer naar meer discretionaire uitvoering een uitweg kan bieden uit de malaise. Intussen was ook de wetgever niet blind voor de teleurstellende resultaten van de Wsnp. Van een 'stok achter de deur' was immers weinig te merken. Dat leidde tot een wetsvoorstel (2004/2005) dat twee centrale doelstellingen kent: een substantiële beperking van het de toepassing van de wettelijke schuldsaneringen en een vereenvoudiging van de procedure. De vraag hoe het met dit voorstel in politiek opzicht vergaan is, kon bij het afronden van het proefschrift nog niet beantwoord worden.

Wat de auteur wel meegeeft, is een aantal beleidsaanbevelingen. De keuze ligt open tussen het behoud van het huidige stelsel en de invoering van een

alternatief stelsel. Het bestaande tweesporentraject behouden is enkel een optie als de minnelijke schuldhulpverlening zich professionaliseert en als de uitvoering in de twee trajecten geharmoniseerd wordt. Misschien is het beter om in de toekomst één procedure te ontwikkelen waarin een centrale rol wordt toebedeeld aan de figuur van de deurwaarder. Ongeacht de vraag naar wat de beste oplossing is, hervormingen zijn noodzakelijk om de druk op de rechtbanken te verminderen.

Impressies

Nadja Jungmann heeft met dit proefschrift het minnelijke schuldhulpverleningstraject grondig doorgelicht. Naast de impressionante hoeveelheid empirisch materiaal wekt ook de verklaringsbreedte ontzag: zowel flankerende wetgeving als uitvoering en maatschappelijke ontwikkelingen worden doorgelicht op zoek naar de faalfactoren die de daling van het slagingspercentage verklaren.

Misschien net daarom is het jammer dat de onderzoeksbevindingen worden ingekapseld in een strak aandoend beleidsgeoriënteerd, *top-down* kader. Het thema smeekt om aansluiting met de rechtssociologische theorieontwikkeling, maar die kans wordt onbenut gelaten. Met het proefschrift draagt de auteur niet zozeer bij tot de cumulatie van theoretische kennis aangaande de klassieke verhouding ‘formeel/informeel’ of omtrent de generaliseerbare factoren die de ‘sociale werking’ van wetgeving remmen of bevorderen. Veeleer gaat het om alleenstaande resultaten die dienstbaar zijn aan het beleid zoals dat ontplooid wordt door de betrokken uitvoeringsinstanties en andere concreet identificeerbare actoren. Dat de auteur zich niet zozeer op de frontlinie van het academische debat beweegt, maar beleidsgeoriënteerd te werk gaat, heeft overigens een duidelijke verklaring: zij benaderde het thema in eerste instantie projectmatig in het kader van een wetsevaluatie van de Wsnp, die in 2001 door het WODC werd gepubliceerd. Dat verklaart meteen ook de toevoeging van een volledig hoofdstuk waarin actuele ontwikkelingen geschetst worden die de periode 2001-2006 overbruggen.

De projectmatige herkomst verheldert eveneens de oorsprong van de verflechting tussen een onderzoek naar het dalende succes van het minnelijke traject en de doeltreffendheid van de Wsnp, een verflechting die verplicht tot meerdere lezingen van het boek wil men het ook begrijpen. *Ex post*, na enkele lezingen, is de puzzel al niet evident: het minnelijke traject wordt gehinderd door drie groepen van factoren, waarvan één specifiek element - de rol van de Wsnp - wordt behandeld door middel van een al eerder uitgevoerde wetsevaluatie. Dat echter ook de andere twee factoren, namelijk de uitvoering en de maatschappelijke ontwikkelingen beschouwd worden in relatie tot de Wsnp, maakt de zaak ingewikkeld. *Ex ante* wordt deze structuur nog verwarrender, zeker als de onderzoeker vooropstelt dat voor een inductief onderzoeksdesign wordt geopteerd (p.12). Dergelijk onderzoeksopzet houdt de verklaringsruimte open en ruim, stelt geen hypothesen voorop, beoogt geen causaliteit aan te tonen, maar vertrekt van systematisch verzamelde waarnemingen. *Ex post* blijkt echter dat de kern van het onderzoek op een deductieve opzet steunt. Het zou

verhelderend werken indien het werk als hypothese had vooropgesteld dat de invoering van de Wsnp (mede)verantwoordelijk was voor de daling van het slagingspercentage, en het onderzoek vervolgens tot doel had om de causale band aan te tonen tussen de wet en de daling van de succesratio van het minnelijke traject. Dit strookt in ieder geval met de titel van het boek: ‘De Wsnp: bedoelde en onbedoelde effecten op het minnelijke traject’.

Nadja Jungmann heeft met dit proefschrift een doorwrochten analyse van de dalende succesratio van de minnelijke schuldhulpverlening afgeleverd die, door haar beleidsgeoriënteerde aanpak vooral professionals in het veld zal bekoren. De beleidsgerichtheid verglijdt echter niet in reductionisme: de wetsevaluatie van de Wsnp die tot het werk inspireerde, wordt immers geflankeerd door een analyse van de uitvoering van het minnelijke traject en een *screening* van de maatschappelijke context. Dat daarbij elke dramatisering van de individuele beleving van de schuldenproblematiek wordt geschuwd, wijst niet op een gebrek aan sociaal engagement of empathie; veeleer vertaalt de auteur haar maatschappelijk engagement in een pragmatische analyse die ten dienste staat van het beleid. Die professionele positionering wordt ook duidelijk in de secundaire rol die theoretische kennisontwikkeling heeft in haar werk: de kracht van rechtssociologisch onderzoek ligt in de zinvolheid van de resultaten voor de praktijk.

Mensensmokkel van binnenuit

Nienke Doornbos

Bespreking van: Ilse van Liempt, *Navigating Borders. Inside Perspectives on the Process of Human Smuggling into the Netherlands*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, 214 blz., ISBN 9789053569306.

Wat betekent reizen met een smokkelaar voor het verloop van het migratieproces? En: welke keuzes maken migranten zelf in dit proces? Deze twee onderzoeksvragen liggen ten grondslag aan een empirisch promotieonderzoek naar mensensmokkel vanuit Irak, de Hoorn van Afrika en de voormalige Sovjet-Unie naar Nederland. Maar Ilse Van Liempt is blijkens de inhoud van het proefschrift in meer vragen geïnteresseerd, zoals: hoe zijn smokkelaars georganiseerd? En: welke effecten hebben beleidsmaatregelen op het migratieproces?

Van Liempt heeft 56 migranten die in contact zijn geweest met mensensmokkelaars geïnterviewd of laten interviewen door onderzoeksassistenten. Voor dit deel van het veldwerk had Van Liempt slechts één jaar de tijd. De interviews vonden plaats tussen mei 2003 en mei 2004 (p. 58-60). Daarnaast heeft zij interviews gehouden met achttien 'sleutelinformanten', variërend van een onderzoeksjournalist die zich met mensensmokkel bezighoudt tot een teamleider van de Koninklijke Marechaussee die een strafrechtelijk onderzoek coördineerde naar een Somalische smokkelzaak. Deze interviews vonden plaats tussen juni 2002 en december 2005 (p. 179-180).

Het is een beknopt, maar to the point proefschrift geworden over een complex onderwerp. Een dergelijk onderzoek vergt veel coördinatie en organisatietalent en het is een niet geringe prestatie van Van Liempt dat ze dat min of meer binnen de daarvoor beschikbare tijd met een mooi resultaat heeft weten af te ronden.

Onderzoek naar persoonlijke ervaringen met migratieprocessen roept verschillende ethische dilemma's op voor een onderzoeker. Hoe kom je op een wetenschappelijk verantwoorde wijze in contact met mensen die in een kwetsbare positie verkeren, bijvoorbeeld illegaal in Nederland verblijven? Hoe waarheidsgetrouw is de informatie die respondenten geven? Houden zij niet stilletjes de hoop dat zij wellicht via de onderzoeker een verblijfsvergunning kunnen krijgen? Hoe ga je om met onderzoeksassistenten die zelf afkomstig zijn uit de regio's waar de respondenten vandaan komen en ook het nodige hebben meegemaakt? Het zijn dilemma's waar onderzoekers op terrein van migratie of de multiculturele samenleving vaker voor gesteld worden.

De auteur belooft, blijkens de ondertitel van het boek, 'inside perspectives' te bieden. Dat impliceert dat zij daadwerkelijk heeft kunnen doordringen tot de belevingswereld van gesmokkelde migranten. In het vervolg van deze bespre-

king ga ik na in hoeverre de onderzoekster hierin is geslaagd, maar eerst geef ik een overzicht van de opbouw en inhoud van het boek.

Opbouw en inhoud van het boek

Hoofdstuk 1 laat de twee gezichten van globalisatie zien: enerzijds is er door de enorme ontwikkelingen in communicatie- en transporttechnieken sprake van een toenemende mobiliteit. Grenzen hebben zich geopend, bijvoorbeeld voor inwoners van EU-lidstaten. Anderzijds sluiten grenzen zich voor ongewenste immigranten en wordt het steeds moeilijker voor mensen uit landen buiten de Europese Unie om een visum te verkrijgen of een asiolverzoek in te dienen. De onbedoelde en ongewenste gevolgen zijn dat vooral de meer welgestelde migranten (niet noodzakelijkerwijs de mensen die het meeste bescherming in een ander land nodig hebben) zich de reis kunnen veroorloven, dat de reis gevaarlijker wordt en dat de 'smokkelbusiness' zich mogelijkerwijs gaat professionaliseren.

Hoofdstuk 2 biedt het theoretische raamwerk voor een typologie van vormen van mensensmokkel. In navolging van co-promotor Doornik neemt Van Liempt afstand van definities die mensensmokkel neerzetten als criminele activiteit, gericht op winstbejag en waarin de migrant een passieve rol krijgt toebedeeld. Zij spreekt liever van irreguliere migratie dan van illegale migratie, omdat die eerste term breder en minder normatief zou zijn. Mensensmokkel omvat dan alle vormen van hulp van derden bij het overschrijden van internationale grenzen waarbij tegen de letter en de geest van het migratiebeleid (van landen van herkomst, transitie en bestemming) wordt gehandeld (p. 13).

Onderzoekers laten zich volgens Van Liempt te gemakkelijk verleiden tot te eenvoudige categorisering en zelfs stereotyperingen (p. 43). Zij zet zich met name af tegen de economische benadering van Salt & Stein, die het smokkelproces in drie fasen (van land van bestemming naar land van doorreis en land van bestemming) vooral als big business zien en veronachtzamen dat migranten ook zelf macht uitoefenen.¹ Haar eigen bevindingen laten zien dat ook familieleden, politieke partijen of kerken migranten de grens over helpen, zonder dat zij daar in enig opzicht beter van worden.

Hoofdstuk 3 gaat over de opzet en uitvoering van het onderzoek. Daar kom ik straks over te spreken. Hoofdstuk 4 gaat over de structurele situatie in de drie onderzochte regio's en de motieven van migranten in het algemeen en van de respondenten in het bijzonder om hun land te verlaten. Hoofdstuk 5, 'Crossing the border in various irregular ways' vormt de kern van het onderzoek. Van Liempt illustreert de ervaringen van gesmokkelden aan de hand van korte casus, waarin een respondent centraal staat. Het verhaal van Tamara uit Moskou (p. 113-115) doet overigens in de verste verten niet denken aan mensensmokkel. Zij is met hulp van een Russisch huwelijksbemiddelingsbureau naar Nederland gekomen, aanvankelijk met een visum voor drie maanden. Zij heeft

¹ J. Salt & J. Stein (1997), 'Migration as a business: The case of trafficking', *International Migration*, 35 (4), p. 467-489.

in Nederland een man leren kennen met wie zij, na een periode van heen en weer reizen tussen Rusland en Nederland, in het huwelijk is getreden.

Van Liempt besteedt onder meer aandacht aan de wijze waarop respondenten in contact komen met smokkelaars. Vertrouwen speelt daarbij een cruciale rol. Liever een smokkelaar van wie je via kennissen, familie of vrienden hebt gehoord dat hij betrouwbaar is, dan een vreemde, ook al is die goedkoper of sneller. Veel migranten reizen in etappes en verblijven enige tijd in 'hubs': plaatsen waar gesmokkelde migranten vanuit verschillende landen samengebracht worden in afwachting op de doorreis naar Europa, de Verenigde Staten of Canada (p. 104). Istanbul is zo'n stad, waar migranten tijdelijk in 'safe houses' verblijven. Sommigen zitten er min of meer opgesloten, terwijl de smokkelaar het vervolg van de reis regelt. Anderen gaan zelf op zoek naar smokkelaars die hen verder kunnen helpen. Een Iraakse respondent vertelt in Istanbul met een smokkelaar in contact te zijn gekomen, die hem de volgende keuze voorhield: bestemming Canada kost US \$ 10,000 en kan binnen twee of drie weken geregeld worden, Duitsland kost US \$ 8,000 en is eveneens binnen twee of drie weken te regelen. Nederland kost ook US \$ 8,000, maar dat kan binnen vijf dagen geregeld worden. 'Doe dan maar Nederland', moet deze Iraakees gedacht hebben (p. 140). Als lezer vraag je je wel af of de snelheid waarmee de reis geregeld kon worden de doorslag heeft gegeven, of dat er nog andere redenen waren om voor Nederland te kiezen.²

De interviews van Van Liempt laten zien dat het migratieproces geen lineair proces is van vertrek, transit en aankomst. Sommige mensen moeten meerdere keren hun reis onderbreken, worden gedetineerd of naar hun land van herkomst gedeporteerd. Lang niet altijd is Nederland het gewenste einddoel; sommigen wilden eigenlijk naar een ander land of denken er nog steeds over om door te reizen. Het verloop van de reis verschilt per regio: mensen uit de Hoorn van Afrika reizen meestal op vervalste of geleende documenten per vliegtuig naar Nederland, waarbij zij her en der douanepersoneel omkopen. Dat zijn relatief veilige methodes, ook voor vrouwen die alleen of met hun kinderen reizen. Iraakezen daarentegen reizen meestal in verschillende etappes over land, vaak onder erbarmelijke omstandigheden, waarbij ze gebruik maken van verschillende mensensmokkelaars. Migrantenvanuit de voormalige Sovjet-Unie komen vaak op een legale wijze Nederland binnen, bijvoorbeeld op een toeristenvisum, maar laten dan bijvoorbeeld de verblijfsduur daarvan verlopen, waardoor zij illegaal in Nederland verblijven.

In hoofdstuk 6 komt Van Liempt zelf met een typologie van mensensmokkelaars. Aangezien zij zich op verschillende plaatsen in haar boek afzet tegen de simplificaties en het categoriedenken van andere onderzoekers (zie bijvoorbeeld p. 43-47, 50-51, 75, 167, 169)³, wekt dat natuurlijk wel hoge verwach-

2 En een andere vraag die onwillekeurig bij je opkomt, maar die buiten het bestek van deze studie valt: welke gevolgen zal het hebben als Turkije tot de Europese Unie toetreedt?

3 Van Liempt schiet hierin soms door. Bijvoorbeeld op p. 169, waar zij schrijft: 'Most analyses of irregular migration, however, stop at the assumption that women migrate to join men, and that they will only migrate once it can be done in a legal way.'

tingen. De onderzoekster onderscheidt drie typen: het dienstverlenende type, het sturende type en het onderhandelende type. Zij wijst op het bestaan van een 'ketting van vertrouwen': 'hoe verder men van huis is, hoe zwakker de ketting wordt en hoe groter de kans dat men met een anonieme smokkelaar reist en uitgebuit wordt' (p. 214). Sommige smokkelaars dicht bij huis geven de garantie dat als er tijdens de reis iets mis gaat, de migrant op een later stadium nog een poging mag wagen.

Hoofdstuk 7 gaat over de vraag hoe mensensmokkel het integratieproces van migranten in het land van herkomst beïnvloedt. Slechts acht van de 56 respondenten hadden contacten in Nederland waar zij bij aankomst op konden terugvallen. In de meeste gevallen komen zij berooid aan, aangezien al hun geld in de reis is gaan zitten. Van Liempt is niet gestuit op gevallen waarbij migranten in Nederland nog contact hielden met smokkelaars om uitstaande schulden af te lossen. De procedures waarin de respondenten verzeild raken, meestal de asielprocedure, ervaren zij als uitermate frustrerend. Maar aan teruggaan denken ze niet. Daarbij speelt het gesmokkeld zijn ook een rol, want vaak heeft de hele familie financieel bijgedragen aan de reis naar Nederland en om dan met lege handen huiswaarts te keren, is ook geen optie.

Distantie en betrokkenheid

Slaagt de auteur erin 'inside perspectives' te bieden, zoals de ondertitel belooft? Zij kan niet bogen op eigen ervaring.⁴ Maar zij maakt gebruik van drie onderzoeksassistenten, die zelf afkomstig zijn uit de regio's waar de gesmokkelde respondenten vandaan komen. Via haar onderzoeksassistenten komt Van Liempt 'sneeuwballend' in contact met haar respondenten. De assistenten hebben de meeste interviews overigens geheel zelfstandig afgenomen. Het werken met onderzoeksassistenten maakt het onderzoeksveld aanmerkelijk toegankelijker. Het is zelfs maar de vraag of je als blanke, Nederlandse onderzoeker überhaupt zo'n onderzoek zou kunnen uitvoeren.⁵ Het zijn niet alleen taal- en cultuurbarrières die beslecht moeten worden, de moeilijkheid zit 'm vooral in het wekken van vertrouwen. Het zal zeker niet voor iedereen gelden, maar de meeste respondenten zullen hun verhaal over het algemeen eerder toevertrouwen aan iemand die dezelfde afkomst heeft en dezelfde taal spreekt. Het werkt echter ook selectiviteit in de hand, aangezien het altijd gemakkelijker is mensen uit dezelfde sociale of etnische groep te bereiken. Van Liempt spreekt openlijk over dit soort beperkingen aan haar onderzoek (p. 62-64).

Onderzoek van eigen bodem bewijst het tegendeel, zie T. Spijkerboer (2000), *Gender and refugee status*, Aldershot: Ashgate.

4 Anders dan bijvoorbeeld H. Ghorashi (2003), *Ways to Survive, Battles to Win. Iranian Women Exiles in the Netherlands and United States*. New York: Nova.

5 Twee voorbeelden van onderzoekers die hierin goed zijn geslaagd zijn R. Staring (2001), *Reizen onder regie. Het migratieproces van illegale Turken in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis; en J. van Wijk (2007), *Luanda-Holanda. Irreguliere (asiel)migratie van Angola naar Nederland*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

De auteur staat een ‘bibliografische interviewmethode’ voor, een methode die ‘moves beyond objectivity and asks for openness to the subjective experience’ (p. 58). Betrokkenheid dus. Dat is mooi, want dat levert vast meer informatie op dan de verhalen die wij inmiddels ook kennen uit kranten en films. De waarde van het proefschrift zit echter meer in de inbedding in de literatuur, in de methodologische bespiegelingen en de analyses, dan in de weergave van het empirische materiaal. Van de interviews die van Liempt met sleutelinformanten heeft gehouden, zien we in het boek haast niets terug, of ze moet deze informatie tussen de regels door hebben weten te verstoppen. De interviewfragmenten van migranten wekken de indruk dat de respondenten niet het achterste van hun tong hebben laten zien en dat de interviewers niet al te ver hebben doorgevraagd. Als lezer blijf je met vragen zitten zoals: Hoe hebben zij de reis ervaren? Wat bepaalde de keuze voor Nederland? Was dit een bewuste keuze of een opgelegde? En waarom specifiek Nederland? Wat weten deze respondenten van Nederland, het Nederlandse vreemdelingenbeleid en hoe komen ze aan die kennis? Noch het verhaal van Zhara (p. 95-98), noch dat van Hussein (p. 102-109) of Oemar (p. 109-110) geeft hierin inzicht. Ja, Hussein had gehoord dat aanvragen van Koerden in Nederland gemakkelijker ingewilligd worden, maar over het hoe of wat of wie hem dat verteld heeft, blijven we in het ongewisse. We komen wel te weten hoe de reis is verlopen, maar over de achterliggende gedachten en motieven tasten we in het duister.

Zo is voor de onderzoeksvraag welke keuzevrijheid migranten zelf hebben, mijns inziens van belang te achterhalen wat migranten weten van het vreemdelingenbeleid en of, en hoe zij daar door mensensmokkelaars op voorbereid worden. Dat kan immers de keuze voor Canada, Duitsland of Nederland bepalen. Het proefschrift laat daar wel iets van zien, maar op een tamelijk willekeurige wijze. Een mooie, maar ontluisterende illustratie van de wijze waarop migranten met hulp van bemiddelaars hun strategieën aanpassen aan de westerse regels, biedt het verhaal van de Russische Anna uit de Oekraïne (p. 77-78). Via een agentschap in Kiev probeert zij aan een toeristenvisum voor Nederland te komen met in het achterhoofd de bedoeling om samen met vriend Boris in Nederland te blijven en werk te zoeken. In Kiev slaagt zij er echter niet in een visum te verkrijgen en dan hoort zij van de mogelijkheid om in haar eigen woonplaats, Donetsk, via Duitsland een Schengenvisum te krijgen. Nog net op tijd weet zij haar papieren voor te leggen aan een vrouwelijke medewerkster van het bureau in Donetsk. Een van de vereisten om in aanmerking te komen voor een visum is dat de aanvrager beschikt over een inkomen van tenminste US \$ 450 per maand. Anna voldoet hier niet aan. Bij de aanvraag in Kiev had Anna een (vervalst) document meegestuurd, waarin stond dat zij een baan als secretaresse had. De vrouw van het reisbureau in Donetsk laat echter weten dat dit document niet volstaat en print ter plekke een geloofwaardiger ogend document uit met het logo en de details van het bedrijf waar Anna zogenaamd voor zou werken. Ze ondertekent het formulier en voorziet het van een stempel. Maar de vrouw van het reisbureau ziet nog andere belemmeringen: Anna is eigenlijk te jong, ongetrouwd bovendien; dat kan haar kansen op een visum aanzienlijk verkleinen. Ze kijkt wie er nog meer in de rij staan en ontdekt een ouder echtpaar dat heel goed voor Anna’s ouders zouden kunnen doorgaan.

De aanvraag van het echtpaar wordt overeenkomstig aangepast: Anna is nu hun dochter. Aan de burgerlijke gegevens van Anna worden bovendien een echtgenoot en een baby van enkele maanden oud toegevoegd. Dat moet het wel doen. Kosten voor dit visum: US \$ 250, plus US \$ 30 voor de extra papieren. Het lukt Anna op deze manier Duitsland binnen te komen en door te reizen naar Nederland, waar zij, samen met Boris, illegaal verblijft en werkt.

Afgezien van de zaak van deze Anna, wier persoonlijke achtergrond op een achternamiddag volledig herschreven wordt, geeft het proefschrift geen aanleiding te veronderstellen dat mensensmokkelaars migranten vergaand voorbereiden op bijvoorbeeld een asielaanvraag. Als zij hierover al adviezen krijgen, dan zijn deze meestal weinig deugdelijk. Zo had een respondent te horen gekregen dat er in Amsterdam, naast de dierentuin, een gebouw was dat 'Asiel' wordt genoemd. 'We thought of an asylum like a sort of a hotel. But it turned out we came all the way from Baku to see the Dutch zoo!' (p. 149)

Frank Bovenkerk merkte tijdens de oppositie bij de promotie op dat als Van Liempt echt 'inside perspectives' had willen bieden, zij mensensmokkelaars had moeten interviewen. Zo valt er natuurlijk altijd wel wat aan te merken op een onderzoek: dat er 'slechts' 56 respondenten zijn geïnterviewd, dat het onderzoek is beperkt tot diegenen die er daadwerkelijk in zijn geslaagd Nederland te bereiken, dat ze geen veldonderzoek heeft verricht in landen van doorreis, et cetera. Maar het wringt inderdaad dat de onderzoekster de ervaringen van individuele migranten gebruikt om iets te weten te komen over de werkwijze en organisatiegraad van mensensmokkelaars. Dat vereist geen betrokkenheid, maar distantie. Ten eerste zullen gesmokkelden hiervan eenvoudigweg niet het naadje van de kous weten. Ten tweede hebben zij er belang bij om terughoudend hierover te zijn, al is het maar om de weg niet af te sluiten voor familieleden of landgenoten die er nog gebruik van willen maken. Van Liempt verdoezeld deze problemen overigens niet, maar beschrijft hoe zij in haar interviews geprobeerd heeft een vertrouwelijke sfeer te creëren en dat het desondanks soms kan voorkomen dat respondenten ook tegenover de onderzoekers verhalen hebben aangepast of achterwege hebben gelaten (p. 67-68).

Ten slotte

De belofte om 'inside perspectives' te bieden, kan de auteur slechts gedeeltelijk waarmaken. Zij heeft migranten weten te bereiken die vrijuit lijken te spreken en die niet alleen hun ervaringen, maar ook hun woede, frustratie én dankbaarheid tonen over degenen die hen onderweg hebben bijgestaan. Maar de verhalen blijven oppervlakkig en roepen bij de lezer meer vragen dan antwoorden op. Dit heeft te maken met de handicaps waar een onderzoeker op zo'n moeilijk onderzoeksterrein mee kampt. Respondenten hebben soms goede redenen om terughoudend te zijn of om de werkelijkheid een eigen draai te geven. Het werken met onderzoeksassistenten opent weliswaar deuren, maar brengt ook weer nieuwe problemen met zich mee: de onderzoekster is afhankelijk van de informatie die de assistenten aanleveren en die zal soms ongelijksoortig en van verschillende kwaliteit zijn. Een andere oorzaak is dat het boek op twee gedachten hinkt: enerzijds de persoonlijke ervaringen van migranten in beeld brengen

(hetgeen betrokkenheid vergt), anderzijds een typologie van mensensmokke-
laars geven (hetgeen juist distantie vergt). Dit neemt niet weg dat ik het een
knappe prestatie en een mooi proefschrift vind.

Van gebrekkige producten tot concurrerende drugbendes Signalement van *The Journal of Law, Economics, & Organization* 2006

Ben van Velthoven

In een eerder signalement in dit blad heeft Kerkmeester (2005) aandacht gevraagd voor *The Journal of Law & Economics* (JLE) en *The Journal of Legal Studies* (JLS). JLE was bij de oprichting het eerste internationale tijdschrift op het gebied van de rechtseconomie. JLS is van wat later datum en in oorsprong ook breder van opzet, maar wordt vandaag de dag eveneens gedomineerd door rechtseconomische bijdragen. Op het terrein van de rechtseconomie moeten deze twee tijdschriften op grond van hun historische betekenis in combinatie met de huidige kwaliteit absoluut als eerste worden genoemd. Maar het zijn zeker niet meer de enige.

Nadat in de jaren zestig met een reeks ‘klassieke’ studies een stevige basis was gelegd, heeft de rechtseconomie een zeer sterke groei doorgemaakt, eerst in de VS, later ook in Europa. Die groei heeft zich in de loop der jaren vertaald in een toenemend aantal min of meer gespecialiseerde publicatiefora. Genoemd moeten worden: de *International Review of Law and Economics* (IRLE, sinds 1981), *The Journal of Law, Economics, & Organization* (JLEO, sinds 1985), de *European Journal of Law and Economics* (EJLE, sinds 1994), de *American Law and Economics Review* (ALER, sinds 1999) en de *Journal of Empirical Legal Studies* (JELS, sinds 2004).^{1,2} Hoewel al deze tijdschriften in beginsel het gehele terrein van de rechtseconomie bestrijken, hebben ze elk tot op zekere hoogte een eigen gezicht, en hun eigen kwaliteit.

Zo kent IRLE een sterk wiskundig-modelmatige inslag, waardoor het blad met name gericht is op - en leesbaar voor - gespecialiseerde (rechts)economen. JELS daarentegen publiceert alleen empirisch werk en is bovendien een interdisciplinair tijdschrift in de zin dat ook bijdragen van rechtssociologen en politicosociologen welkom zijn. ALER wordt gepubliceerd door de American Law and Economics Association en is overigens in alle opzichten zeer vergelijkbaar met het duo JLE/JLS. EJLE daarentegen heeft, anders dan de andere tijdschriften, in redactie, auteurs en onderwerpen een duidelijk Europese signatuur. Door die beperking is het tegelijk ook een stuk minder toonaangevend.

1 Daarmee is de lijst nog niet compleet. Zo zijn er ook nog tijdschriften die puur via internet publiceren (zoals de *Erasmus Law and Economics Review*, sinds 2004) of die zijn gespecialiseerd op een deelterrein (zoals de *Journal of Competition Law and Economics*, sinds 2005).

2 Verder verschijnen er regelmatig rechtseconomische artikelen in de ‘gewone’ algemeen-economische tijdschriften, zoals de *Quarterly Journal of Economics*.

Van het genoemde kwintet is voor de lezers van *Recht der Werkelijkheid* JLEO vermoedelijk qua thematiek en benadering het meest aansprekend, reden waarom ik aan dat blad hier wat uitvoeriger aandacht zal besteden. JLEO richt zich op de studie van instituties - zowel economisch, juridisch als politiek. JLEO staat daarbij, behalve voor rechtseconomische analyses, ook open voor bijdragen uit de hoek van de politicologie, psychologie en sociologie die inzicht kunnen bieden in het ontstaan en het functioneren van organisaties. Zo vinden we in jaargang 22 (2006) verschillende artikelen over aspecten van politiek-bureaucratische besluitvorming in de overheidssfeer.³ Ook is er een reeks bijdragen over de organisatie van de besluitvorming in het bedrijfsleven, het terrein van de corporate governance.⁴ In dit signalement concentreer ik mij op de rechtseconomische bijdragen. Ik heb uit het ruime aanbod enkele artikelen gekozen die (naar mijn persoonlijke oordeel) een inhoudelijk interessante bijdrage leveren aan de literatuur, en die samen een aardige indruk geven van het brede scala aan onderwerpen dat in JLEO aan bod komt.

Gebrekkige producten

Het aanbod aan producten in onze moderne samenleving is buitengewoon omvangrijk, de producten zelf zijn meestal behoorlijk complex, en de productieprocessen lopen over vele schijven in vaak verre buitenland. Dat maakt het zelfs voor een volledig rationele consument vrijwel onmogelijk om zich voorafgaande aan elke aankoop een betrouwbaar beeld te vormen van de risico's die zijn verbonden aan het gebruik van het product in kwestie. Zonder (tegen)maatregelen dreigt het gevaar dat de concurrentie op de markt resulteert in producten van een minimale kwaliteit. Immers, bedrijven die minder zorg aan

3 Aan de orde komen onder andere:

- de machtspositie van de president vis-à-vis een sterk verdeeld Congres en de betekenis daarvan voor politieke stabiliteit en economische hervormingen in Brazilië (Lee J. Alston & Bernardo Mueller, 'Pork for policy: executive and legislative exchange in Brazil', 87-114),
- de mogelijke invloed van overheidswerkers op de uitslag van verkiezingen (Terry M. Moe, 'Political control and the power of the agent', 1-29), en
- de verschillende oorzaken voor de vertragingen in het besluitvormingsproces met betrekking tot het vernieuwen van vergunningen voor waterkrachtcentrales in de VS (Lea-Rachel D. Kosnik, 'Sources of bureaucratic delay: a case study of FERC dam relicensing', 258-288).

4 Aan de orde komen onder andere:

- de stabiliteit in en samenstelling van het top management (Rachel M. Hayes, Paul Oyer & Scott Schaefer, 'Coworker complementarity and the stability of top-management teams', 184-212),
- het belang van de inrichting van het ondernemingsrecht voor de keuze van de vestigingsplaats (Marcel Kahan, 'The demand for corporate law: statutory flexibility, judicial quality, or takeover protection?', 340-365), en
- de vraag of verschillen in corporate governance zijn terug te vinden in de beurswaarde van ondernemingen (Bernard S. Black, Hasung Jang & Woonchan Kim, 'Does corporate governance predict firms' market values? Evidence from Korea', 366-413).

hun producten besteden, hebben minder kosten en kunnen lagere prijzen rekenen. En voor consumenten die niet in staat zijn om de kwalitatief betere producten te onderscheiden van de minder goede, en niet in staat zijn om te beoordelen of een hogere prijs inderdaad wordt gerechtvaardigd door extra kwaliteit, zit er weinig anders op dan te kiezen voor de laagste prijs. Door een wettelijke regeling van de productaansprakelijkheid kan de overheid de juiste prikkels weer terugleggen bij de producenten. Wanneer producenten alsnog opdraaien voor de schade als gevolg van gebreken in het product, worden zij gedwongen om zelf te kiezen tussen enerzijds de kosten van extra zorg voor hoge kwaliteit en anderzijds de extra schadeclaims bij mindere kwaliteit. Producenten zullen de keuze maken voor de goedkoopste van deze twee opties. Maar omdat alle relevante kosten bij de producenten zijn geïnternaliseerd, is dat tegelijk vanuit maatschappelijk perspectief de goedkoopste (en dus in economenjargon: efficiënte) optie.

Dat laat ruimte voor de gedachte dat we zonder een wettelijk verplichte regeling van de productaansprakelijkheid zouden kunnen, als consumenten maar voldoende rationeel zouden zijn en zich enigszins adequaat zouden informeren. In dat geval zouden de consumenten alleen producten kopen van de juiste kwaliteit. En we zouden het aan de producent en consument kunnen overlaten om de aansprakelijkheid voor gebreken in het product desgewenst in het koopcontract te regelen. Zoja, dan werkt het koopcontract tegelijk als een verzekeringcontract, en zal de consument bereid zijn vanwege het verzekeringselement een hogere prijs te betalen. Die hogere prijs reflecteert dan de verzekeringspremie die er (impliciet) in zit opgesloten.

Wickelgren (2006) vraagt zich nu af of zo'n contractuele productaansprakelijkheid inderdaad zou kunnen werken. Hij gaat daarbij uit van de situatie dat consumenten rationele afwegingen maken en de risico's van het product als zodanig wel kennen, maar niet in staat zijn om zelf de veiligheidskenmerken van versie X van producent Y te beoordelen. Dat hoeft op zich geen probleem te zijn. Door aan te bieden om in het koopcontract tegen een bepaalde meerprijs de aansprakelijkheid voor gebreken op zich te nemen, kan producent Y het signaal afgeven dat versie X inderdaad met relatief veel zorg is geproduceerd en van meer dan gemiddelde kwaliteit is. Probleem is nu dat dat signaal alleen dan geloofwaardig is, als de consument in het geval dat er onverhoopt schade optreedt, ook probleemloos naar de rechter kan om zijn contractueel overeengekomen recht te gelde te maken. De auteur laat zien dat er een 'commitment' probleem ontstaat, wanneer de rechtsgang niet-verwaarloosbare proceskosten met zich meebrengt. Teneinde die (eventuele) proceskosten te vermijden, zal de consument het aanbod van de producent om de aansprakelijkheid op zich te nemen naast zich neerleggen, en in plaats daarvan kiezen voor de goedkopere optie om ofwel zichzelf te verzekeren en de schade voor lief te nemen ofwel een losse (first-party) schadeverzekering af te sluiten. Maar als de producent op voorhand weet dat zijn aanbod om de aansprakelijkheid op zich te nemen toch terzijde zal worden gelegd, en claims dus zullen uitblijven, heeft hij geen reden meer om het product inderdaad met extra veel zorg te produceren.

Wickelgren (2006, 181) concludeert dan ook: 'The only way to induce the firm to invest in safety with probability 1 is to make liability mandatory.' Met

als uitsmijter: ‘the inefficiency of the legal system creates an argument for making use of the legal system mandatory.’

Eenzijdige scheidings

Het zal niemand verbazen dat de rechtseconomie zich bezig houdt met civiel-rechtelijke regels ten aanzien van eigendom, contracten en aansprakelijkheid (zoals hiervoor). De betekenis voor het functioneren van markten is immers duidelijk. Maar de belangstelling reikt verder, in beginsel naar al die regels die materiële en/of immateriële prikkels opleveren voor het keuzegedrag van rechtssubjecten.

Zo mag ook het familierecht zich in groeiende aandacht verheugen. Aangenomen wordt dat mensen trouwen als het nut dat ze van dat huwelijk verwachten, groter is dan het nut van single blijven (en mogelijk later met een ander trouwen). Het huwelijk kan extra nut opleveren, omdat het een ‘productie-eenheid’ vormt. De op de markt gekochte voedingswaren, kledingstoffen, elektrische apparatuur enz. worden gecombineerd met de niet buitenshuis te gelde gemaakte tijd van de partners, meestal onder een zekere arbeidsdeling, voor de voortbrenging van maaltijden, affectie, kinderen, entertainment enz. Aangenomen wordt verder dat echtparen besluiten tot scheiden, wanneer het nut van bijeen blijven kleiner is dan het verwachte nut van uiteen gaan (en mogelijk later hertrouwen).

In dat verband vraagt Rasul (2006) zich af in hoeverre de ontwikkelingen in het aantal huwelijken en scheidings in de VS tussen 1960 en 2000 te verklaren zijn uit wijzigingen in het scheidingsrecht. Tussen 1968 en 1977 is de meerderheid van de Amerikaanse staten overgestapt van wederzijdse instemming naar eenzijdig verzoek als basis voor een echtscheiding. Voor de beantwoording van zijn vraag ontwikkelt Rasul een (uit de arbeidsmarkteconomie bekend) zoekmodel. Ongetrouwde individuen die elkaar ontmoeten ontvangen (imperfecte) signalen over elkaars kwaliteiten en besluiten of die voldoende basis bieden voor een huwelijk. In de volgende periode blijkt wat het huwelijk werkelijk waard is, waarop ze besluiten om getrouwd te blijven of te scheiden. Oplossen van het model laat zien dat een overgang van wederzijdse instemming naar eenzijdig verzoek geen eenduidige gevolgen heeft voor trouw- en scheidingspercentages. Er is weliswaar een eenduidig ‘pipeline effect’, in de zin dat er door de versoepeling van de regels meer scheidings zullen optreden onder bestaande paren. Maar er is ook een ‘selection effect’, doordat de kwaliteit van nieuwe paren verandert. Enerzijds weten individuen dat ze niet opgesloten zullen zitten in een huwelijk waar ze eventueel later uit zouden willen stappen. Anderzijds zou het ook kunnen gebeuren dat ze zelf de huwelijkse relatie willen voortzetten, maar de partner besluit op te stappen. Per saldo zou dat ertoe kunnen leiden dat nieuwe paren beter gematched zijn onder eenzijdig verzoek. Dat betekent dat er op zich minder getrouwd wordt, maar dat de paren die trouwen later ook minder zullen scheiden. Kortom, als het ‘pipeline effect’ is uitgewerkt, zou het scheidingspercentage onder invloed van het ‘selection effect’ op langere termijn best weer kunnen dalen. Rasul bespreekt vervolgens hoe empirische trends steun lijken te bieden aan zijn model.

Optimistische advocaten

Het volgende artikel waarvoor ik aandacht vraag, staat in verband met de rechtspleging. Volgens de rechtseconomische theorie is het zeer begrijpelijk dat de meeste juridische geschillen buiten de rechtszaal om worden afgehandeld. Het feit dat partijen zich bij een schikking de soms zeer aanzienlijke proceskosten kunnen besparen, creëert in het algemeen een behoorlijke onderhandelingsruimte. Wanneer partijen wat geven en nemen, kunnen zij een deal sluiten die wederzijds voordelig uitpakt ten opzichte van de verwachte netto-uitkomst van een rechtsgang. Er zijn echter verschillende redenen, waarom dergelijke schikkingsonderhandelingen zouden kunnen mislukken. Er kan asymmetrische informatie in het spel zijn, waardoor de ene partij geheel anders tegen de zaak aankijkt dan de ander. Er kan ook sprake zijn van 'gezamenlijk optimisme', wat inhoudt dat partijen hun winstkansen bij de rechter overschatten, zoal niet elk individueel, dan toch in ieder geval gezamenlijk. Het gevolg daarvan is dat partijen zich rijker rekenen dan de situatie objectief gezien toestaat. Maar als een partij zich (te) rijk rekent, zal deze de neiging hebben om zich in het schikkingsoverleg (te) hard op te stellen. Dat kan tot een relatief gunstig resultaat leiden, als de andere partij zich (te) terughoudend opstelt. Als de andere partij echter ook een (te) stevige positie inneemt, kan het overleg stuk lopen.

Nu wijzen empirische gegevens uit dat advocaten systematisch (voorzichtig) optimistisch zijn ten aanzien van de winstkansen bij een rechtsgang. Bar-Gill (2006) probeert daarvoor een verklaring te geven op basis van de evolutionaire speltheorie. Hij presenteert een model, waarin advocaten met verschillende niveaus van optimisme en pessimisme met elkaar te maken kunnen krijgen. Aan de hand van de resultaten die de verschillende typen advocaten weten te behalen, treedt vervolgens een dynamisch selectieproces in werking, waarbij het aandeel van de meer/minder succesvolle advocaten stijgt/daalt. Bar-Gill rechtvaardigt die modellering door te wijzen op drie vormen van selectie die in de praktijk aan de orde zijn. Ten eerste zullen minder succesvolle advocaten minder gemakkelijk nieuwe klanten vinden en eerder van de markt verdwijnen. Ten tweede treedt er binnen advocatenkantoren selectie op, doordat alleen de meer succesvolle advocaten doorgroeien naar partnerposities. Ten derde dienen de attitudes en werkwijzen van succesvolle advocaten als voorbeeld voor stagiaires en junior-advocaten in opleiding. Binnen de context van zijn model bewijst Bar-Gill dat in een evolutionair stabiel evenwicht advocaten - inderdaad - voorzichtig optimistisch zijn. De intuïtie is, na de voorgaande alinea, niet zo lastig. Pessimistische advocaten zullen veelal schikken en hun cliënten proceskosten uitsparen; maar de schikkingen zelf zijn relatief ongunstig. En overmatig optimisme kan soms tot een relatief gunstige schikking leiden, maar zal vaker nog uitmonden in een kostbare en dus ongunstige rechtszaak. Kortom, voorzichtig optimistische advocaten zijn gemiddeld genomen het meest succesvol.

Interessant is verder dat Bar-Gill laat zien dat het evolutionair stabiele evenwichtsniveau van optimisme afhankelijk kan zijn van de geldende rechtsregels. Als voorbeeld geeft hij de verdeling van de proceskosten. Onder de Amerikaanse regel (iedere partij betaalt zijn eigen kosten) is het optimismeniveau in een evenwichtssituatie hoger, en stellen advocaten zich dus harder op,

dan onder de Engelse regel (de verliezer draait ook op voor de kosten van de winnaar).

Positieve prikkels

Rechtseconomen houden zich ook bezig met publiekrechtelijke vraagstukken van regulering en criminaliteitsbestrijding. In dat verband is sinds Becker's (1968) bekende analyse van de optimale aanpak van het handhavingsbeleid uitgebreid onderzoek gedaan naar de mogelijkheden van afschrikking door middel van een passende combinatie van pakkans en strafmaat. De basisgedachte is dat afschrikking werkt als het strafrisico maar voldoende zwaar is, en dat binnen het strafrisico op grond van kosten- en effectiviteitsoverwegingen een zekere uitruil denkbaar is tussen pakkans en strafmaat. Gaandeweg is in de literatuur, zowel theoretisch als empirisch, veel kennis verzameld over de werking van het afschrikkingseffect, maar ook over de grenzen ervan. Twee artikelen in jaargang 22 (2006) van JLEO raken opnieuw, vanuit overigens zeer verschillend perspectief, aan die grenzen.

Law (2006) bestudeert de handhaving van regelgeving op het terrein van de consumentenbescherming. Hij doet dat in empirisch-historisch perspectief, door de werkzaamheden van (de voorlopers van) de Amerikaanse Food and Drug Administration in de eerste decennia van de twintigste eeuw tegen het licht te houden. In die periode waren er, als gevolg van technologische ontwikkelingen in combinatie met urbanisatie en groei van afstanden en markten, aanzienlijke problemen met de kwaliteit van voedingswaren en geneesmiddelen. De FDA had de facto nauwelijks mogelijkheden om de naleving van de regels voor consumentenbescherming af te dwingen. Ten eerste waren de wettelijke strafmaxima tamelijk laag. Ten tweede was de FDA een relatief kleine organisatie, niet in staat om op nationale schaal een enigszins behoorlijke pakkans te realiseren. En ten derde waren de gerechten huiverig om, gegeven de twijfelachtige juridische status van de FDA-standaarden, overtreders daadwerkelijk te veroordelen. Al met al was het strafrisico bij overtreding van de voorschriften dus (te) gering. Toch, zo maakt Law met een reeks uitgewerkte voorbeelden aannemelijk, heeft de FDA belangrijke bijdragen kunnen leveren aan de kwaliteit van voedingsmiddelen. Dat gebeurde daar (en ook alleen daar) waar de FDA in staat bleek om de 'stick' te vervangen door een 'carrot' door goedwillende bedrijven interessante voordelen te bieden. Die voordelen konden de vorm aannemen van kwaliteitscertificering door de FDA (zoals bij kleurstoffen en het verpakken van garnalen). In andere gevallen (zoals bij de opslag en het transport van pluimveeproducten, of bij het inblikken van voedingswaren) kon de FDA door de inzet van de eigen expertise en laboratoria gerichte technische hulp leveren bij initiatieven tot kwaliteitsverbetering. Wanneer de door de FDA aangedragen oplossing tot kostenbesparing leidde, denk aan het terugdringen van productverliezen en aan de schaalvoordelen van uniformering, was de bedrijfstak graag bereid die over te nemen.

Concurrerende drugbendes

Het artikel van Mansour, Marceau en Mongrain (2006) handelt over de drugs-criminaliteit. Zij presenteren een speltheoretisch model waarin een gegeven aantal drugshandelaren zich op verschillende manieren in bendes kan organiseren. Als er minder bendes tot stand komen, met een gemiddeld grotere omvang, heeft dat voor- en nadelen. Voordeel is dat er minder onderlinge concurrentie is op de markt, waardoor de prijzen en de winsten hoger uitvallen. Verder vallen de vaste kosten lager uit, omdat er nu eenmaal minder bendes in stand gehouden hoeven worden (zeg, met elk een eigen transportnetwerk en eigen corruptieve betalingen). Nadeel is echter dat de kans dat een bende tegen de lamp loopt, groter wordt naarmate de bende omvangrijker is. Mansour c.s. leiden uit hun model af welke bendeconstructuur uiteindelijk verwacht kan worden. Vervolgens bestuderen ze welke effecten een intensivering van de drugsbestrijding kan hebben. Gegeven de bestaande bendeconstructuur heeft een verzwaring van de pakkans en/of de strafmaat op zich een afschrikkende werking, waardoor de drugshandel wordt teruggedrongen. Maar er bestaan breekpunten, waarbij de bendeconstructuur zich gaat wijzigen. Meer in het bijzonder zal een intensivering van de drugsbestrijding, stapsgewijs, tot een versplintering van de drugsbendes leiden. Elke stap in die versplintering vergroot echter het aantal aanbieders en de concurrentie op de markt, waardoor de prijzen dalen en het verbruik wordt gestimuleerd. Per saldo kan de drugsbestrijding dus een averechts effect hebben op het drugsgebruik. En dat is volgens de auteurs precies wat er in de afgelopen decennia is gebeurd.

Ik teken bij het artikel van Mansour c.s. graag aan dat het een mooie variant is op de bekende 'theory of the second best' bij marktfalen. Als er in een concrete situatie twee of meer vormen van marktfalen in het geding zijn, hoeft het niet zonder meer verstandig te zijn om er willekeurig een aan te pakken. Dat lijkt zinvol (iedere vorm van marktfalen minder is er tenslotte een), maar kan averechts uitpakken wanneer de verschillende vormen van marktfalen in tegen-gestelde richting werkten en elkaars nadelen - al was het maar tot op zekere hoogte - beperkt hielden.

Tot slot

JLEO heeft in 2006 21 artikelen gepubliceerd op het brede terrein van de institutionele economie, met een totale omvang van 547 pagina's. De meerderheid van de onderwerpen was van rechtseconomische signatuur, maar er kwamen ook thema's aan de orde uit de sfeer van de public choice en de corporate governance. Van de rechtseconomische bijdragen heb ik er hierboven vijf in enig detail besproken. Ik hoop dat deze bespreking iets heeft laten zien van de centrale plaats van de speltheorie in de verdere ontwikkeling van het vakgebied, maar ook dat de empirische toetsing van de theoretische bevindingen inmiddels de nodige aandacht krijgt. Belangrijk onderzoeksthema is de grens aan de rationaliteit. Veel aandacht gaat verder uit naar de onbedoelde of tweede-orde effecten van wet- en regelgeving, die op langere termijn de bedoelde of eerste-orde effecten geheel of gedeeltelijk zouden kunnen opheffen.

Die thema's zijn zeker ook voor de lezers van *Recht der Werkelijkheid* de moeite waard en zullen ongetwijfeld de komende jaren in de rechtseconomische literatuur hun rol blijven spelen.

Referenties

- BAR-GILL, Oren (2006) 'The evolution and persistence of optimism in litigation'. 22 *The Journal of Law, Economics, & Organization*, 490-507.
- BECKER, Gary S. (1968) 'Crime and punishment: an economic approach'. 76 *Journal of Political Economy*, 169-217.
- KERKMEESTER, Heico (2005) 'Journal of Law and Economics en Journal of Legal Studies 2003-2005'. 26 *Recht der Werkelijkheid*, 93-96.
- LAW, Marc T. (2006) 'How do regulators regulate? Enforcement of the pure Food and Drugs Act, 1907-38'. 22 *The Journal of Law, Economics, & Organization*, 459-489.
- MANSOUR, Abdala, MARCEAU, Nicolas, & MONGRAIN, Steeve (2006) 'Gangs and crime deterrence'. 22 *The Journal of Law, Economics, & Organization*, 315-339.
- RASUL, Imran (2006) 'Marriage markets and divorce laws'. 22 *The Journal of Law, Economics, & Organization*, 30-69.
- WICKELGREN, Abraham L. (2006) 'The inefficiency of contractually-based liability with rational consumers'. 22 *The Journal of Law, Economics, & Organization*, 168-183.

Over de auteurs

KOEN VAN AEKEN promoveerde tot doctor in de politieke en sociale wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen (2002) met een proefschrift over de evaluatie van wetgeving. Hij is sinds 2006 als docent verbonden aan de rechtenfaculteit van de Universiteit van Tilburg, waar hij onder meer rechtssociologie doceert en empirisch onderzoek verricht rond wetgevingsvraagstukken.

ADRIAAN BEDNER is als universitair docent Indonesisch recht verbonden aan het Van Vollenhoven Instituut voor Recht, Bestuur en Ontwikkeling (Universiteit Leiden). Zijn onderzoek richt zich voornamelijk op geschillenbeslechting, rechtbanken en constitutioneel recht in Indonesië, naast meer vergelijkende studies op deze terreinen.

FREEK BRUINSMA (in de anglo-amerikaanse wereld: Fred) is hoogleraar rechtssociologie aan de Universiteit Utrecht. Hij is zich na zijn onderzoek naar de civiele kamer van de Hoge Raad (1988) en naar korte gedingen (1995) voor het Europese Hof voor de Rechten van de Mens gaan interesseren door de onderscheidende kenmerken, zoals de mogelijkheid van de persoonlijke mening en de verkiezingen. Over de verkiezingen in 2004, waarbij mr. Egbert Myjer voor Nederland werd gekozen, publiceerde hij in het *NJCM-Bulletin* 29/7, 2004, pp. 870-882.

MARNIX CROES is verbonden aan het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie van waaruit hij als senior-onderzoeker bij de Raad voor de rechtspraak is gedetacheerd.

NIENKE DOORNBOS is universitair docent rechtssociologie aan de Universiteit Utrecht. Zij promoveerde in 2006 in Nijmegen op een onderzoek naar de wijze waarop asielzoekers worden gehoord in het kader van de asielprocedure. Andere onderzoeksinteresses betreffen de rol van tolken in het recht en het tucht- en klachtrecht van juridische en medische beroepen. Zij is redactiesecretaris van *Recht der Werkelijkheid*.

ELKE VAN HELLEMONT behaalde in 2006 het Licentiaat in de Criminologie en in 2007 vervulde ze de Aanvullende Studies in de Sociale en Culturele Antropologie aan de Katholieke Universiteit van Leuven. Momenteel bereidt ze haar doctoraat voor als assistent van Prof. Letizia Paoli binnen de onderzoekslijn 'Georganiseerde Criminaliteit, Terrorisme en Drugs' aan het Leuven Instituut voor Criminologie. Haar interesses omvatten sociologische criminaliteitstheorievorming, georganiseerde criminaliteit en het verband tussen culturele achtergrond en criminaliteit.

MONIQUE NUIJTEN is universitair hoofddocent bij de vakgroep Rurale Ontwikkelings Sociologie van Wageningen UR. In Mexico en Peru heeft ze onderzoek verricht naar landhervorming en communale rechten op grond in boerengemeenschappen. Momenteel voert ze de leiding over een onderzoeksproject naar illegale landinvasies en het gebruik van openbare ruimte in sloppenwijken in Brazilië. Zij is auteur van het boek *Power, Community and the State; the Political Anthropology of Organisation in Mexico* (Pluto Press, 2003) en samen met Gerhard Anders redacteur van het boek *Corruption and the Secret of Law: a Legal Anthropological Perspective* (Ashgate, 2007). Ze schrijft over thema's van recht en politiek vanuit een antropologisch perspectief.

SOPHIE SCHOLTEN is als promovenda verbonden aan het Instituut voor Rechtssociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen. Zij bereidt een proefschrift voor over de wijze waarop vervoerdersaansprakelijkheid in het kader van migratiebeleid ingrijpt in de relatie tussen de overheid, private vervoerders en passagiers.

BEN VAN VELTHOVEN is als universitair hoofddocent rechtseconomie verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden. Zijn onderzoek richt zich op vraagstukken van rechtshandhaving en geschilbeslechting. Hij is redactielid van *Recht der Werkelijkheid*.

BERTJAN WOLTHUIS heeft bestuurskunde en filosofie gestudeerd. Hij is docent aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit. In 2005 verscheen zijn proefschrift *De formele kwaliteit van een politiek debat*. Sindsdien heeft hij onder andere gepubliceerd over politieke spelletjes (in *Filosofie & Praktijk* 27/6) en over het spelkarakter van het parlementaire debat (te verschijnen in *Nederlands Tijdschrift voor Rechtsfilosofie & Rechtstheorie*).